

ליפתא

תיעוד וסקר ראשוני

יולי 2008

רשות העתיקות
תחום שימור

ביצוע העבודה;

אדר' אבי משיח- תחום שימור

רשות העתיקות;

מנהל רשות העתיקות – מר שוקה דורפמן

סמנכ"ל לארכאולוגיה – ד"ר עוזי דהרי

מנהל תחום שימור – מר רענן כסלו

ארכאולוג מרחב ירושלים – ג'ון זליגמן

ארכאולוג מחוז ירושלים – יובל ברוך

ליווי מקצועי;

רע"ן תכנון בתחום שימור – אדר' ערן חמו

מזמין העבודה;

" עמק איילון "

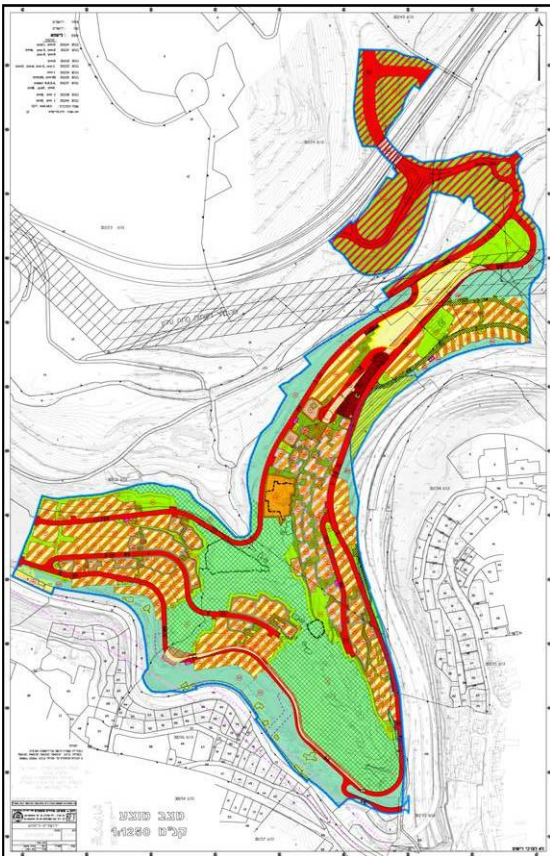
© זכויות היוצרים הם של רשות העתיקות אין לצלם, לשכפל, לפרסם, להעתיק או להשתמש במדיה אלקטרונית בחומר זה, כולו או קצתו, ללא אישורם של רשות העתיקות.

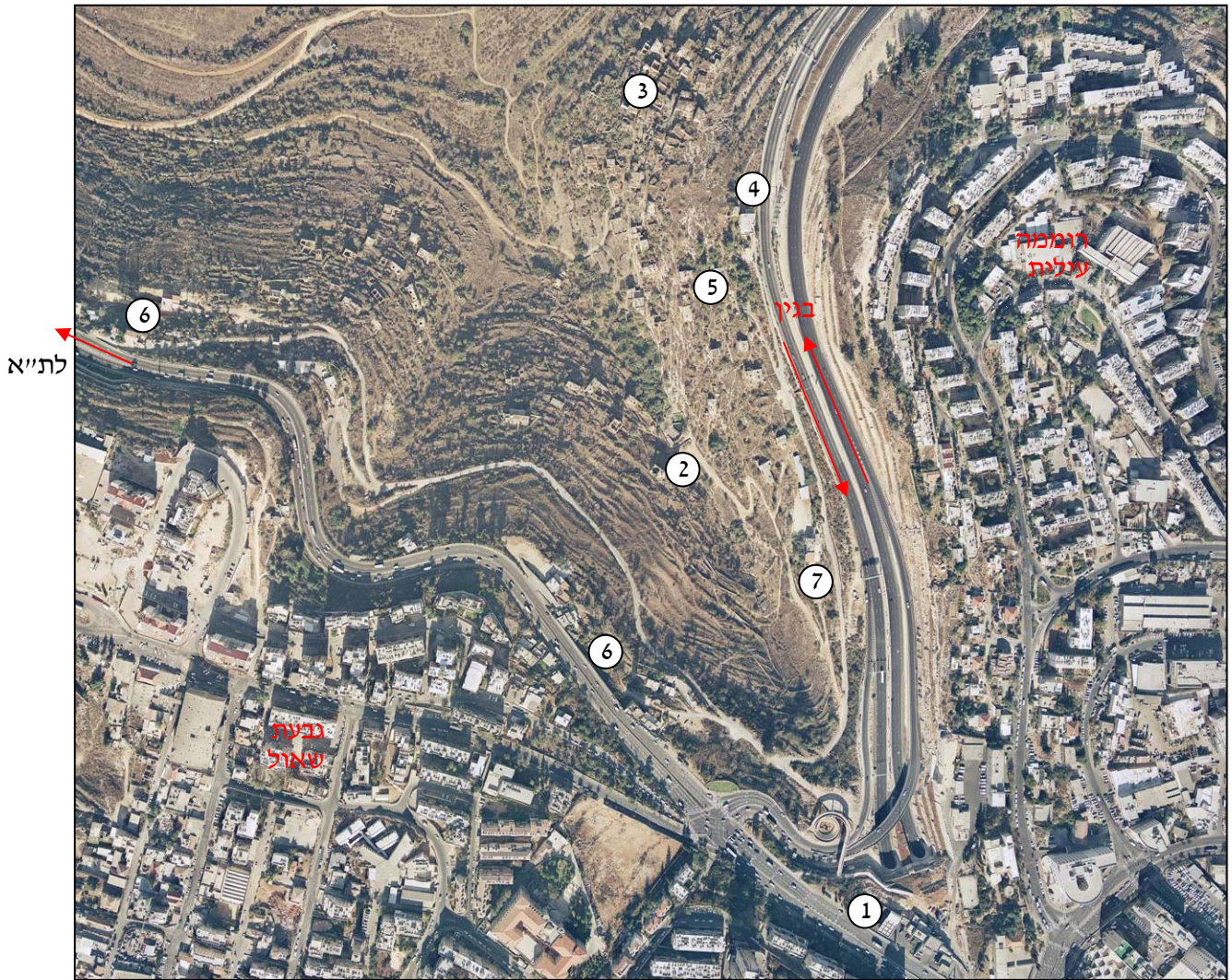
תוכן עניינים ;

4	א. מבוא
5	ב. נתונים כלליים
7	ג. סקירה היסטורית
16	ד. סקר אורבאני
	ד.א. ערכים אורבאנים המתייחסים אל הכפר כיחידה שלמה.
	ד.ב. ערכים אורבאנים המתייחסים אל הכפר ביחס לסביבתו.
	ד.ג. ערכים אורבאנים המתייחסים אל הפרטים המרכיבים את הכפר.
57	ה. סקר אדריכלי
	ה.א. טיפוסי בתי המגורים בכפר.
	ה.ב. ערכים אדריכליים בקונטקסט של הבית עם סביבתו.
	ה.ג. הערך האדריכלי בפרטים המרכיבים את הבית.
76	ו. תכנית מס' 6036- הנחיות לשיפור.
78	ז. מסקנות והמלצות
79	ח. הנחיות ראשוניות להתערבות במרחב ליפתא
92	ט. בבליוגרפיה
93	י. נספחים
94	י.1. כרטיסי בתים
96	י.2. הבית המסורתי של האיכר הערבי בארץ ישראל.

א. מבוא;

לאחרונה אושרה תכנית בניין עיר מס' 6036 לפיתוח ליפתא (מי נפתוח).
התב"ע מייעדת להקים בליפתא שמוגדרת כיום כשטח לשמורת טבע, סה"כ 268 יחיד על שטח של 456 דונם המשולבים במסחר, פיתוח ציבורי, מלונאות, מוסדות וכבישי גישה חדשים.
על פיתוח זה הכפוף אל הדרישות העכשוויות של התחבורה והבטיחות, תהיה השפעה דרמטית על פני השטח התלול.
סקר זה התבצע על מנת למפות ולהגדיר מהם הערכים האורבאניים והאדריכליים של שרידי הכפר כיום.

1. מחלף גבעת שאול.

2. עין ליפתא 3. גרעין הכפר

4. בית ומשרד האדריכל רחמימוב 5. מרכז גמילה 6. בתים מיושבים

7. חוות סוסים

ג. סקירה היסטורית;

רקע היסטורי כללי;

בליפתא ישנן הוכחות לרצף יישובי, שרידים ארכיאולוגיים מיישוב בתקופת בית ראשון מכונה "נפתוח" והריסתו עם הפלישה הרומית של אספסיאנוס על מחוז ביתלפתא. יישוב בשם "נפטו" שכן באתר בתקופה הביזנטית ואחריו כפר צלבני בשם "קלפסטה". לא ברור אם הכפר נשאר עומד על תילו או אם נחרב והוקם מחדש, אולם במאה ה-16 התקיים באתר כפר המונה כ-400 נפש והתפתח בהדרגתיות לשיאו, בערב מלחמת העצמאות.

1220 לפנה"ס;

האזכורים הראשונים המזוהים עם המקום הינם מהמאה ה-13 לפנה"ס בתעודה מיצרית, המציינת כי היתה במקום מצודת דרך, מתוך רשימותיו של פקיד מצרי הכותב על דבר בואם של קציני צבא, מפקדי הקשתים "מבארות מרנפתח שבהר". על פי חוקרים פרעה מרנפתח ערך מסע כיבושים ממצרים לארץ כנען ובנה במקום עמדה צבאית מצרית שנתנה למעיין את שמו מהפרעוני, לא נתגלו חרסים המאוששים סברה זו.

תקופת המקרא ובית ראשון ושני;

עין ליפתא מזוהה עם "מי נפתוח" המוזכר במקרא בספר יהושע כאשר המסמן את קו הגבול הצפוני של נחלת שבט יהודה:

"ועלה הגבול גי בן הנום...אל כתף היבوسی מנגב, היא ירושלים, ועלה הגבול אל ראש ההר אשר על פני גי הנום ימה אשר בקצה עמק רפאים צפונה, ותאר הגבול אל ראש ההר אשר אל מעיין מי נפתוח ויצא אל הר עפרון ותאר הגבול בעלה היא קריית יערים", יהושע ט"ו, ח'-ט'

וכגבולה הדרומי של נחלת שבט בנימין:

"ותאר הגבול...אל קרית בעל היא קרית יערים...ופאת נגבה מקצה קרית יערים ויצא הגבול ימה ויצא אל מעיין מי נפתוח, וירד הגבול אל קצה ההר אשר על פני גי בן הנום אשר בעמק רפאים צפונה...", יהושע י"ח יד.

לא נתגלו חרסים מתקופה זו.

לאחר תקופת ההתנחלות המקראית התחיל להתפתח יישוב בסמוך למעיין, שהפך בתקופת המרד הגדול לבירת מחוז הקרוי על שמו (בית לפתפי), נכבש במלחמות המרד על ידי הרומאים והמשיך לתפקד, במהלך התקופה הרומית, כמרכז מנהלי מחוזי. בחפירות נתגלו חרסים מתקופת בית ראשון וקברים מתקופת בית שני.

התקופה הביזאנטית;

ידוע על ישוב בשם "נפטו" על פי תעודה של נזירים המתארת שנת בצורת כבדה ומציינת כי הבצורת כבדה עד כי "אפילו מעיין נפטו יבש".

התקופה הצלבנית;

בתקופה זו היה במקום כפר בשם קלפסטה (Clepsta) והשריד הבנוי הקדום בכפר הוא מהתקופה הזו: שרידי מבנה צלבני, אולי בית אחוזה, סמוך לגרעין הכפר ומשולב בבניין מאוחר. המבנה בנוי אבני גזית גדולות עם סיתות שוליים ויתכן כי הן בשימוש משני, ביניהן שולבו שבבי אבן ופינו המבנה גזית. בקומה התחתונה ארבעה אולמות מקורים קמרון חבית ובשניים מהם בתי בד, יתכן שאף הם מהתקופה הצלבנית.

התקופה העות'מאנית;

הכפר חזר להיות מיושב ובמאה ה-16 התקיים בו כפר: " מטעי עצי פרי היו בבעלות יהודים, לעיתים בשותפות עם המוסלמים סביב העיר, באדמות שיח ג'ראח...ליפתא ועוד..."¹

מעדויות התושבים לשעבר של ליפתא מסתבר שהמסורת של הכפריים במקום סיפרה כי ספראן, אביה הקדמון של החמולה המקורית היה יהודי שהתאסלם במאה השביעית את התפשטה תורת מוחמד. משפחתו המתרחבת, החמולה, היא זו שיסדה את הכפר ליפתא.

בשנת 1596 ליפתא היה כפר עם אוכלוסייה של 396 נפש ששילמה מיסים על מספר יבולים כמו חיטה, שעורה, זיתים ופירות, וכן על מטעים וכרמים.

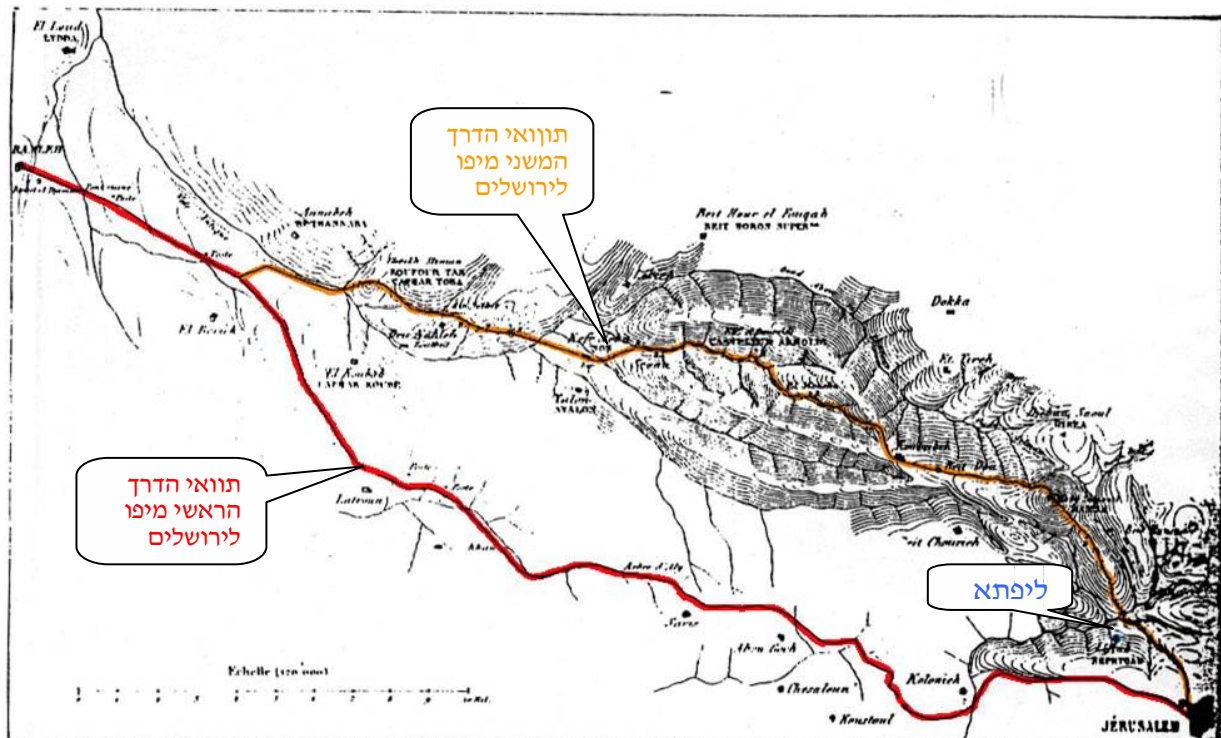
בשנת 1834 היה הכפר שדה קרב בין הצבא המצרי בפיקודו של איברהים פשה, אשר דיכא התקוממות שהונהגה ע"י השליט המקומי שיח קאסים אל אחמד. נוסעים מהמאה ה-19 מתארים אותו ככפר קטן הנמצא עמוק בעמק ובו כרמי זיתים ושדות חיטה, טובלר כותב ב-1854: " בכפר יש יותר מחמישים בתים ומסגד גדול במיוחד". שנים ספורות לאחר מכן, ב-1862, מבקר ויקטור גרן בכפר, הוא נותן מיאור יותר מפורט: " במרחק מה מעין ליפתא יושב על צלעות הר טרשים הכפר בשם זה, הערוך בתבנית אמפיתיאטרון. יש בו שש מאות תושבים, כולם מוסלמים, ולהם מסגד. בכניסה לכפר רואים אבני גזית מרובעות אחדות, שרידי בניין עתיק".

התוצרת החקלאית המשובחת של הכפר מוזכרת בעיתוני התקופה: ב-1887 מתאר העיתון "הצבי" שמהכפר ליפתא יצאו בשנה זו 2000 אתרוגים לשווקים, אותם קנו יהודים לסוכות.

לקראת סוף המאה מקבל הכפר תנופת פיתוח ומתואר בכתובים ככפר הערבי הגדול ביותר בחבל.

קרקעות הכפר היו נרחבות ביותר, הן השתרעו עד שכונת מאה שערים, שנלך, שערי חסד, שיח ג'ראח ועין כרם. בניית השכונות, יהודיות וערביות, היתה תלויה בקניית קרקעות מהכפר.²

במפה זו משנת 1865 נראות 2 הדרכים הראשיות מיפו לירושלים, האחת (באדום) המוכרת לנו

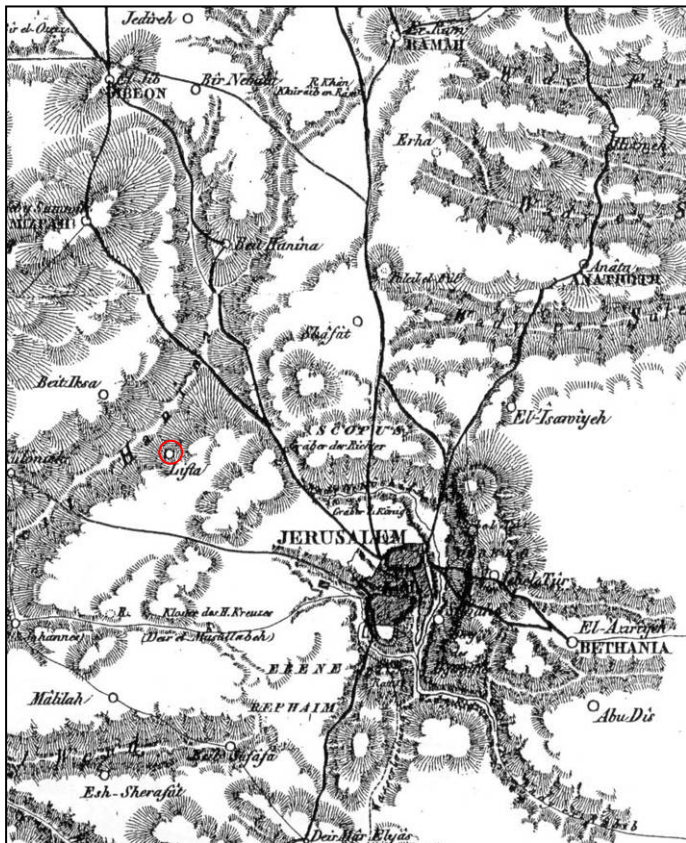

תוואי הדרך מרמלה לירושלים דרך קוביבה — 1865. (סוסי, ארץ קדושה, עמ' 80).

¹ אמנון כהן, יהודים בשלטון האיסלא, ירושלים, יד יצחק בן צבי, 1982, עמ' 224.
² דוד ילין, מדן ועד באר שבע, ירושלים, הוצ' ראובן מס, תשל"ג.

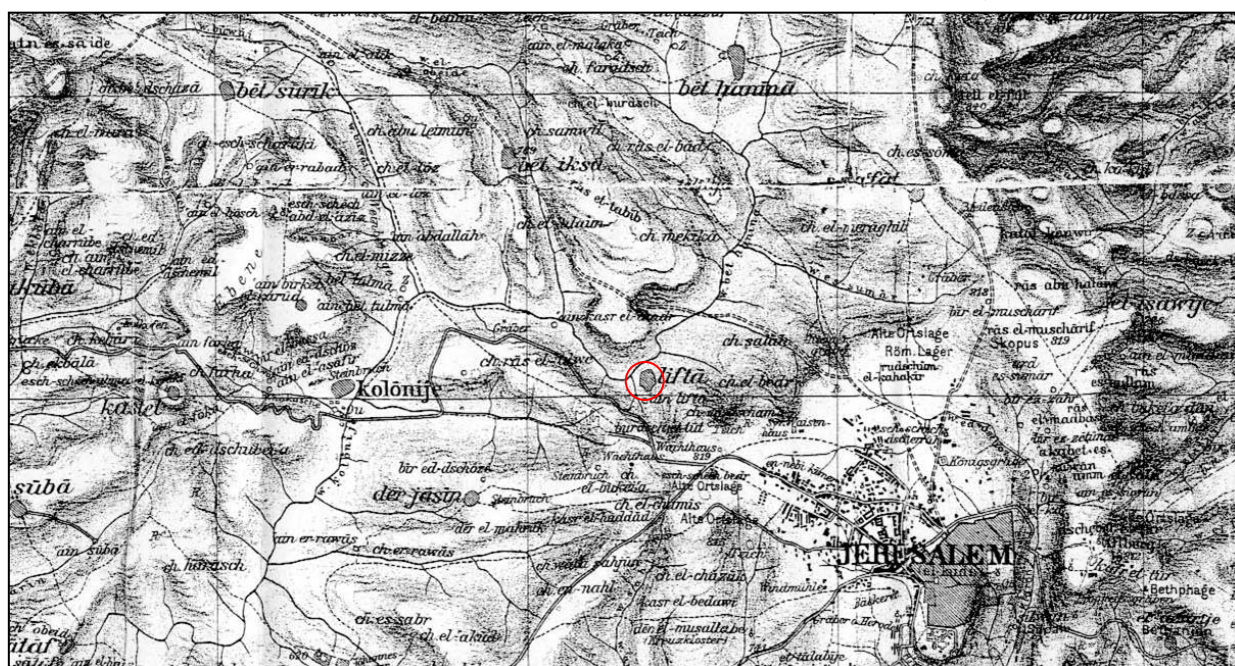
מבנה הכפר בתקופה העות'מאנית; 1852; מפת רובניסון סמית', ירושלים.

במפה זו בולט ניתוקה היחסי של ליפתא מהעיר ירושלים- טרם היציאה מהחומות. בתקופה זו ליפתא היתה ישות עצמאית שנשאה את עצמה וסיפקה מזון לתושבי ירושלים. בתקופה זו היתה נהוגה שיטת חלוקת קרקעות לעיבוד שכונתה "מושאעי", שחילקה את קרקעות הכפר מידי כמה שנים לחקלאים לפני כל עיבוד ולפיכך לא קישרה בין הפלאח לבין שטח אדמה מסוים. לשיטה זו ערך פונקציונאלי של ליכוד הקהילה הכפרית, כך שנוצר קשר וזהות בין הפלאח לבין אדמת הכפר כיחידה. השיתופיות והגיבוש הקהילתי חשובים לשמירה על המשכיות הכפר, וויסות כח העבודה וחוסר יציבות דמוגרפית.

1904; מפת שיק בניזגר, ירושלים וסביבתה.

בתקופה זו הפכה השפעת העיר המתפתחת למכרעת. כפי שניתן להבחין במפה העיר החדשה הולכת ומתקרבת לכפר, שעובר בתקופה זו שינוי ומקבל תאוצה. הדבר בא לידי ביטוי הן בריבוי האוכלוסין, ובהמשך עם ההפחתה בצרכי ההגנה והעלייה ברמת החיים מתחיל גם כאן תהליך מקביל לתהליך "היציאה מן החומות" שהתרחש בעיר. צורת הבתים משתנה והכפר מתחיל להתפזר על גבי המדרון. התלות בחקלאות פוחת ועם עליית מעמדו של המסחר מתרחבים הפערים הכלכליים בתוך הכפר. שיטת חלוקת הקרקעות החקלאיות משתנה ונעשית תלויה בכח כלכלי. ב-1892 נבנית מסילת הברזל מיפו לירושלים וקורות הפלדה וגגות הרעפים נכנסות לשימוש בבניין.

התקופה המנדטורית;

בתקופת המנדט עובר הכפר פיתוח ושינוי הדומה לזה שעוברים כפרי הסביבה, הדבר בא לידי ביטוי בעיקר בגודל האוכלוסייה, בצורת התעסוקה שלה ובקשרים המתהדקים בין הכפר לעיר. השינויי באורח החיים מוצאים ביטויים גם בשינויים במבנה הכפר המסורתי, בתמורות בצורת הבתים, בטכנולוגיה ובפרטי הבניה עצמה. כמו כן מתחילה בנית בתים על האדמות החקלאיות שמאופייין בחוסר אחידות ניכר ובפיזור.

1917;

תצלום אוויר זה של ליפתא מזמן מלחמת העולם הראשונה, ערב הכיבוש הבריטי, מתאר את הכפר שרוע על המדרון המזרחי כולו: מהמעייין אל גרעין הכפר והרחק מעבר לו לאורך הדרך היוצאת מהכפר לעבר בית חנינא.

על המדרון המערבי בנויים בתים בעיקר בחלקו התחתון, ובתים ספורים נראים במעלה הגבעה, משמאל לדרך העולה לירושלים. ניכר אם כך שהקפיצה הגדולה של ההתפתחות בבנייה בכפר נעשה בין שנות ה-70 של המאה ה-19 לבין העשור הראשון של המאה העשרים, מגמה שמתעצמת מאוד עם הכיבוש הבריטי. במרכז התצלום נראית דרך יפו העולה על גבי הרכס לירושלים. בחלק העליון של התמונה נראים בית החולים לחולי נפש ובית הזקנים בכניסה לעיר. מתחתם משמאל לדרך יפו נראה מגדל השמירה ולידו פניה ימינה לעבר הכפר דיר יאסין.

1. Jerusalem mit Umgebung von Westnordwest.

בשנת 1924 הממשל הבריטי מתערב בבינוי הכפרי ע"י סדרה של חוקי בנייה ומכאן למעשה נפסק השלב של הכפר כיצירה אורגנית של הקהילה הכפרית. החוקים המכתיבים את הבינוי קובעים את המרחק בין הבניינים (10 מ' לפחות), גודל המגרש (1-0.5 ד'), גובה הבית (3-8 מ'; שתי קומות) והגבלת מספר התושבים לפי הגדרת גודל הכפר. כל התהליכים הטבעיים אשר קבעו בעבר את צורת הבינוי, תכניות הבתים, צורת התפתחותם וגידולם היה מרגע זה בפיקוח, והפסיקו להיות רק תוצר של הצרכים האמיתיים של התושבים וביטויים באופן מוחלט.

נוצרים קשרי שכנות, ידידות ותמיכה עם השכונות החדשות רוממה, קריית משה וקריית שאול שנבנו בסמיכות, בני ליפתא הולכים לשוק מחנה יהודה לצרכי מסחר ורפואה ולירושלים בכלל לצרכי תעסוקה. בשנות ה-30 נרצח סוחר קרקעות תושב הכפר על ידי פלסטינים לאומניים שהתנגדו למכירת קרקעות ליהודים, ומוכתאר הכפר מחמוד עיסא נורה ונפצע על רקע דומה.

תצ"א מנדטורי של ליפתא משנות ה-40 של המאה ה-20.

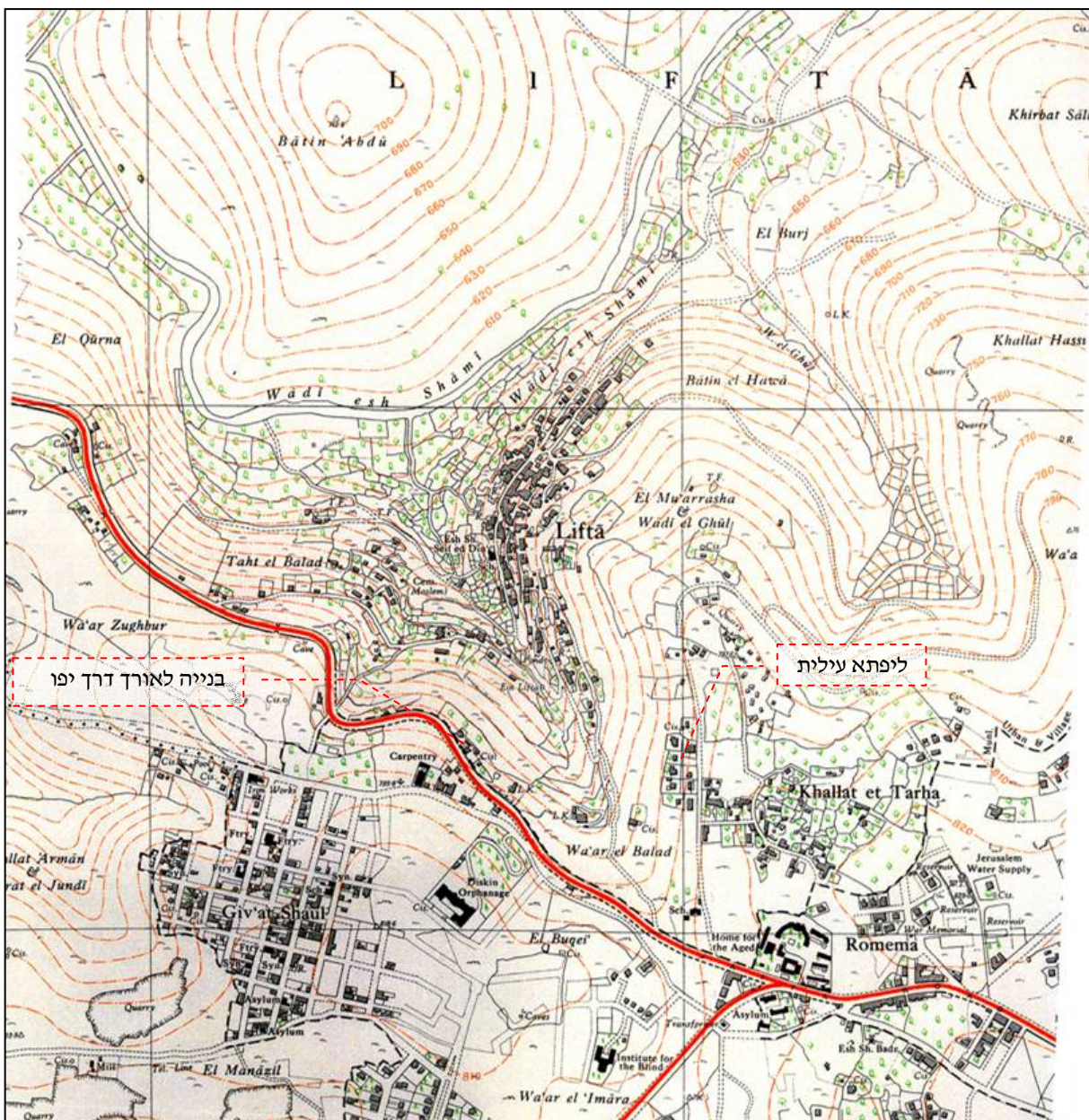
מפה מנדטורית 1:10000, 1945;

במפה זו נראה כי בתי הכפר התפרשו על שני המדרונות, שמעל לנחל ליפתא, המזרחי והמערבי. הבתים בנויים על המדרון הסלעי והשטחים שבעמק היו לחקלאות. ניכר ההבדל הבולט בין שני אזורים בכפר: גרעין הכפר הצפוף המורכב מבתים קטנים בנויים משני עברי סימטאות מתעקלות, וגדרות אבן תוחמות חצרות. מסביב לגוש צפוף זה נראים בתים בודדים הבנויים מעל המעיין והגבעה המערבית. בתים אלו הינם בודדים, נפרדים זה מזה ובנויים לאורך הרחובות.

במפה זו נראים שני אזורים חדשים בתכלית: בתי "ליפתא עילית" בסמוך לשכונת רוממה ושורת בתים לאורך דרך יפו. בני ליפתא עילית הם עירוניים כמו שכניהם מרוממה ולבני הכפר הגרים לאורך דרך יפו יש אמנם עצי פרי בחצרות הבתים אך ברור שפניהם לירושלים ולא לעמק החקלאי שמאחוריהם.

התנופה נמשכת והכפר מגיע לשיא מבחינת גודלו, באמצע שנות הארבעים של המאה ה-20.

על פי מפקד אוכלוסין שנערך בשנת 1931 התגוררו בכפר כ- 1844 תושבים ב- 410 מבנים, ובשנת 1945 כ- 2550 תושבים.

מפת הכפר ב- 1945, 1:10000

1910-1940;

צילומים אלו מהתקופה מראים כפר גדול שבתיו סדורים על המדרון לאורך קווי הטופוגרפיה. חלק מהבתים שבתחתית המדרון מכוסים גגות רעפים. נראית מגמת ה"טיפוס" של הכפר כלפי מעלה לעבר השכונה רוממה והבינוי הכפרי החדש שהוא מעין חוות חקלאיות מוקפות גדר.

תצלום אוויר, 1910-1946, ארכיון הקונגרס

ליפתא - תיעוד וסקר אורבאני

במלחמת העצמאות, בשנת 1948, שימש הכפר כבסיס להתקפות הערבים על השכונות היהודיות ועל הכבישים, בינואר 1948 החלה "ההגנה" בפעולות שמטרתן פינוי התושבים הפלסטינים מהאזור, על ידי איומים טלפוניים על ראשי השכונות והכפרים, הפצת כרוזים, פשיטות צבאיות, פיצוץ בתים וזריעת בהלה בקרב האוכלוסייה האזרחית.

תושבי רומימה אף פונו על ידי אנשי "ההגנה". בעקבות הפעולות והטבח של אנשי הלח"י ברוממה נמלטו תושבי ליפתא בעיקר לרמאללה, ולמשך שבועיים נותרו בכפר רק כוחות ממושים. חלק מהתושבים חזרו למקום, אך הנשים, הזקנים והילדים התפנו שוב לאחר שבוע. שאר התושבים נמלטו לאחר פיצוץ שלושה מבתי הכפר על ידי אנשי לח"י בסוף אותו חודש. פליט מפורסם מהכפר ליפתא הוא פיראס ליפתאווי, המשמש כמושל רמאללה מטעם הרשות הפלסטינית, ושם משפחתו מזכיר את שם הכפר.

בפברואר היו כבר כל כפרי האזור ריקים מתושבים פלסטינים. בתקופה זו יושבו בליפתא באופן זמני פליטים יהודים. כשני-שלישים מאדמות הכפר נכללו בשטחה של מדינת ישראל לאחר המלחמה, והשאר נכבשו על ידי הלגיון הירדני.

ניסיונה של מדינת ישראל ב-1949 להפוך את הכפר לשכונה יהודית בשם מי-נפתוח וליישבו ביהודים תימנים נכשל.

ממלכת ירדן הקימה על חלק מאדמות הכפר מתחמים צבאיים (גבעת התחמושת, גבעת המבתר), ושיכנה חלק משמעותי מפליטי הכפר בבתי יהודים שגורשו על ידה מהרובע היהודי בעיר העתיקה של ירושלים.

1951;

בתחילת שנות החמישים יושבו בכפר הנטוש עולים חדשים שהגיעו מכורדיסטן. העולים ביקשו לגור בליפתא ולעבד את אדמתה. המחלקה המיישבת של הסוכנות התנגדה לתכנית כיוון שלטענתם: "המתיישב צריך לשבת בקרוב מקום לאדמה החקלאית שהיא בעמק". בניסיון למצוא פיתרון הוגשה תכנית בינוי לשיכוני משק עזר חדשים לליפתא ושואבה והתגבשה תכנית עבודה לסוג ישוב זה על טופוגרפיה תלולה, תכנית שמעולם לא יצאה אל הפועל.

ניסיונות תכנון היישוב החדש בליפתא - "מי נפתוח" 1953-1957

תכניות שיקום;

בעוד שכפרים דומים נהרסו עד הייסוד ונמחו מעל פני האדמה במהלך המלחמה ולאחריה (דיר יאסין, סטף ואחרים), או יושבו, התפתחו והפכו לחלק מהעיר (עין כרם, מלחה), נותר הכפר ליפתא מחוץ לתחום העיר. בסקירת התכניות לבנין ערים שלהלן, מהשנים שלפני ולאחר קום המדינה, ניתן לראות שהיחס של המתכננים אל הכפר מאוד מבלבל. מצד אחד הוא מנותק מהשטח הבנוי של העיר, אין אפשרות להכניס אליו תחבורה מודרנית בגלל התנאים הטופוגרפיים שלו, ומצד שני אי אפשר להתעלם מנוכחותו הפיסית כנוף ראוי לשימור בכניסה לירושלים.

להלן מספר דוגמאות לתכניות המתייחסות למקום:

1948- ליפתא מוגדרת כ"אזור כפרי", כך גם עין כרם ובית חנניה.

1967- תמורות אחרי 67- ליפתא כאזור תעשייה.

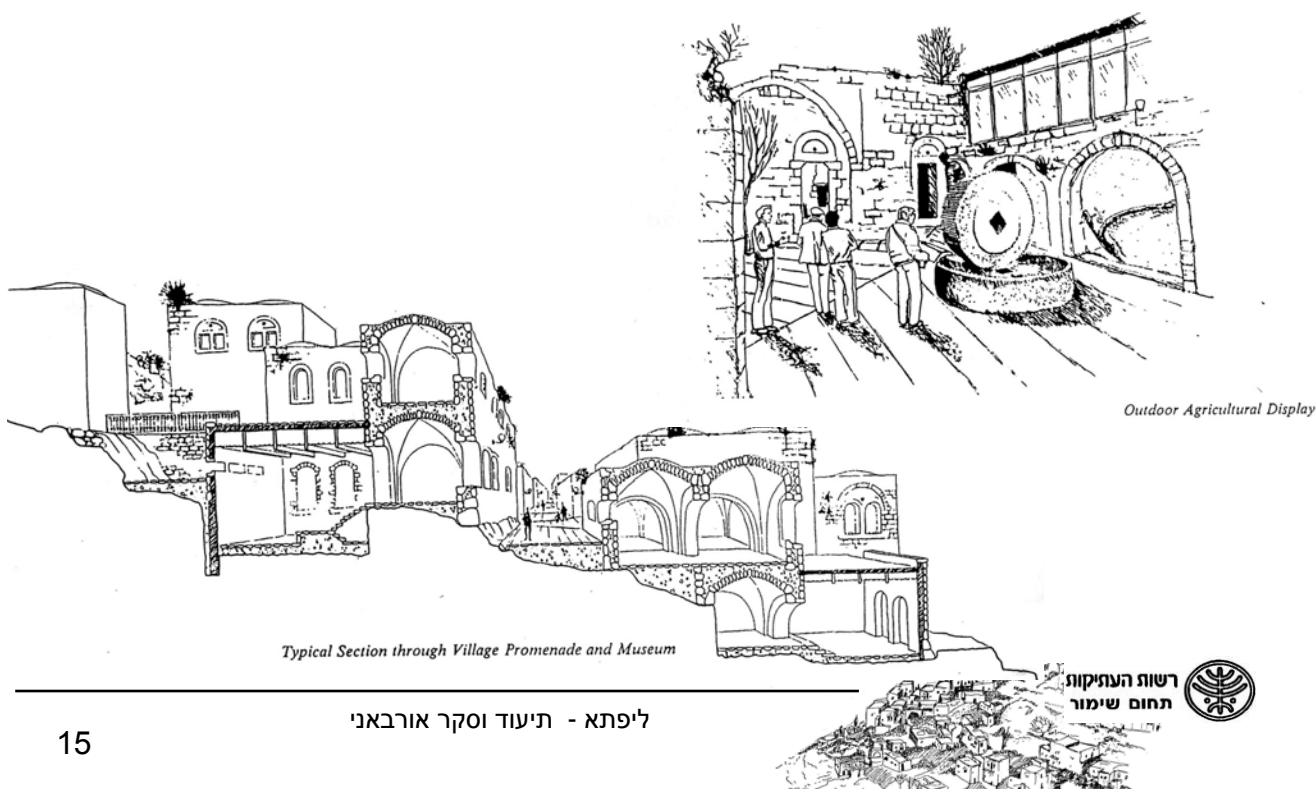
1968- השמשוני- שביד – השמשוני, ליפתא אזור למגורים בצפיפות נמוכה ואזור לשימור בתוך שטח ציבורי פתוח.

1977- ביינתים הכפר נותר נטוש ובלית המבנים החלה לתת את אותותיה. פולשים מצאו מסתור בבתי הכפר וכדי למנוע את כניסתם החליט מנהל מקרקעי ישראל לנקוט בצעד דרסטי שיערער את יציבות המבנים ויהפוך אותם למסוכנים- סכנת מפולת. מתוך ניסיון לגשר על הפער הזה הגיש האדריכל הירושלמי אולריק פלסנר לעיריית ירושלים ב- 1977 הצעה לשיקום הכפר לפני שתהליכי הבליה יגרמו לכפר הרס ללא תקנה. נבחנו מספר אופציות כמגורים, בית מלון, אכסניית נוער וכו' ובסופן הוחלט על הקמת קריה חינוכית. נערך סקר מקיף לכפר שכלל גם כרטיסי מבנים אך בסופו של דבר התכנית לא אושרה ולא יצאה אל הפועל.

מנהל מקרקעי ישראל בניסיונותיו להלחם בפלישה, ערער את יציבות המבנים באופן מכוון וניקב את גגות הבתים. ההרס נמשך ע"י גנבי אבן שפרקו בתים שלמים והעבירו את האבנים לבנית בתים חדשים הנבנים במקומות אחרים.

1986 – עיריית ירושלים ורשות שמורות הטבע בישראל, בתכנון ג. קרטס, ש. אהרונסון, מי נפתוח- מרכז לאומי לטבע, נוף ומורשת האדם בארץ ישראל.

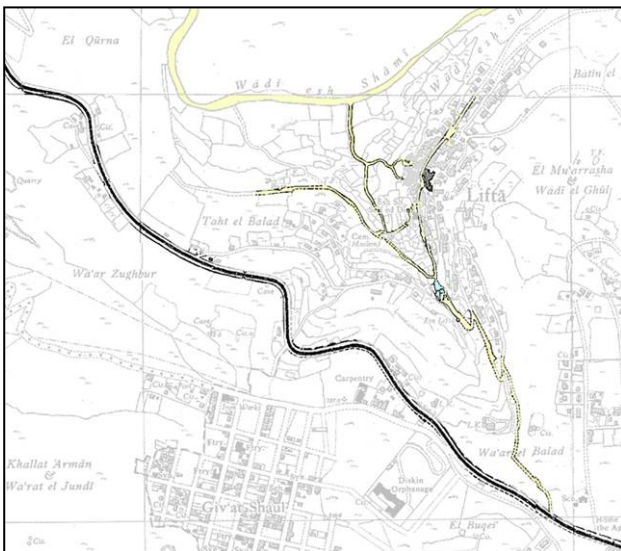
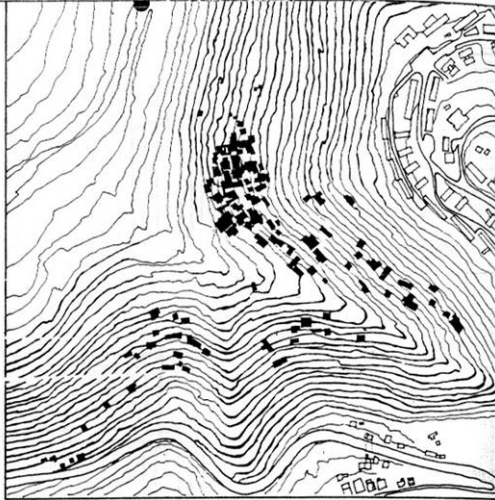
כשלב ראשון הוחל בשיקום הבריכה ותעלות ההשקיה שלה (1982) אך לאחר מכן תכנית זו נעצרה.

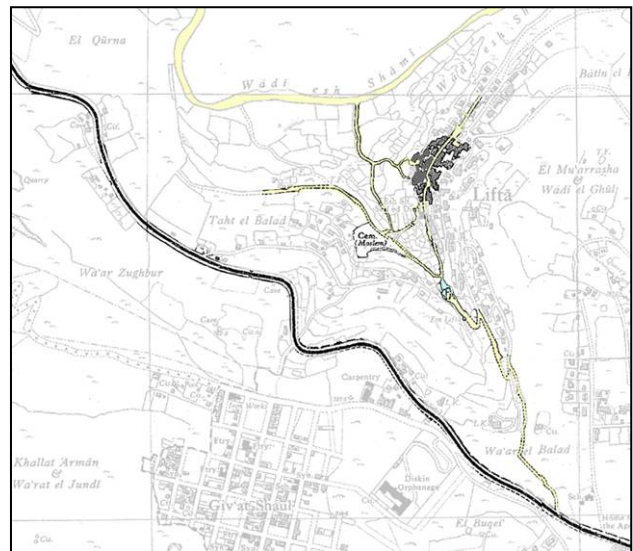
ד. סקר אורבאני;

ההתפתחות ההיסטורית של ליפתא;

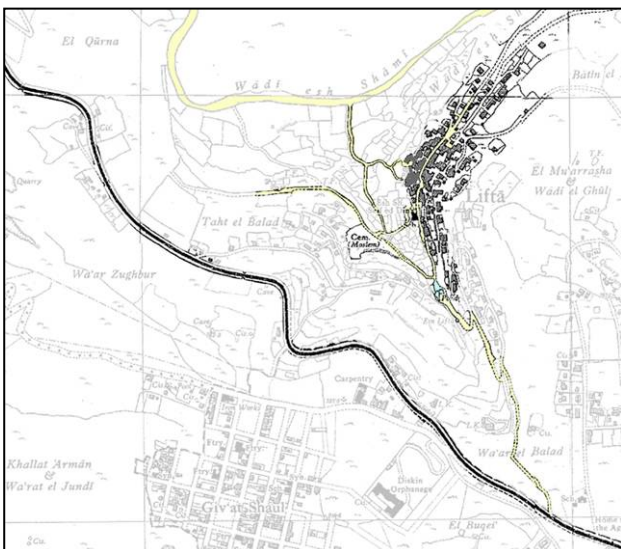
בליפתא ישנן הוכחות לרצף יישובי, שרידים ארכיאולוגיים מיישוב בתקופת בית ראשון מכונה "נפתוח". הכפר הערבי במקום החל כיישוב ספונטני : התיישבות במערה סמוך למקור מים. בהמשך סוגרים המתיישבים את המערה בקירות ועם התרחבות המשפחה נוספים מבנים נוספים מחומרים עמידים יותר. בתים נצמדים זה לזה על מנת ליצור מתחם המגן על עצמו מפני נוודים, שודדים ובעלי חיים. בהדרגה נוצר גרעין כפר צפוף ומבונה המורכב ממבנים של 5 חמולות. עם העלייה ברמת הביטחון ישנה הרחבה של גרעין הכפר ולבסוף פריצה לצורת התיישבות שונה המלווה את הדרך. אופי הבנייה משתנה עם העלייה ברמת החיים והפריצה עוברת את גדת הנחל להתיישבות בחוות מנותקות בהן ניכרות השפעות בנייה עירוניות.

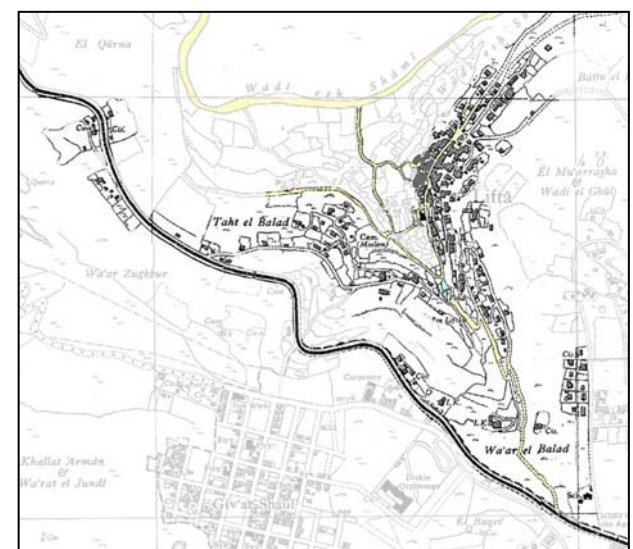
שלב א': התיישבות סביב מערות.

שלב ב', ג': יצירת גרעין הכפר והרחבתו.

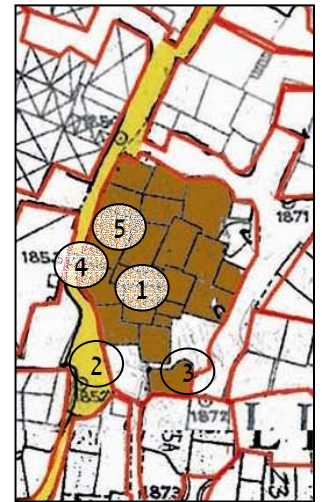
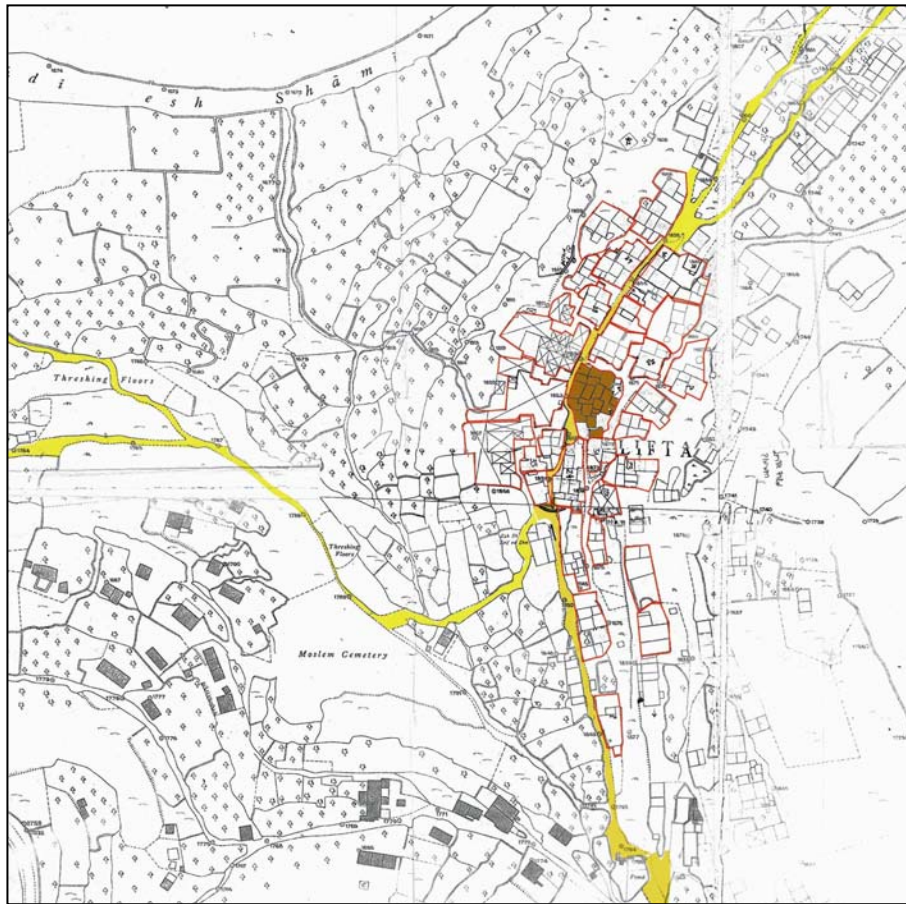
שלב ד': פריצת גרעין הכפר

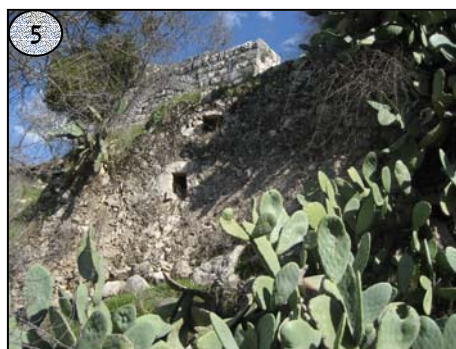
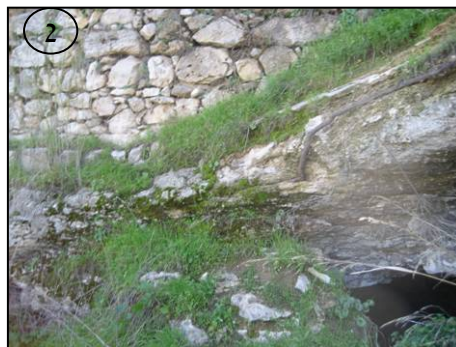
שלב ה': התפשטות הכפר.

שלב א': התיישבות סביב מערות

תחילת ההתיישבות במערות שנמצאות בחלק המצוקי והתלול ביותר של מדרון הכפר. הבנייה סביב המערות גסה מאוד, מורכבת מאבני לקט מעורבבות בטיט ומפתחים קטנים מאוד. הבתים המגובבים הינם חד חלליים מסורתיים ופשוטים ביותר.

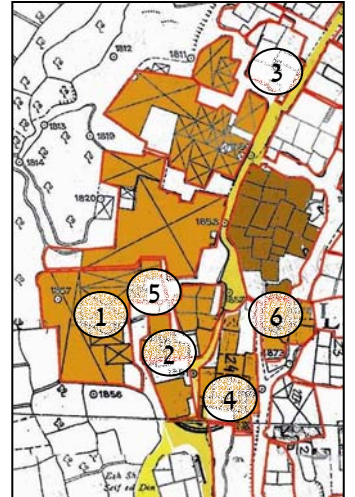
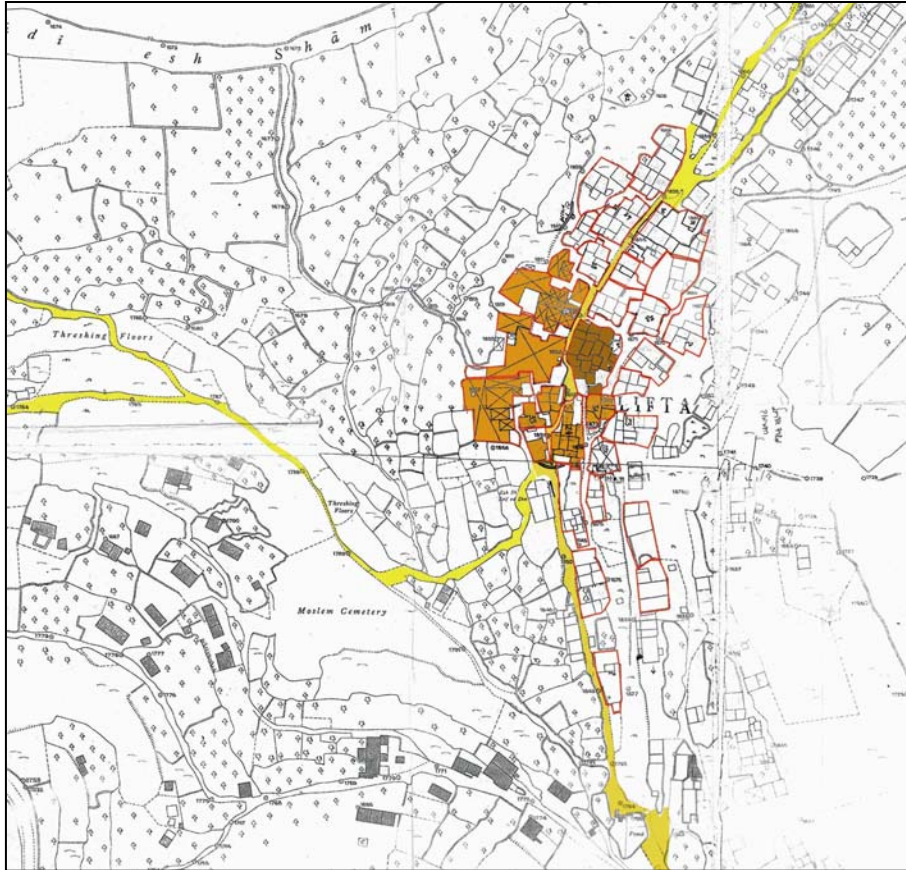

1. מערת מגורים מדופנת.
2. מערת מגורים עם הרחבה כלפי חוץ.
3. סמטה חמולתית צרה.
4. מחסה סלע שהושלם לחדר ומעליו שביל.
5. בנייה מגובבת באבני לקט וטיט ופתחים קטנים

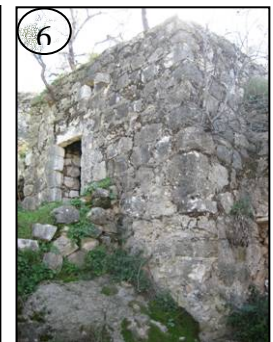
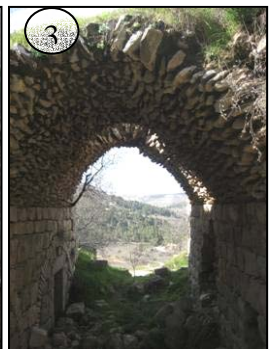

שלב ב': יצירת גרעין הכפר.

בסמוך למשפחה המייסדת נבנים 4 מקבצים נוספים על פי חלוקה לחמולות. ניכרת התקדמות קלה בטכנולוגיית בנייה: אבן מסותתת בסיתות גס, פתחים קטנים בקיר בגודל אבן המשקוף. הבתים עדיין קטנים מאוד, צפופים, דבוקים זה לזה בחוסר סדר גיאומטרי. כל מבנן שומר על תחומו שלו והתפשטות הבניה היא פנימה לתוך תחום המבנן. כולם נפגשים ברחבה שהיא מרכז הכפר. במספר בתים נמצאו בתי בד וגלגלי ריחיים לטחינת קמח ששירתו את בני החמולה.

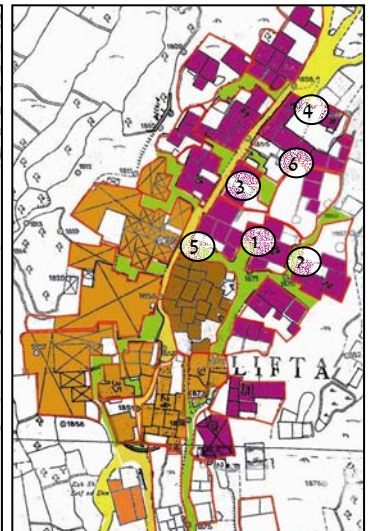
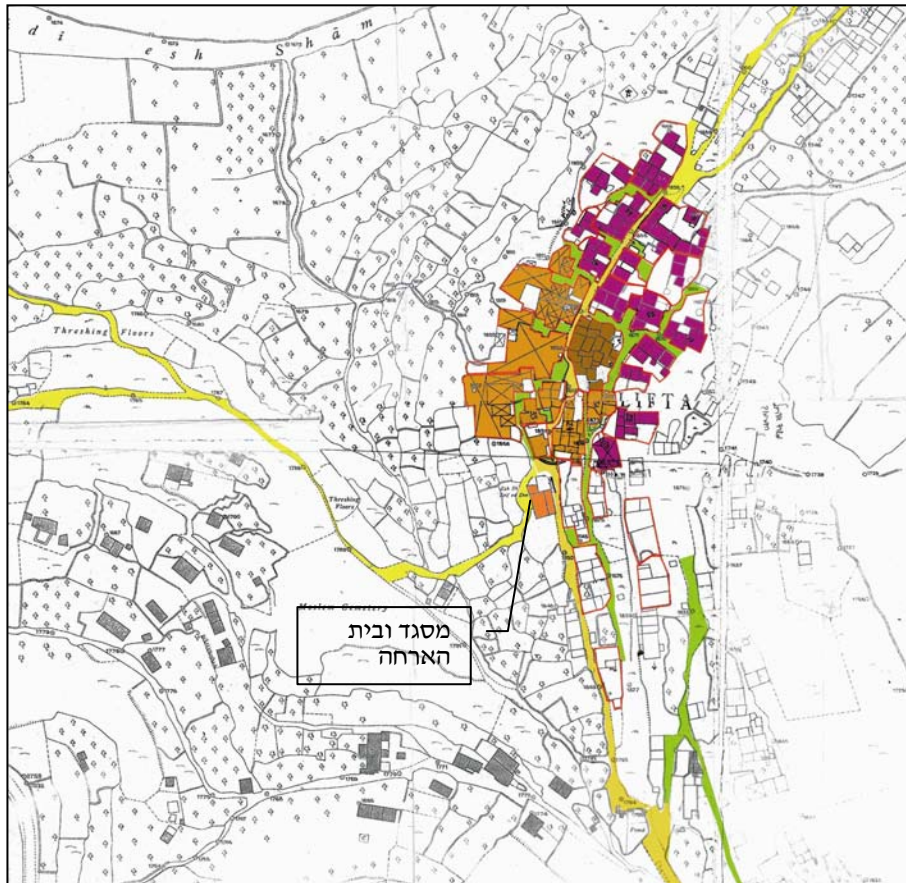

1. בית בד גדול.
2. בניית קמרונות צלב.
3. בניית קמרון חבית.
4. פתחים קטנים בגודל אבן המשקוף.
5. חצר חמולתית.
6. בנייה גסה על גבי הסלע.

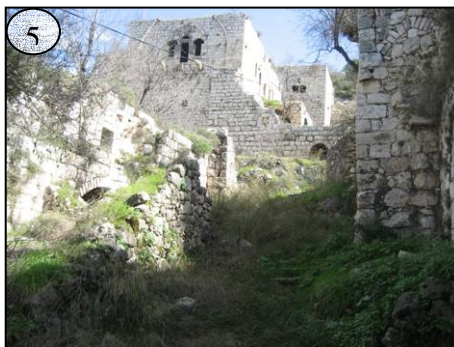
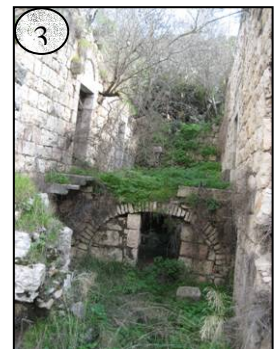

שלב ג': עיבוי גרעין הכפר

בניית מבנים נוספים צפונית לכיכר הכפר. בתים גדולים יותר, סדורים כמלבנים וצמודים זה לזה. רוב הבתים כאן בנויים במתכונת החלל הכפול. הקומות הגבוהות של הבתים הללו, אשר נבנו בשלב מאוחר יותר, בשלהי המאה ה-19, מאופיינות בפתחים רחבים, פרטים ותוספות של אלמנטים בנויים כמו אח ועיטורים. כל מקבץ חמולתי פנה לסימטה שעלתה או ירדה מהדרך הראשית והיוותה חלל ציבורי סמי פרטי. במקביל הולך ונבנה בית התפילה ובצמוד אליו בית הארחה.

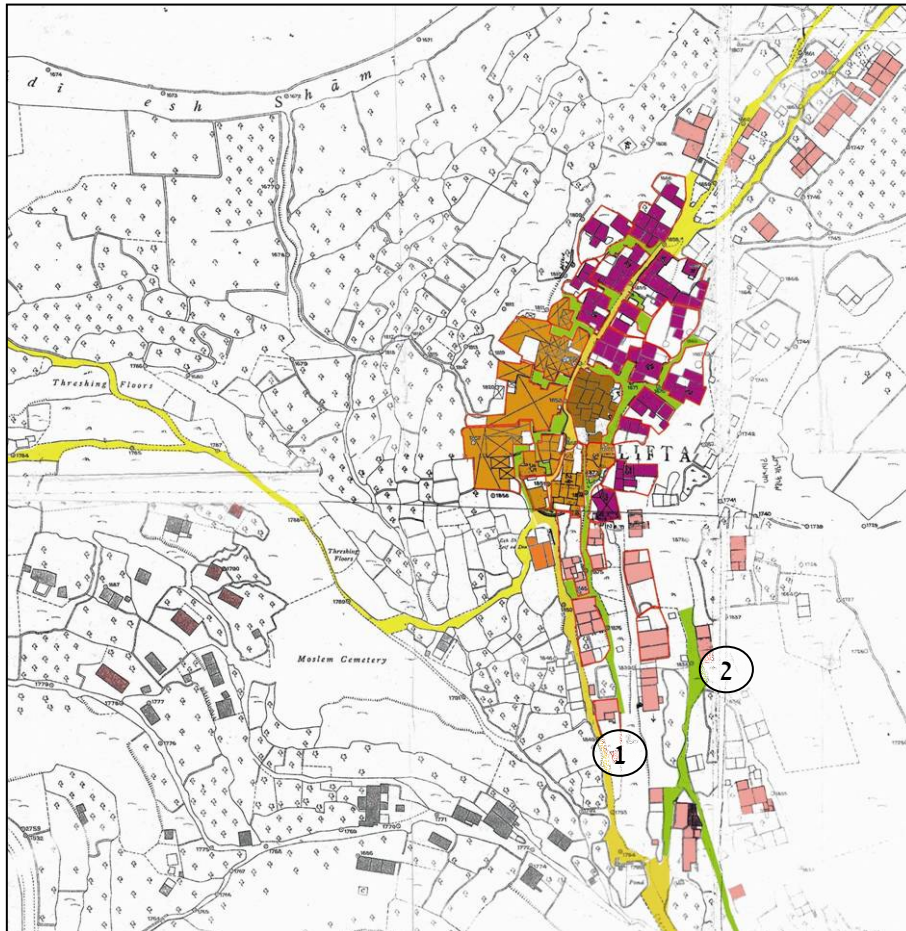

1. קומה חדשה ע"ג בית מסורתי.
2. סמטה בין מבנים.
3. חצר חמולתית צרה.
4. פתח טריפור מאוחר ומרפסת.
5. עלייה לסמטה הקושרת כמה מבנים.
6. שער המפריד בין סמטה לחצר.

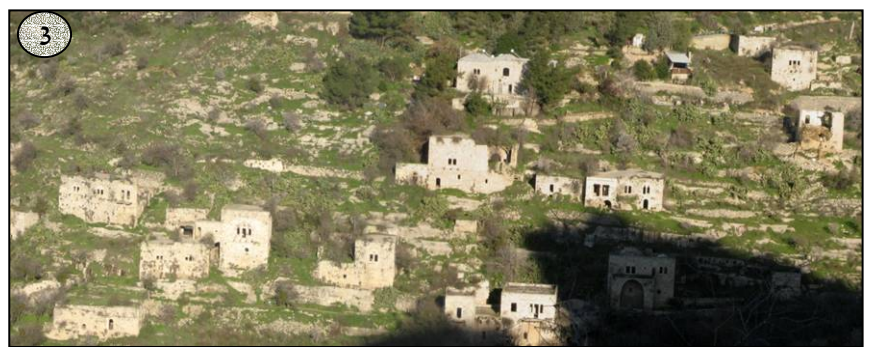
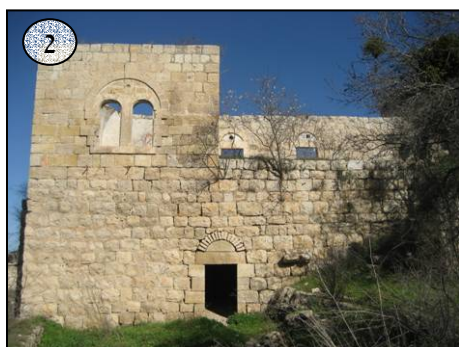

שלב ד': פריצת גרעין הכפר.

הכפר התחיל בשנות ה-70 של המאה ה-19, להתפשט אל מחוץ לתחומו, במקביל או לאחר בנייתן של ה"קומות המפוארות" מעל לבתי הכפר הישנים. הבתים נבנים לאורך השביל לעבר המעיין ובהמשך השביל היוצא מהכפר צפונה. הבתים מכונים "מבצרים" והינם מושתתים על המצוק. קומתן הראשונה גבוהה והפתחים בה קטנים מאוד עד שלהולך לידן נדמה שהוא הולך לאורך חומה. הקומה השנייה, קומת המגורים מרווחת יותר, בנוייה קימרון כיפה הנשען על קשתות אבן, כמו בבינוי המסורתי. כלומר ישנה שמירה של תבנית הבניה המסורתית אך נוצרת צורת בינוי כפרי חדשה. אלמנט ההגנה בבתים אלו מכתוב את התכנית שלהם ואת צורתם. הבתים בנויים כבית בודד על שטח אדמה נפרד, מוקף חומה הנשענת על מצוק סלע טיבעי. מדרום לכל מבנה ישנה חצר נרחבת ובה מבנה קטן ששימר כנאה לאפיה ולצרכי חקלאות ואיכסון. אין בתים מגובבים וצפופים אך עיקרון הבנייה לאורך רחוב או סמטה נשמר.

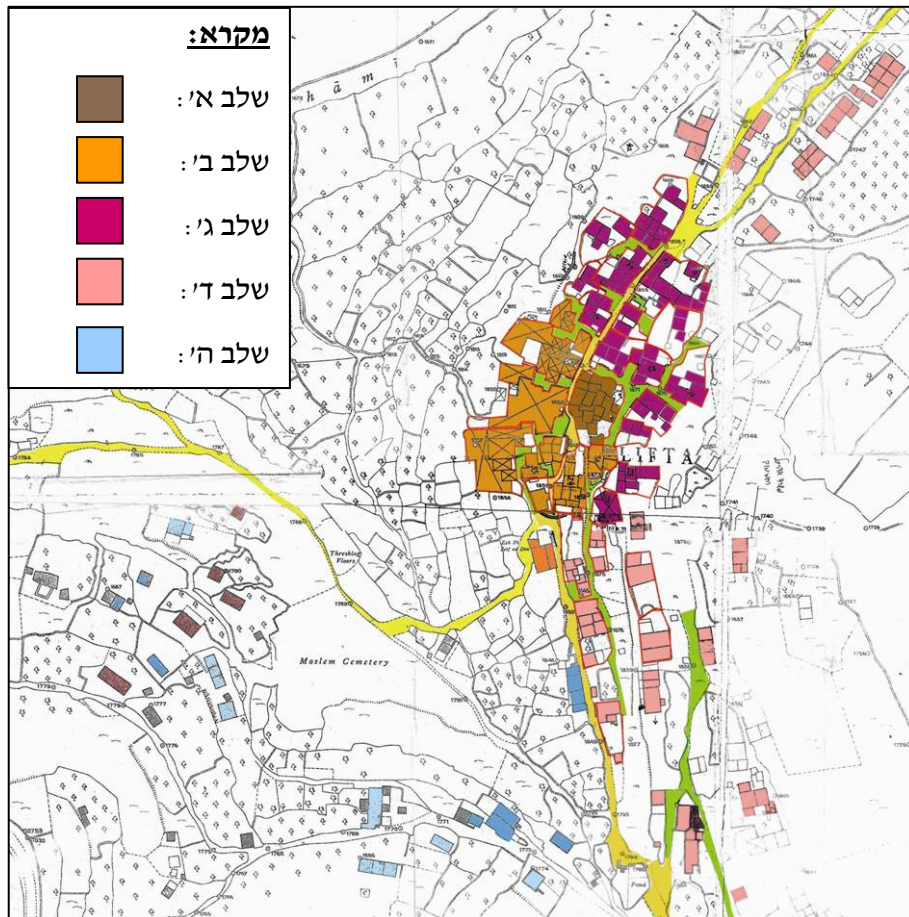

1. בית אופייני המתקופה:
חזית של חומה אטומה
וגבוהה למטה ופתחים
כפולים מעל.
2. מבט מהחצר הדרומית
לעבר מבנה "מבצר".
3. חזית של בתי ה"מבצר" על
הדרך למעיין.

שלב ה': התפשטות הכפר.

בתחילת המאה העשרים, עקב השיפור בתחומי הביטחון ובשירותי הבריאות ובעיקבות פריחת המסחר והקשר המתהדק עם העיר, החלו להיבנות בתים המכונים "ארמונות". הבינוי נעשה מפוזר יותר ודומה לחוות קטנות. בבתים אלו נפוץ השימוש באבנים מיוחדות, בעיטורים ובסיתותים עדינים ובתקרות שטוחות. הרחוב נעלם והופך לשביל גישה לבית בו משולבות גם מדרגות כניסה חיצוניות. ההשפעה העירונית ניכרת במרפסת הזיזית, ארקדות הקשתות ובעיטורים כאמור.

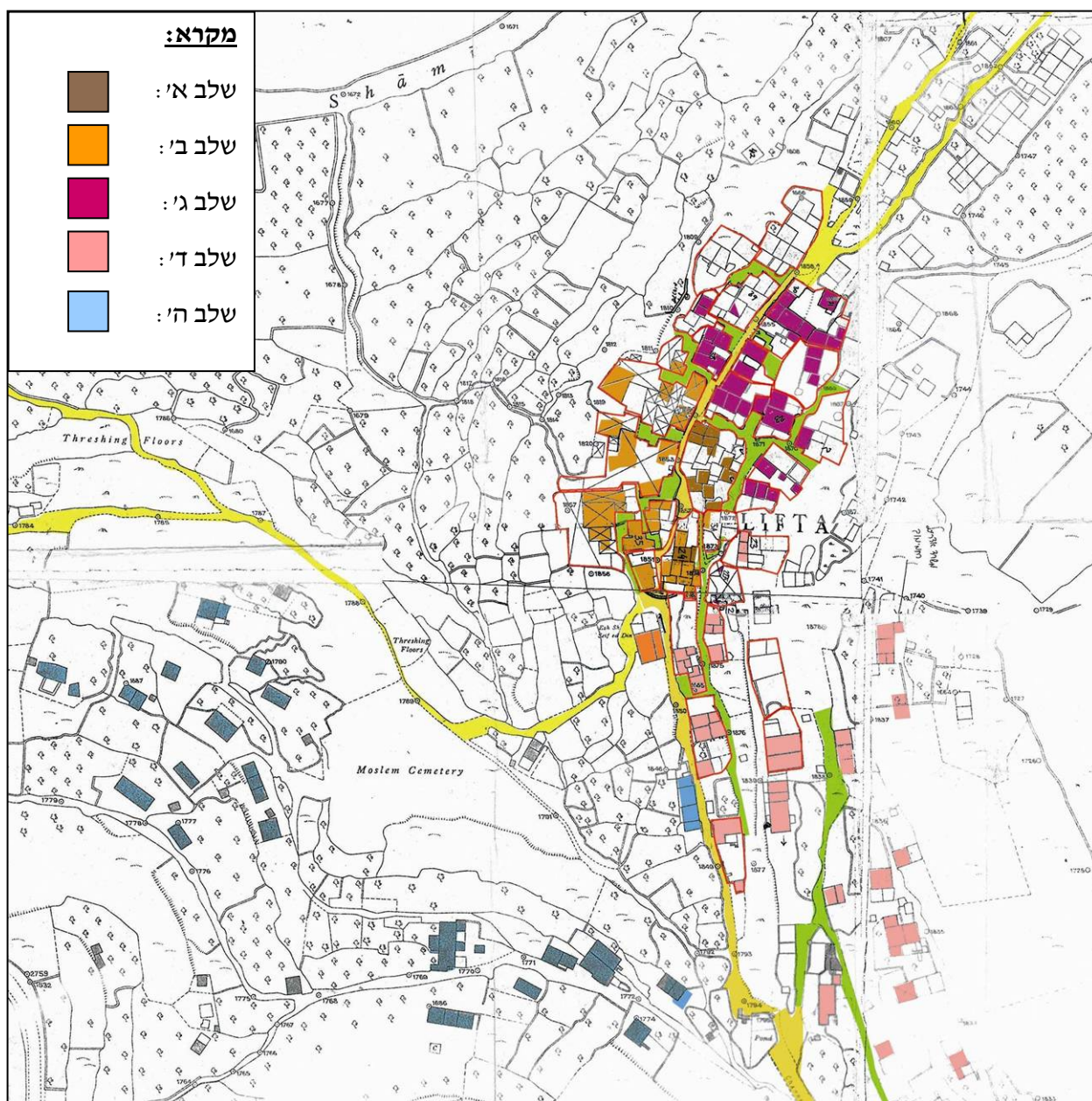
1. מבט כללי על מבני ה"ארמונות".
2. שילוב אלמנטים עירוניים כמו גרם מדרגות זיזי.
3. מבט לחצר מזרחית של בית "ארמון".
4. מרפסת זזית מרלסים ובטון.
5. שילוב מדרגות גישה לכניסה לבניין.

המצב כיום:

לאחר ההרס של מלחמת העצמאות ושנות החמישים ניזוק מאוד המרקם האורבאני של הכפר ובייחוד של גרעין הכפר:

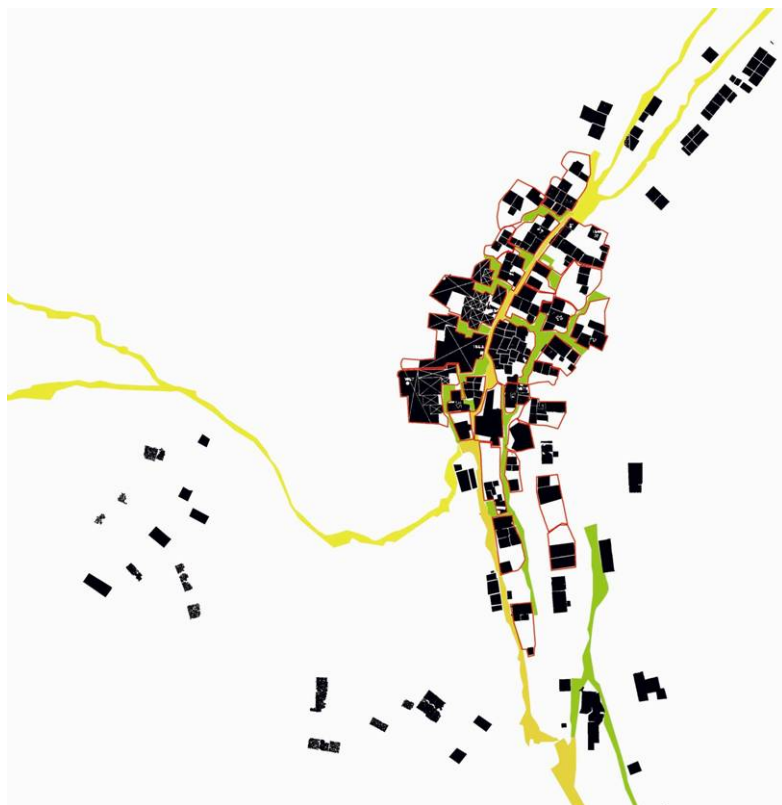
- **שלב א':** שלב ההתיישבות סביב המערות ניזוק באופן קשה בגלל איכות הבנייה הנמוכה שאפיינה את מבני זה. נותרו קירות מעטים עומדים של אבנים מגובבות, ובתים ספורים מקורים נותרו עומדים על תילם.
- **שלב ב':** בגרעין הכפר המצומצם גם ההרס רב למרות שניתן להבחין בסמטאות שהובילו למבני החמולות, אך במקרים רבים החלל אינו רציף. דרומית לכיכר הכפר המצב טוב יותר מהמבנים שצפוניים לו.
- **שלב ג':** מצב המבנים שרדו טוב יותר, עקב איכות הבנייה. נשתמרו מבנים שלמים, כולל חצרות חמולתיות, סמטאות ונשמרת הבהירות של שלבי הבנייה. במספר מבנים אף נשתמרו ממגורות טין ועיטורי טיח.
- **שלב ד':** כל המבנים שמצפון לגרעין הכפר נהרסו לחלוטין והמרקם האורבאני שהיה קיים שם נעלם. מדרום לגרעין בדרך אל המעיין נשמרו המבנים וחצרותיהם בחלקם כך שנשמרת חווית ההליכה ע"י חומה.
- **שלב ה':** קירות רוב המבנים נשתמרו בחלקם לפחות, הדרכים שהובילו לכל חווה נטששו מחוסר שימוש במהלך השנים.

המצב המוצע;

בתכנית העלוונה נראה נפח הבנייה המקורי על גבי החלוקה המקורית של בתי האב. בתכנית שמתחת נראה כי למרות ההרס הרב בגאעין הכפר עדיין השתמרו מבנים ברמות השתמרות שונות בכל אחד מחצרות בתי האב, כך שהחלוקה המקורית עדין ניתנת לזיהוי בשטח, לעיתים באופן ברור מאוד ולעיתים ברמיזה.

חלוקת המגרשים החדשה על פי התב"ע אינה מתייחסת לחלוקה המקורית של בתי האב ולמעשה מחלקת מחדש את הכפר ליחידות גדולות בהרבה הכוללות לעיתים מספר בתי אב ולפעמים חוצה ומחלקת בתי אב בצורה שרירותית.

נפח הבנייה המקורי והחלוקה לפי בתי אב.

נפח הבנייה ששרד כיום על גבי החלוקה לפי בתי אב.

נפח הבנייה ששרד כיום על גבי החלוקה המוצעת לפי התב"ע.

מס'	הערך האורבאני כיום	ערכים היסטוריים / חברתיים	ערכים אומנותיים / אסתטיים / אדריכליים	ערכים מבניים / מדעים
כיחידה שלמה	1.	בהירות של שלבי התפתחות הכפר מראשיתו ועד נטישתו כמראה לפני התקופות ולמאורעות ההיסטוריים שעיצבו את פני הארץ והשפיעו על תפישת הביטחון ומבנה החברה.	X	
	2.	השתמרות דפוס נוף כיפות טיפוס מגובב של ערים ערביות מסורתיות, המורכבת מאלמנטים חזרתים – יחידת הבנייה הבסיסית על דפוסיה השונים.	X	X
	3.	שמורה ל אדריכלות עממית ולטכנולוגיה של בניה כפרית הצומחת באופן ספונטאני על מנת לענות על צרכים משותפים של קבוצה.	X	X
	4.	קצב קבוע של אלמנטים הנובע מגודל בסיסי קבוע של יחידה ומגודל, צורת ומיקום הפתחים החזרתי שבמיקומם המשתנה בחזיתות הבתים יוצר גיוון מעניין.	X	
בקונטקסט ביחסו לסביבתו	5.	השתמרות היררכיית ה דרכים העוברת בכפר ובסביבתו: א. הדרך הראשית הקדומה לכיוון מערב ב. הרחוב הציבורי ויחסיו המרחביים עם החללים הפרטיים. ג. הכיכרות והמרחבים הציבוריים לאורך הרחוב. ד. הסמטה החמולתית הצרה וללא המוצא.	X	X
	6.	בנייה במדרון תלול- ניצול המדרון לצרכי הבנייה : א. מערות מגורים המעובות באבני בנייה. ב. הסלע כבסיס לבניית הבתים וכדופן פעילה בבית ובחלל הציבורי. ג. שילוב הבנייה עם הטרסות ששימשו לעצירת הסחף ולעיבוד האדמה על ההר בסמוך לבתים. ד. נגישות של אבני בנייה על צורות הסיתות השונים, אחידות האבן בבניית הבתים תורמת רבות להשתלבות הכפר עם סביבתו.	X	X
	7.	השתלבות בנוף : מעקב של קו הרקיע אחרי קווי הטופוגרפיה לקבלת מראה אחיד, מונוליטי והומוגני עם הסביבה.	X	
	8.	שימור ה צמחייה המסורתית המלווה התיישבות ערבית בהר על משוכות הצבר המגדרות את החלקות, שרידי הבוסתאנים על המדרגות החקלאיות בסביבת הכפר ומטעי הזיתים שבעמק.	X	X

מס'	הערך האורבאני כיום	ערכים היסטוריים / חברתיים	ערכים אומנותיים / אסתטיים / אדריכליים	ערכים מבניים / מדעים
בפרטים המרכזיים את המכלול	9.	מבני הציבור ומרכזים ציבוריים שנשתמרו בכפר : א. המסגד. ב. בית הארחה (המדאפה). ג. המעיין ובריכת האגירה.	X	X
	10.	החלוקה למקבצי בתים לפי בתי האב של החמולות בהן ניכר בבירור הדירוג במעבר שבין הציבורי לפרטי : א. הפרדה בין הרחוב לחצר ע"י גדר ושער. ב. חצר משותפת פרטית לבני החמולה ממנה נכנסים לבתי המשפחה. ג. אלמנטים משותפים הנמצאים בחצר כמו הטאבון, מבני בעלי החיים, בור המים, גרם המדרגות לגג משותף והשירותים. ד. מרפסות כניסה פרטיות שהחליפו את החצרות החמולתיות. ה. השמירה על הכללים היסודיים בגבולות בין החמולות הבאים לשמור על פרטיות הנשים.	X	X
	11.	השתמרות של 4 בתי בד חמולתיים וציבוריים ברחבי הכפר.	X	X

א. ערכים אורבאניים המתייחסים אל הכפר כיחידה שלמה.

א.1. שלבי התפתחות הכפר

בהירות של שלבי התפתחות הכפר מראשיתו ועד נטישתו כמראה לפני התקופות ולמאורעות ההיסטוריים שעיצבו את פני הארץ והשפיעו על תפישת הביטחון ומבנה החברה.

בהירות זו נובעת מכך שהכפר עמד נטוש מאז קום המדינה ותהליך התפתחות שלו קפא, להבדיל מכל כפר ערבי אחר בארץ או ביהודה בשומרון שם גדלה האוכלוסייה באופן משמעותי וטכנולוגיות הבנייה המודרניות מחקו וטישטשו את מבנהו הגרעיני של הכפר ואת שלבי ההתפתחות שלו עם השנים.

בליפתא בהולכינו על הדרך הראשית החוצה את הכפר אנו נחשפים למעשה לכל שלבי התפתחות הכפר, אשר ניכר באופי ובפרופורציות החלל, צורת הבנייה והפתחים אופן הסיתות ועיבוד הפרטים.

מבנייה מפוזרת של בתים גדולים ומבוצרים, דרך בנייה צפופה של בתים קטנים יותר עם עיבוד פרטים ואבן גס ועד מרכז הכפר באזור הגרעין הקדום שם נפחי הבנייה קטנים מגובבים וצפופים ומרוכזים מסביב למערות.

בהירות התפתחות זו מובחנת בנוסף גם למתבונן על הכפר מהגדה הסמוכה של נחל ליפתא ומהדרך ליפו: גוש צפוף ומגובב במרכז ותפוזרת של מבנים גדולים ומבוצרים בהיקף ולאורך הצירים:

שלבי התפתחות הכפר במבט אווירי:

א.2. דפוס נוף כיפות טיפוס

השתמרות דפוס נוף כיפות טיפוס מגובב של ערים ערביות מסורתיות, המורכבת מאלמנטים חזרתיים – יחידת הבנייה הבסיסית על דפוסיה השונים.

לנוף ההתיישבות הערבית בארץ עד תחילת המאה ה-20 היתה חזות ארכיטקטונית אחידה פחות או יותר שנבעה מכללי הבינוי הספורים ומשיטות הבנייה המקובלות על הבנאים, יחד עם זאת התאמת הבית לצורכיהם של יושביו יצרה רב גוניות בפרטים, אשר מעשירה את החזות האחידה של הבנייה המסורתית. דוגמאות לאחידות זו אנו יכולים לראות כיום רק באיורים ותחריטים היסטוריים כיוון שנוף זה נכחד כיום מהאזור בצורה גורפת.

תחריט של חברון בו מודגש נוף הכיפות האחיד של העיר

למרות ההרס היזום של רוב התקרות בכפר בשנות החמישים עדיין ניתן להבחין בנופו הקדום של הכפר.

באיורים אלו של ליפתא מודגש נוף הכיפות המסורתי על גבי גרעין הכפר במצבו כיום.

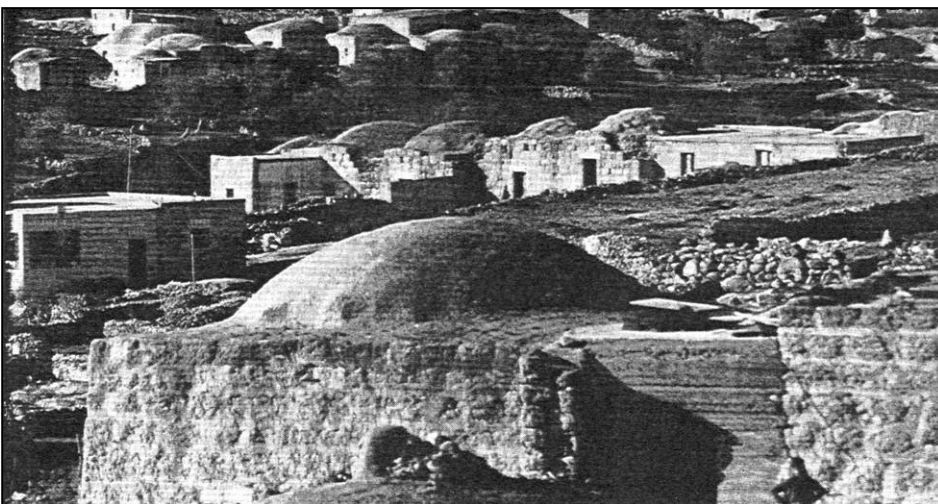

איור של ליפתא-
דוד קרויאנקר

א.3. אדריכלות עממית

שמורה של אדריכלות עממית ושל טכנולוגית בניה כפרית הצומחת באופן ספונטאני על מנת לענות על צרכים משותפים של קבוצה. במקומות רבים בעולם אנו יודעים להעריך תרבויות דיור מגוונות אשר התפתחו מצרכי המקום והושפעו מתרבויות שונות. כאן אנו מבקשים לשמר תרבות דיור ייחודית שהייתה אמנם מאוד נפוצה בעבר אך כיום היא עומדת להעלם מנוף ארצנו. בכפרים מאוכלסים כאמור קשה עד מאוד לבלום את התפתחות הכפר הרומס את שרידי המגורים הקדומים, אך כאן ניתנת לנו הזדמנות ללימוד האדריכלות הכפרית הזו. זו אינה רק שמורת טבע ציורית כי אם מעל הכל שמורה של אדריכלות וטכנולוגייה של בנייה כפרית. הכפר הנטוש שמר על אופיו המקורי בזכות מיקומו בתחתית מדרון תלול, שדרכי הגישה אליו אינן נוחות. פגעי הזמן, האדם והאקלים נתנו בה אותותיהם, אך כמה מהבתים הנטושים שמרו על מתכונתם המקורית, ואחרים נהרסו רק בחלקם. בתים אלה וה"חתכים" הגלויים של ההריסות הם עדות נאמנה לצורת התכנון והטכנולוגיה של הבנייה המסורתית המקורית. המקום הפך בעל כורחו ל"מוזיאון" ייחודי של תרבות בנייה ההולכת ונכחדת.

תצלום אוויר של ליפתא מתחילת המאה, מראה אופייני לאדריכלות המגורים המסורתית הכפרית האופיינית לתקופה

הכפר יטה בחברון, מתצלום ישן בו נראית החזות האדריכלית האחידה של הכפר.

א.4 קצב קבוע והומוגניות.

קצב קבוע של אלמנטים הנובע מגודל בסיסי קבוע של יחידה, גודל, צורת ומיקום הפתחים החזרתי שבמיקומם המשתנה בחזיתות הבתים נוצר גיוון מעניין. יש הנוטים לייחס את מראה הכפר הערבי המסורתי למראה הכפרים בתקופת המקרא. עדות לכך אנו רואים במודל ירושלים מתקופת בית שני בה ניכר הדימיון של בתי המגורים מתקופה זו למראה הכפר המסורתי. הדימיון החזק ביותר נובע מהקצב הקבוע הדומה בשני המיקרים. אפקטים חשובים של קצב מושגים בעזרת מיוחד של חלונות וארקדות בהתאמה לסידור הפונקציונאלי של החללים הפנימיים המוכתבים על ידי מודול הקונסטרוקציה של הקמרונות והקשתות. לשמירת הפרופורציות הקבועות של החלון האנכי ורחובו יש השפעה מכרעת על קצב זה. המרקם הנמוך אינו נפגם על ידי מבנים דומיננטיים, כך שאפילו המסגד הכפרי אינו מבנה מונומנטאלי המתבלט בגודלו או בפארו אלא בניין המודגש כראשון בין שווים. הצבע והטקסטורה תורמים להומוגניות ולאורגניות של האדריכלות הכפרית. ככל שהזמן עובר ועימו תהליכי הבלייה כתוצאה מהחשיפה לשמש, לגשם ולרוח גוברים, מטשטש ההבדל בין ישן לחדש וההתמזגות נעשית מלאה יותר.

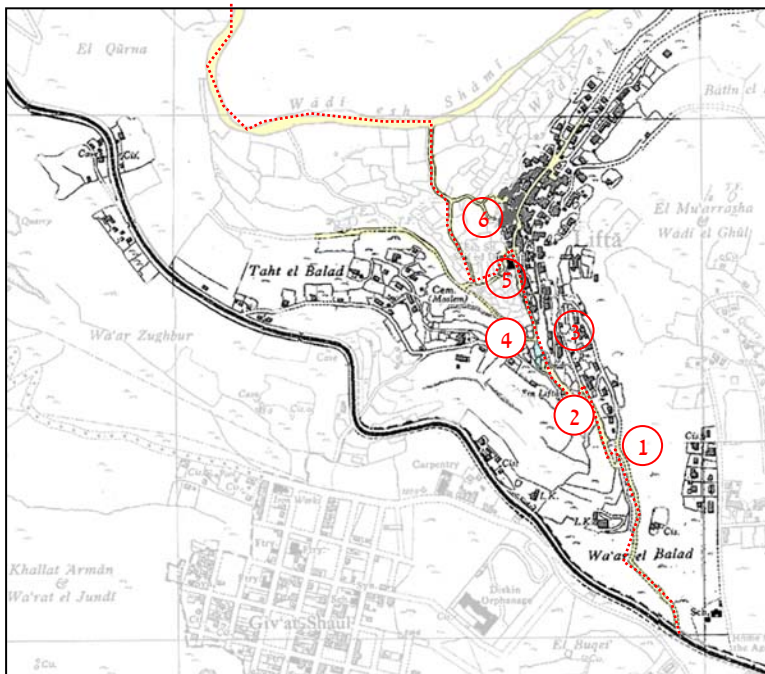
חזית שכונת מגורים בעיר דוד מתקופת בית שני, תצלום של דגם ירושלים.

ב. ערכים אורבאניים המתייחסים אל הקונטקסט ביחס לסביבתו.

ב.1. השתמרות היררכיית הדרכים העוברת בכפר ובסביבתו:

א. הדרך הראשית הקדומה לכיוון מערב

דרך זו שקישרה את הכפר עם ירושלים ועם הדרך מערבה עברה בגדה המזרחית של נחל ליפתא והתחברה לתוואי הנחל ברחבת המעיין. דרך זו כיום באיכות משתנה, מכביש צר סלול לדרך עפר מהודקת היטב, דרדרת תלולה של אבנים ואדמה וסלע חשוף. בשולי הדרך אבני לקט שנאספו על מנת לתמוך אותה.

תמונה 1: סוף הדרך הסלולה בואכה דרך העפר היורדת בתלילות אל הכפר.

תמונה 2: חיבור הדרך עם תוואי הנחל לפני רחבת המעיין.

תמונה 3 :

הדרך מגיעה לרחבת המעיין אשר עברה שיקום בשנות ה-80.

תמונה 4 :

רחבת המעיין, במהלך השיקום נבנו מדרגות אבן משני צידי הרחבה , הרחבה הסמוכה לבריכה רוצפה וחלק מהדרכים היוצאות ממנה רוצפו גם הן .

תמונה 5 :

המשך הדרך המרוצפת על הגדה המזרחית של נחל ליפתא. לאורכה בנויים בתי הכפר ה"מבצרים" מתקופת הפריצה של הכפר. למעשה בקטע זה משתלבת הדרך הראשית עם הדרך הכפרית הציבורית שתיסקר בהמשך, עד רחבת המסגד שם ישנו פיצול. הדרך הראשית יורדת מהגדה המזרחית אל נחל ליפתא וממשיכה לעמק הארזים והדרך הכפרית נכנסת לגרעין הכפר.

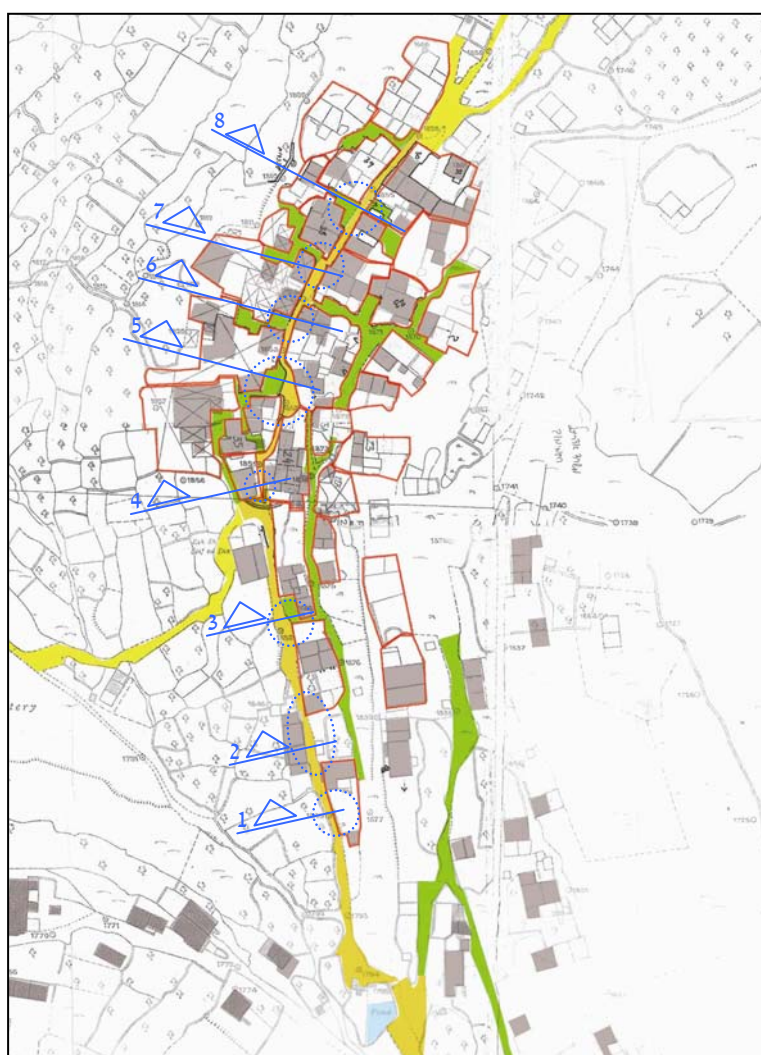

ג. הרחוב הציבורי ויחסיו המרחביים עם החללים הפרטיים.

הרחוב החוצה את הכפר הוא החלל הציבורי החשוב והראשי של הכפר, הוא שירת את הולכי הרגל, הצאן ועגלות רתומות לבהמות.

אופי החלל משתנה אך בעיקרו בגרעין הכפר ניתן להגדירו ע"י הפרמטרים הבאים:

1. תחום ברובו ע"י שני קירות המבנים או החצרות הגובלות עימו ופתוח לשמיים. לרוב הקירות הגובלים עימו עולים על רוחבו, בשל כך הרחוב או חלקיו מוצלים גם בשעות החמות של היום.
2. כיוונו משתנה תדיר ולכן קו הראיה של מהלך הרחוב מוגבל.
3. רוחבו אינו קבוע ונע בין 1.5-4 מטר. מידי פעם בולטים חצר או בית ומקטינים את רוחבו, ולעיתים הוא מתרחב והופך לכיכר.
4. הרחוב חסר עצים וירק, בדרך כלל לא מרוצף כך שהתנועה מתנהלת בו על גבי הקרקע הטיבעית.
5. מקביל לרוב לקווי הטופוגרפיה.

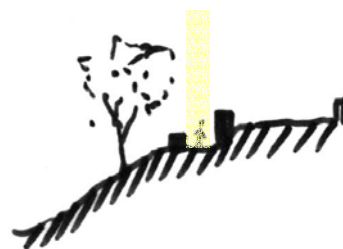
למרות ההרס של גרעין הכפר, עדיין ישנם מקומות לאורך הדרך המקיימים את מאפייני הרחוב שהוזכרו לעיל, לעיתים את כולם ולעיתים רק את חלקם.

במפה זו מצויינים מקומות לאורך הרחוב הראשי בהם נשמר חתך הרחוב האופייני בהן ניתן עדיין לחוש את תחושת החלל של הרחוב הכפרי המסורתי ומקומות על הדרך בהם ישנו ערך חללי המצדיק שימור. חללי הסימטאות יסקרו בהמשך.

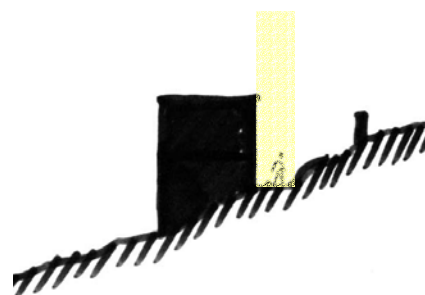
חתיך 1:

מורגשת הדרגתיות טרם הכניסה אל גרעין הכפר. הדרך היוצאת מהמעיין מגודרת משני צידיה. ישנה התחלה להגדרת חלל בצורה עדינה. הצד הפונה לנחל תחום בעצי תאנה צפופים ומצדו השני ישנה חצר מוגבהת ומגודרת.

חתיך 2:

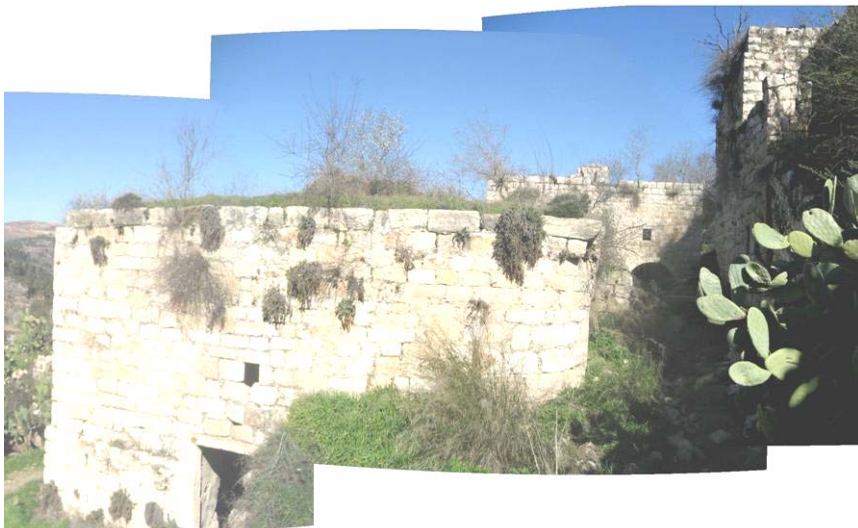
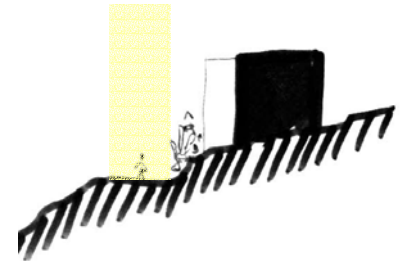
לראשונה ישנה כאן הגדרת חלל ציבורי עיני הסלע, המהווה כאן דופן פעילה לרחוב. זהו למעשה המקום היחיד מחוץ לגרעין הכפר המקיים את תחושת הרחוב. הנוף נחסם עיני מבנה גבוה והדרך פתוחה למערב לעבר חצר משופעת.

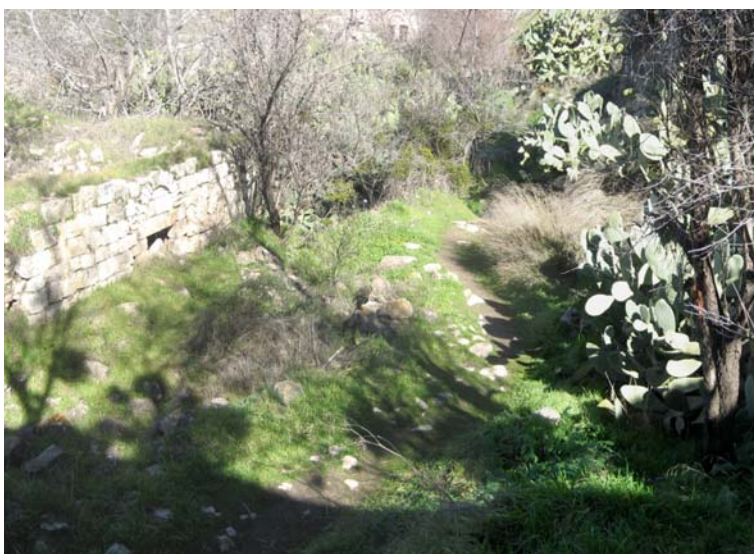
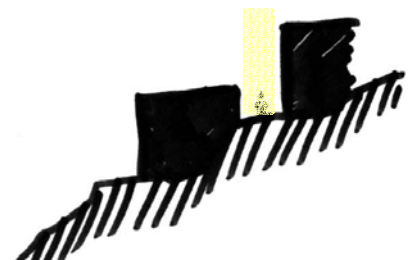
חתיך 3 :

דופן גבוהה למזרח המורכבת מסלע טבעי, גדר חיה של סברס וקיר גבוה של בית "מבצר". הדרך פונה לנוף במערב..

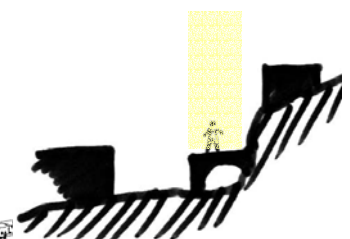
חתיך 4 :

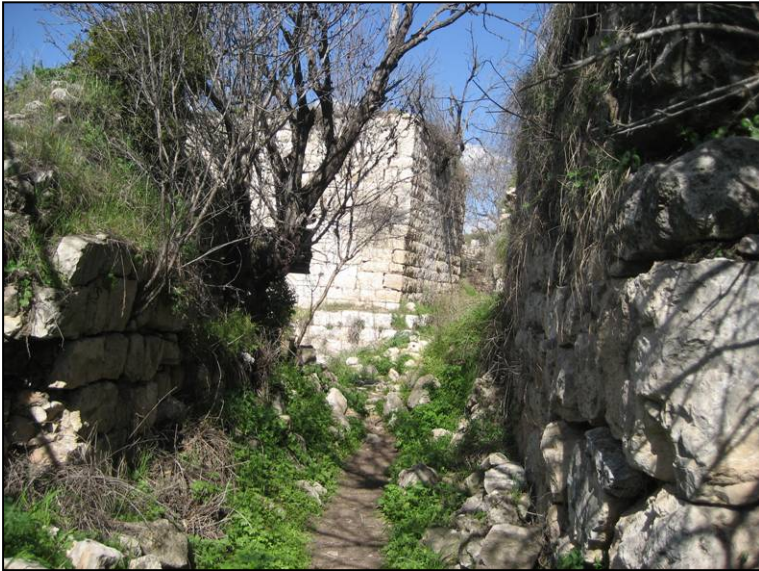
כניסה לגרעין הכפר. המעבר כאן הוא חד מדרך רחבה יחסית התחומה מצידה האחד בלבד, לרחוב צר בעל דפנות גבוהות וכיווניות משתנה. ניגודיות זו המקצינה את תחושת החלל נשמרה והיתה קיימת גם בעבר ועל כן חשוב לשמר אותה.

חתיך 5 :

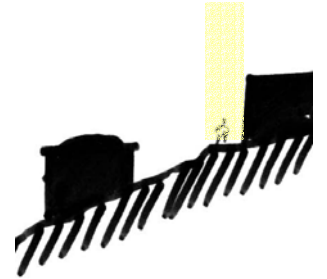
לאחר מעבר בחתיך רחוב צר וגבוה נפתחת לפנינו כיכר התחומה בסלע מצידה האחד. בגבולה הצפוני של הכיכר הינו המקרה היחיד של התנתקות הדרך מהסלע ומתוואי הקרקע ועליה על גג מבנה מהגרעין הקדום של הכפר. בקטע זה נפתחת למערב סמטה חמולתית אותה אסקור בהמשך.

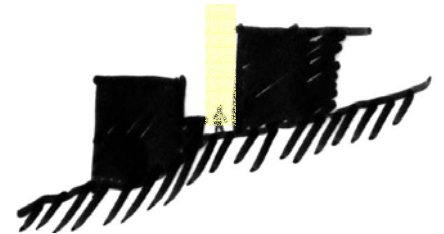
חתיך 6

מצב כזה בו הרחוב צופה לסמטה או חצר חמולתית חוזר על עצמו מספר פעמים לאורך הדרך. כמו במקרה הבא. מפגש כזה מרחיב את החלל של הרחוב אך עדיין לא חושף את ההולך בו לנוף ושומר על תחושת הביטחון.

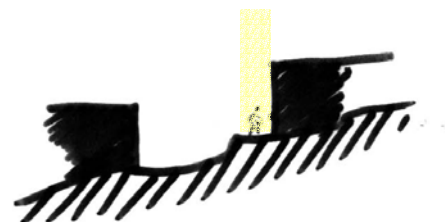
חתיך 7

חתיך רחוב שמור במיוחד- רחוב הדרך כ- 2 מטרים, גובה המבנים משרה תחושה סוגרת ובטוחה על ההולך בדרך. ישנה צומת לסמטה חמולתית הפונה מערבה, שם הרחוב מתרחב וישנו חתיך מעניין של פינת הבניין בזווית כנראה לצורך מעבר בהמות עמוסות.

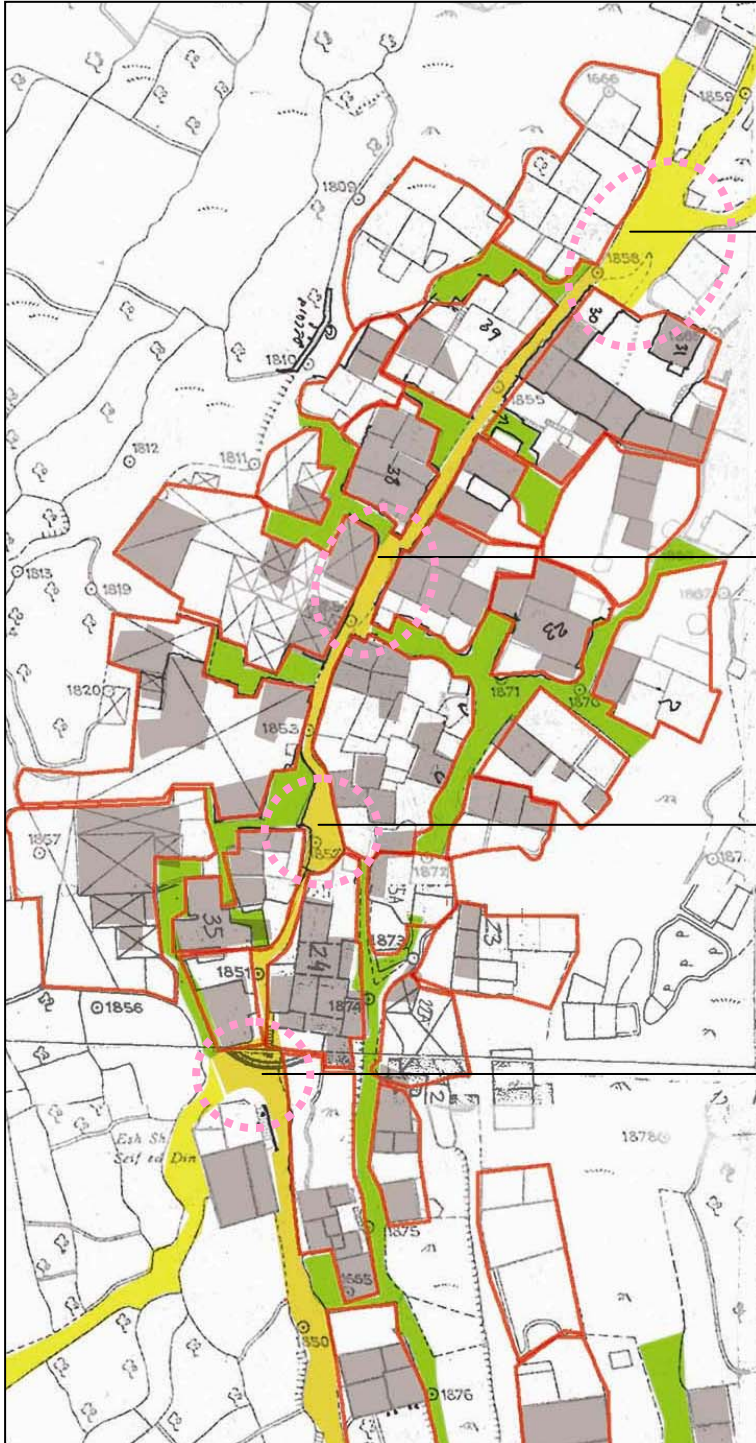
חתיך 8 :

מצב מעניין נוסף בו צופה הרחוב לרחבה מונמכת שמשמשת מעבר לחצר חמולתית. עדיין איס חשיפה של המתבונן אל הנוף אך נוצר כאן מצב תלת מימד מעניין של מבטים מהדרך ויחסים מורכבים בין התחום הציבורי לפרטי ולסמי פרטי.

ג. הכיכרות והמרחבים הציבוריים לאורך הרחוב.

כיכר בכפר נוצרת ממפגש רחובות או מהתרחבותו של הרחוב הראשי, והיא מהווה מעין אתנחתא חללית ופיסית בתוך גרעיו הכפר הצפוף. הכיכר מוארת יותר ולכן מושכת אליה אנשים לשהייה משותפת ולמפגשים. לכיכר משמעות רבה מבחינה חברתית ואדריכלית. בכפר ניתן לזהות מספר כיכרות או מרחבים ציבוריים לאורך הדרך הראשית, חלקם שמרו את תחושת החלל המקורית ובחלקם עקב ההרס מטשטש ההבדל בין חלל הכיכר לחלל הרחוב. בסקירה זו אתייחס לכיכרות שבגרעין הכפר.

4. כיכר היציאה הצפונית מהכפר.
הובילה בעבר לשדות שבעמק ולבתים שפרצו את גרעין הכפר, כיום לא נשאר ממנה שריד.

3. עיבוי הרחוב הציבורי בין שתי סימטאות.
חלל הרחוב הצר מתרחב כאן לידי חלל אורכני ברוחב של כ-4 מטר. נוצר חלל מוגן מאוד ובו תחושה של חדר הפתוח לשמים כאשר בכל אחת מהצמתיים נוצרת התרחבות עשירה במצבים תלת מימדיים המעודדים מפגש.

2. כיכר הכפר המרכזית:
נמצאת בלב הגרעין העתיק של הכפר וגובלת ב-4 מקבצי חמולות שונים. צופה לסמטה חמולתית נמוכה יותר ממערב. רוב דפנותיה הרוסים וזיהויה ככיר מרכזית אינו ברור כיום.

1. כיכר המסגד:
נמצאת על צומת דרכים בין הדרך הנכנסת לכפר והדרך היורדת אל השדות, מהווה למעשה את רחבת הכניסה לכפר. דפנותיה שמורות עדיין.

1. כיכר המסגד:

כיכר המסגד הינו למעשה חלל דו מפלסי משופע המוגדר ע"י משטחי סלע גדולים ואדמה המיוצבת ע"י טרסות. זוהי אחת הדוגמאות היפות לשימוש במידרון ובסלע כדופן פעילה. משטחי הסלע כאן ששימשו למוקדי התאספות וישיבה מופיעים הן במישור השביל המגיע מהמעייין והן במפלס היציאה מחצר המסגד. זוהי למעשה רחבת הכניסה אל הכפר וההצצה האחרונה אל הנוף ממערב לפני הכניסה אל גרעין הכפר הצפוף.

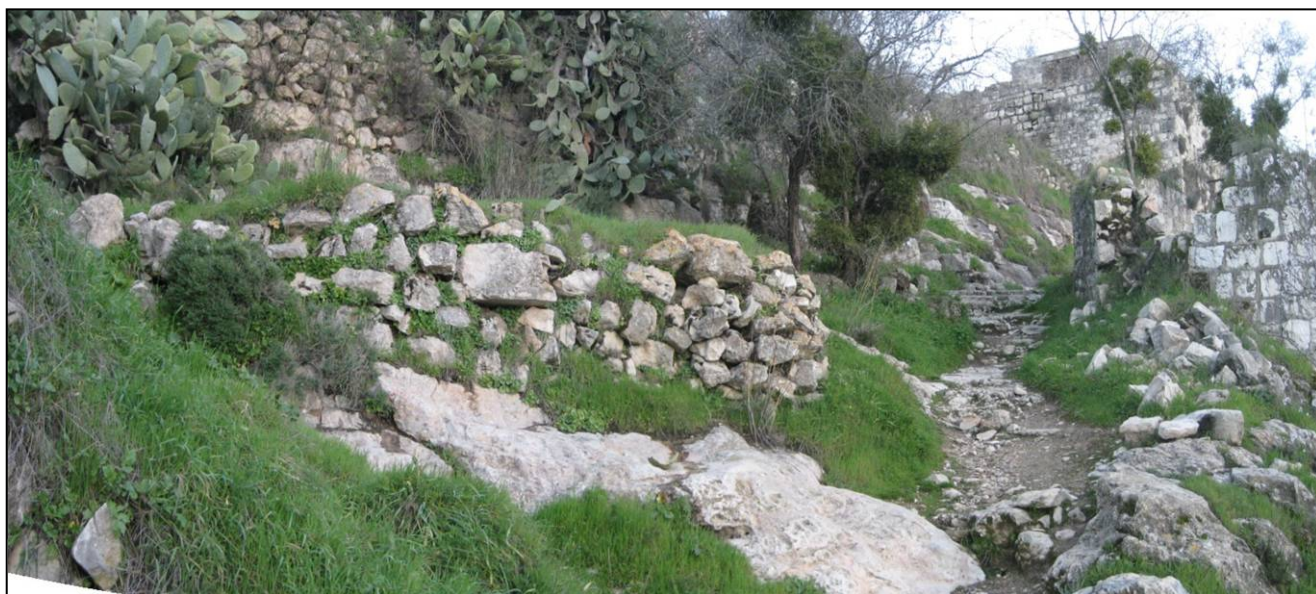
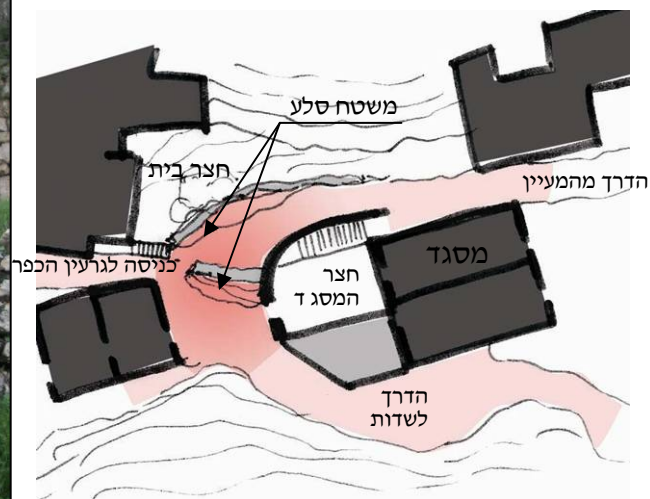
המלצה: יש חשיבות רבה בשימור פני הקרקע הקיימים כולל הטרסות ובפתיחה לנוף ממערב.

הגעה לכיכר מכיוון המעיין

משטח הסלע במפלס חצר המסגד

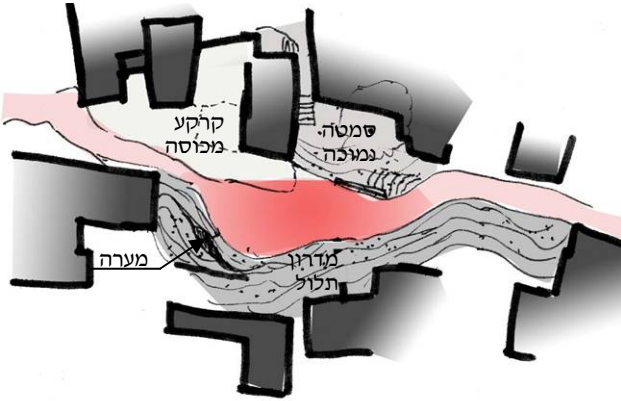

משטח הסלע והטרסה של חצר הבית הסמוך במפלס הרחוב.

2. כיכר הכפר המרכזית;

כיכר זו היא למעשה התרחבות הרחוב הראשי של הכפר. היא למעשה תחומה לגמרי: ממזרח ע"י הסלע ומערות מגורים קטנה, וממערב היתה תחומה חלקה במבן מגורים וחלקה בחצר חמולתית שמהווה מעין סמטה למבן שממזרח. כיום חווית הכיכר מטושטשת עקב הרס המבנה שתחם את הכיכר. בחלקה הצפוני עוברת הכיכר מעל מבנה מגורים שהינו הרחבה של מערה.

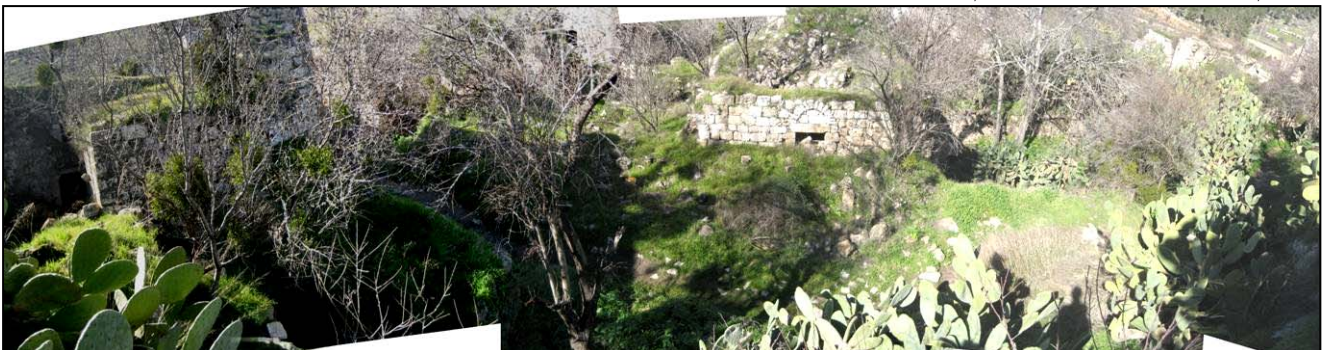
המלצה: ישנה חשיבות לסלע ולמערות כדופן פעילה למגורים ולכיכר. יש לשמור על הקשר בין המרחב הציבורי הצופה לסימטה הפרטית. מפלס הכיכר מוגבה יחסית לעבר.

2 דפנות הכיכר: הסלע התלול ממזרח ובית מגורים המכוסה וההרוס במערב.

דופן הכיכר המזרחית: מדרון תלול ומערת מגורים.

דופן הכיכר המערבית: בית מגורים הרוס וסמטה נמוכה.

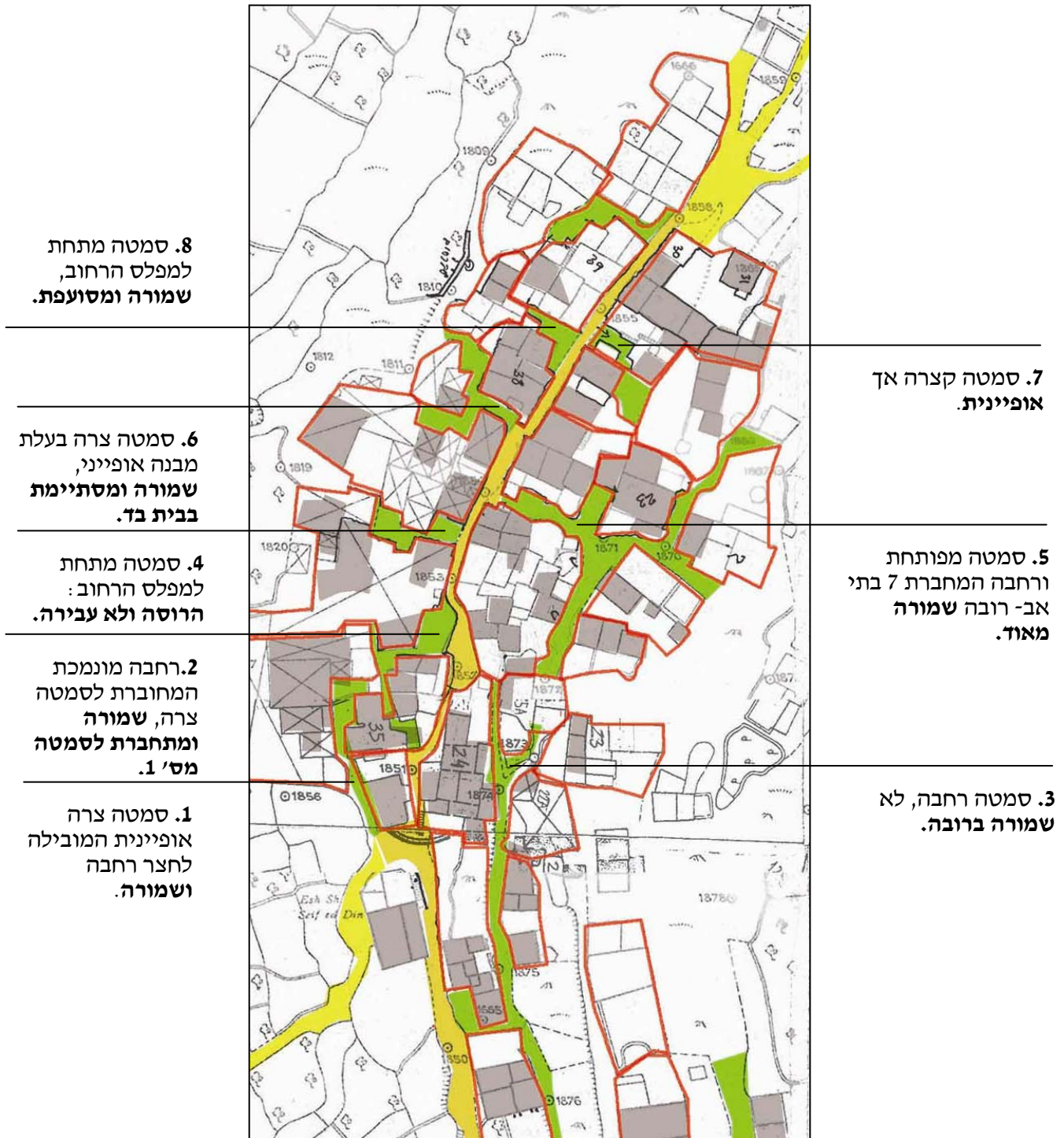
3. עיבוי הרחוב הציבורי בין שתי סימטאות.

חלל הרחוב הצר מתרחב כאן לידי חלל אורכני ברוחב של כ- 4 מטר. נוצר חלל מוגן מאוד ובו תחושה של חדר הפתוח לשמים כאשר בכל אחת מהצמתים נוצרת התרחבות עשירה במצבים תלת מימדיים המעודדים מפגש.

ד. הסמטה החמולתית;

סמטה זו שהינה למעשה מתווכת בין הרחוב הציבורי לחצר החמולתית הינה לעיתים מעין הרחבה של החצר החמולתית ונועדה כמקום מפגש לנשות המשפחה וכמקום משחק עבור הילדים. ערכה החברתי גבוה במיוחד ונפחה משתנה ומאפשר שלל פעילויות : לרוב סמוך לדרך הראשית היא מתחילה צרה וסמוך לכניסות לחצרות מקבלת עיבויי והתרחבויות. עקב המבנה הטופוגרפי של הכפר נוצרים הקשרים תלת מימדיים מעניינים בין הדרך הראשית לסמטאות היורדות ועולות ממנו.

8. סמטה מתחת
למפלס הרחוב,
שמורה ומסועפת.

7. סמטה קצרה אך
אופיינית.

6. סמטה צרה בעלת
מבנה אופייני,
שמורה ומסתיימת
בבית בד.

5. סמטה מפותחת
ורחבה המחברת 7 בתי
אב- רובה שמורה
מאוד.

4. סמטה מתחת
למפלס הרחוב:
הרוסה ולא עבירה.

2. רחבה מונמכת
המחוברת לסמטה
צרה, שמורה
ומתחברת לסמטה
מס' 1.

3. סמטה רחבה, לא
שמורה ברובה.

1. סמטה צרה
אופיינית המובילה
לחצר רחבה
ושמורה.

1. סמטה צרה אופיינית המובילה לחצר רחבה ושמורה.

2. רחבה מונמכת המחוברת לסמטה צרה, שמורה ומתחברת לסמטה מס' 1.

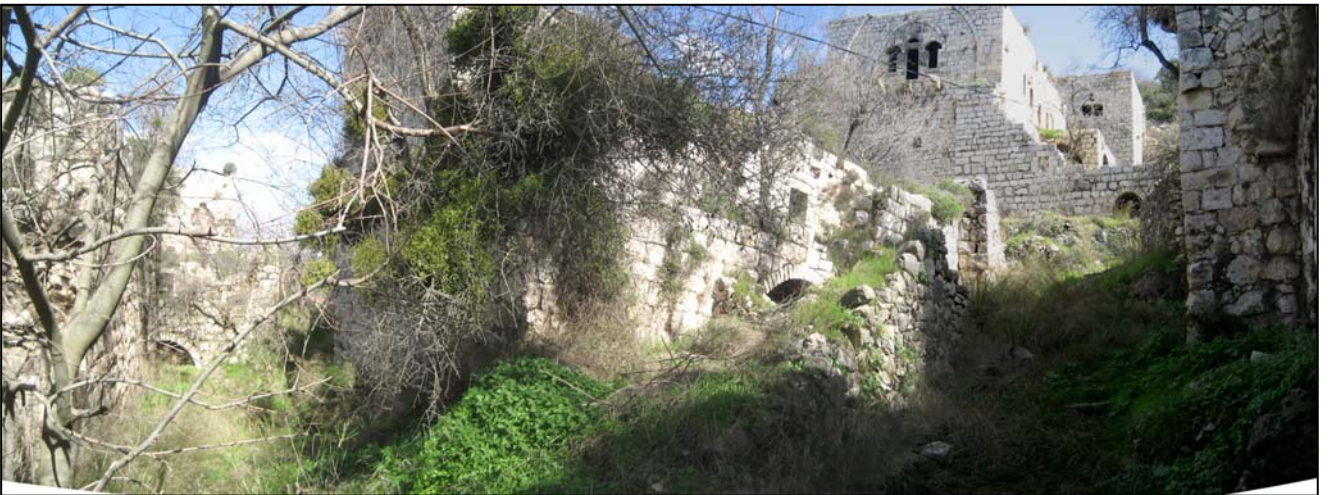
3. סמטה רחבה, לא שמורה ברובה.

4. סמטה מתחת למפלס הרחוב: הרוסה ולא עבירה.

5. סמטה מפותחת ורחבה המחברת 7 בתי אב- רובה שמורה מאוד.

6. סמטה צרה בעלת מבנה אופייני, שמורה ומסתיימת בבית בד.

7. סמטה קצרה אך אופיינית.

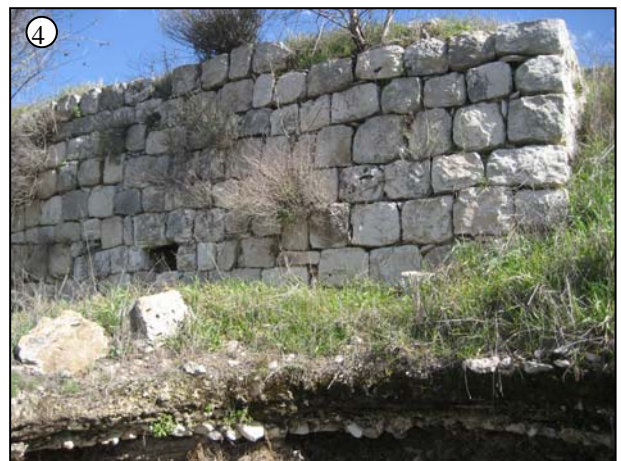
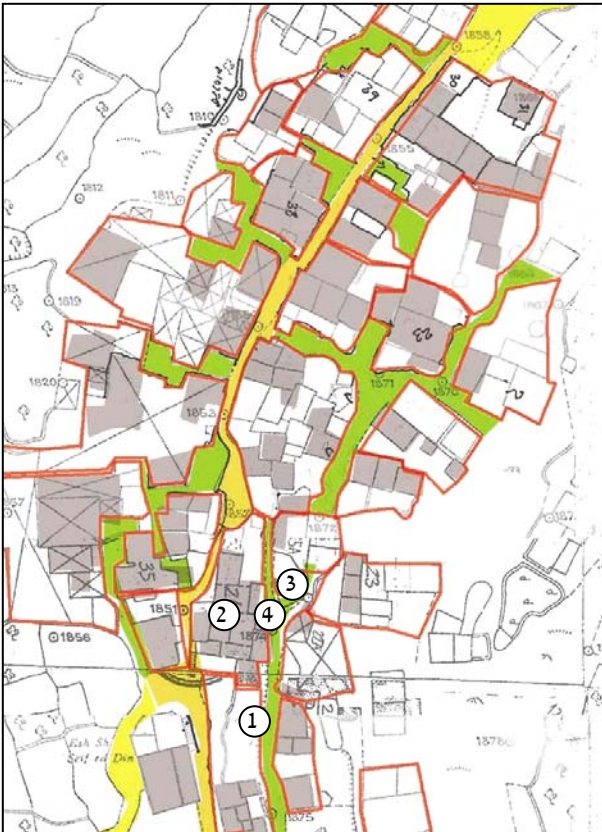
8. סמטה מתחת למפלס הרחוב, שמורה ומסועפת.

ב.2. בנייה במדרון תלול וניצולו לצרכי בנייה;

ב.2.א מערות המגורים המעובות באבני בנייה.

כברבים מכפרי האזור, גם כפר זה החל כאמור סביב מערות טבעיות במדרון ההר. חלק ממערות אלא קיבלו עיבוי בנייה חיצוני עם הזמן וקירותיהם דופנו. מספר מערות שרדו בגרעין הכפר הקדום. עקב המדרון התלול ברבים מהבתים משמש הסלע הטבעי כדופן עליו נשענת תקרת הבית.

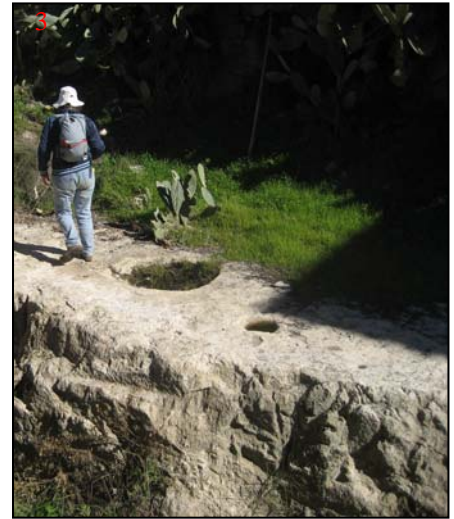
ב.2.ב הסלע כבסיס לבניית הבתים וכדופן פעילה .
 המסלע והשיפוע בליפתא הוא שהכתיב את מיקום הבתים והדרכים, את נקודות המפגש והשהייה, הגבולות בין החצרות ואת כיוון התפתחות הכפר. איו מקום בו נפסק הטבע ומתחיל האדם, הכל משתלב בצורה הרמונית וטבעית בסובב. מסד הבית מושתת על גבי הסלע הטבעי ויוצר קומת מרתף המפלסת את פני רצפת הבית. במרתף ניתן לראות את סלעי ההר ולחוש במדרון.

1 הסלע במרחב הציבורי כמקום מפגש

2 הסלע כבסיס לבניית בית

3 הסלע כמשטח עבודה לאורך הדרך

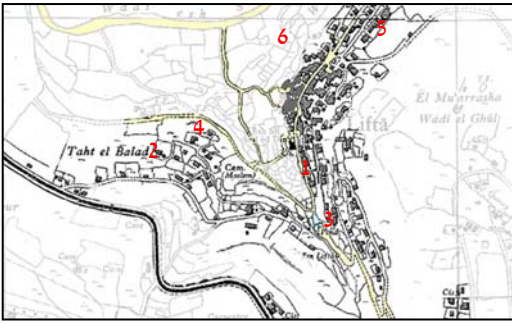
4 הסלע כתוחם חצרות בין בתים וכבסיס לטרסות.

5 הסלע כקובע את מיקום ומהלך הדרך.

ב.2.ג הטרסות ושילובן עם הכפר.

הטרסות עשויות אבני לקט שנאספו תוך סיקול המדרון, והונחו בבניה יבשה זו על גבי זו ליצירת קיר אבן עוצא אדמת סחף. כדי להתגבר על לחצי האדמה על גבי הקיר האנכי, נבנתה הטרסה בחתך אלכסוני, הרחב בבסיסו וצר כלפי מעלה. הבנייה היבשה איפשרה את מעבר המים ומנעה את הרס המדרגות. בליפתא ישנו שימוש נרחב בטרסות : כקירות תומכים לחצרות הבתים, כבסיס לדרכים, וכהפרדה בין חלקות ומבנים.

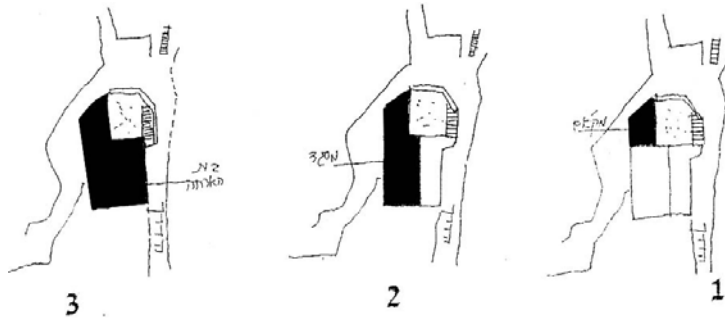

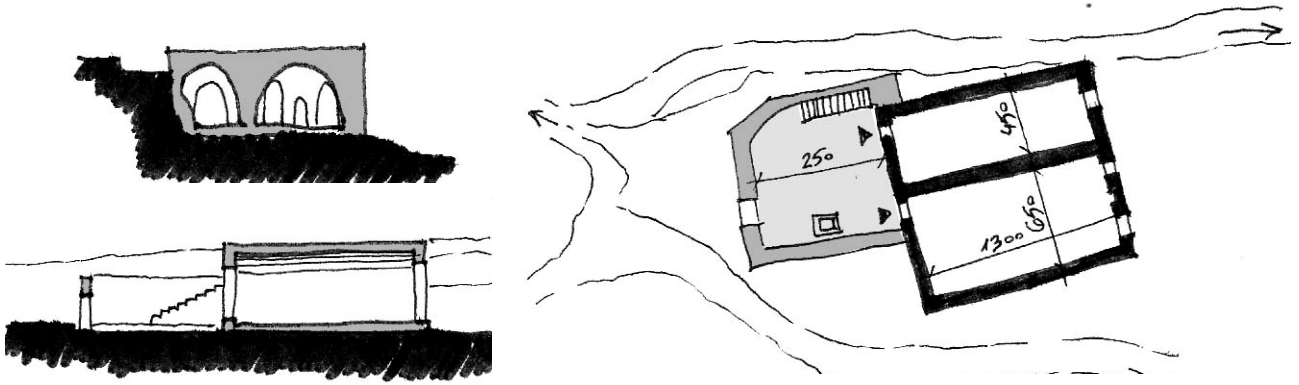
ג. ערכים אורבאניים המתייחסים אל הפרטים המרכיבים את המכלול.

ג.1. מבני הציבור ומרכזים ציבוריים שנשתמרו בכפר:

ג.1.א: המסגד ובית הארחה;

המסגד הוקם על בסיס מקום מקומי. מדובר בבניין פשוט הבנוי אבני לקט מחוברים בטיט. בצמוד לו נבנה מאוחר יותר בית הארחה מאבן מסותתת בסיתות גס. למסגד ולמדאפה תכנית מלבנית, קימרון חבית. כשאו במסגד בין שני הפתחים נראית גומחה הפונה לכיוון דרום: המחראב. המסגד מרוצף אבן וקירותיו מטויחים. הגגות שלמים אך סובלים מנזילות לרוב.

ג.1.ב: המעיין ובריכת האגירה;

המעיינו בליפתא הוא מעיין חתום, זוהי נביעה מן ההר שהורחבה על ידי חציבת כוך אופקי-ניקבה, לשם הגברת ספיקתו. מימיו זורמים אל בריכת מים וממנה שאבו בעת הצורך. מים אלו נודעו בטעמם המשובח ועשירי ירושלים קנו אותם במחיר גבוה, שהאמיר בשנות בצורת. פתח הנקבה המובילה אל המעיין, נמצא בקיר אבן הבנוי אבני לקט בדומה לקירות הטרסות שמסביב. מעל הפתח ישנה אבן מזוזה מסותתת ומעליה קשת הקלה לשם פיזור העומס האנכי של הקיר. מי הנקבה מתנקזים לבריכת מים השוכנת לצד הדרך אל הכפר. היא מחולקת לשתי בריכות בשני מפלסים שונים. פתח בדופן הבריכה העליונה מעביר מים אל הבריכה התחתונה בעיתות שפע. הבריכה העליונה שופצה בשנות ה-80 ע"י רשות הטבע והגנים כחלק מתחילת שיקום המקום: דפנות הבריכה הושלמו ונבנתה רחבה מרוצפת המשולבת במדרגות מסביב הבריכה. הבריכה היוותה בעבר מקום מפגש לנשים והילדים. מהבריכה יוצאות תעלות שלחין לעבר השדות שחלקן עברו שיפוץ גם כן. וויסות הזרימה של המים בתעלות נעשה ע"י פתיחה וסגירה של פתחי התעלות על ידי הפלאחים עצמם.

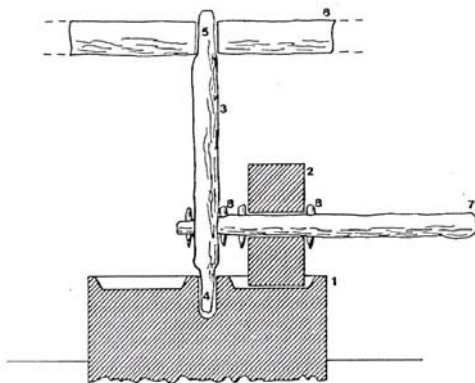
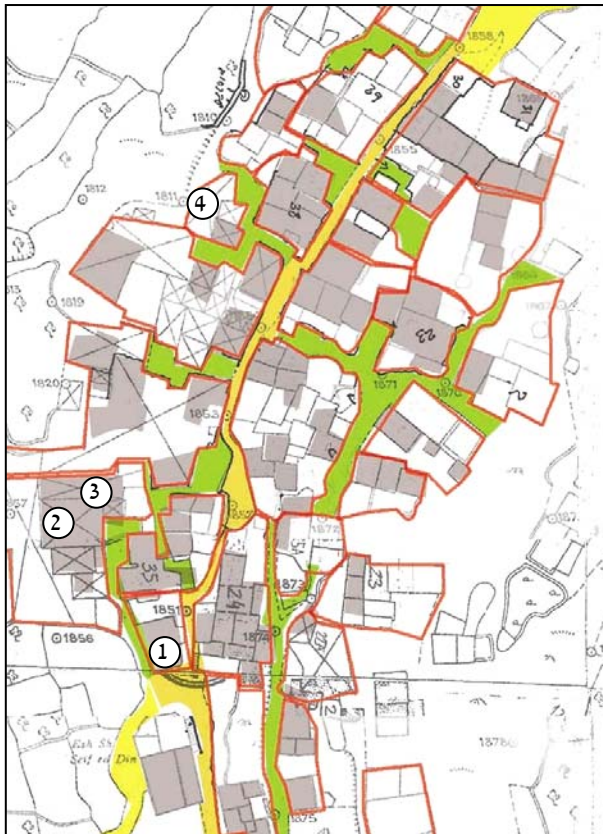

ג.2. בתי בד וטחנות קמח בכפר:

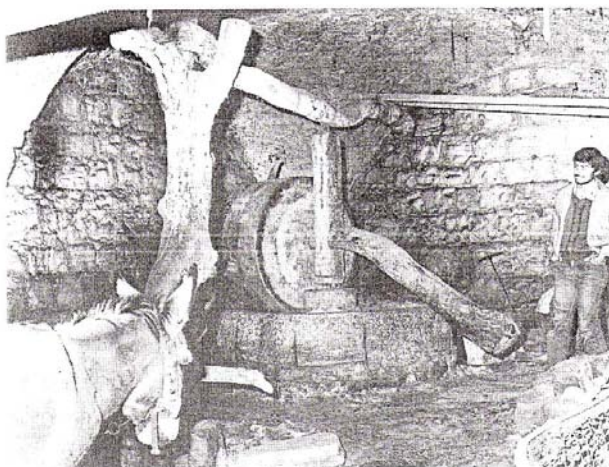
ברחבי הכפר נתגלו 4 בתי בד בהם נהגו להפיק שמן במתקנים מכאניים. בתהליך אצירת השמן 3 שלבים עיקריים:

1. ריסוק הזיתים באמצעות אגן ריסוק שהינו מצע אבן אופקי עגול הבנוי לרוב מאבן אחת, עליו סובב המרסק: אבן עגולה אנכית שבמרכזה חצוב חור מרובע, דרכו עובר ייצול עץ. שני חלקי המתקן נעשו מאבן דומה. בחור מושחל יצול אופקי מעץ השמש כידית לסיבוב המרסק על ידי אדם או בהמה. כל המערכת מעוגנת ע"י ציר אנכי שמתרומם גבוה מעל הצתן ונעוץ בקורת עץ אופקית גדולה העוברת מעל המתקן, וקצותיה תקועים בקירות בית הבד או מונחים על גבי עמודי עץ.

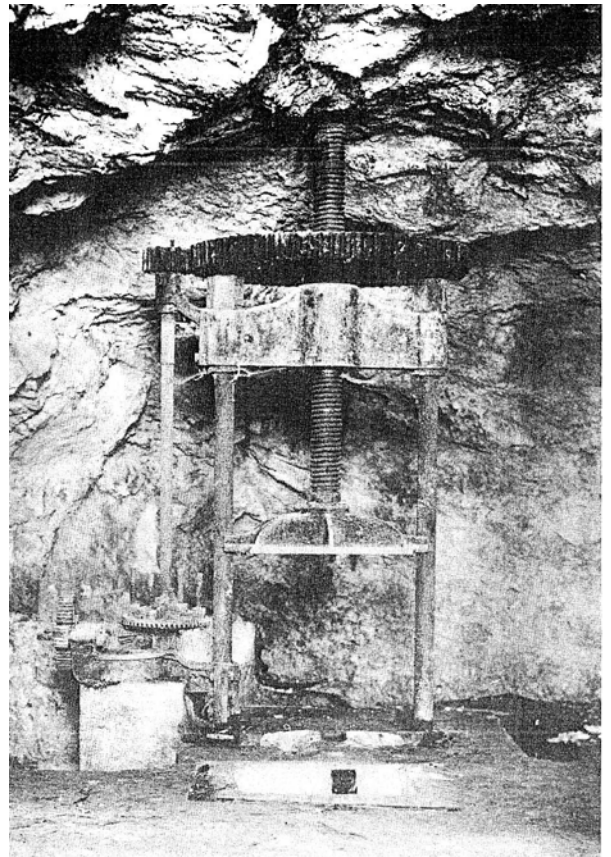
2. עצירת השמן על ידי משקולות או בשימוש במכש בורג.

חלקי התקן הריסוק: 1. אגן ריסוק; 2. מרסק; 3. ציר; 4. פותה תחתונה; 5. פותה עליונה; 6. קורה עליונה; 7. יצול; 8. טריו

התקן ריסוק שלם. שים לב לחלקי העץ. דורא אל-קרע. שומרון

מכש ברזל בבית בד שהותקן במערה. ראש-פינה

ג.2.א בית בד מס' 1:

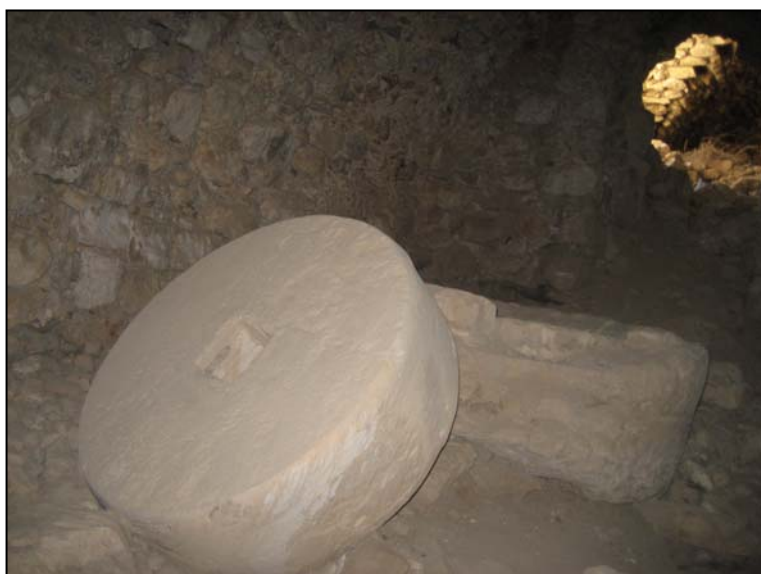
ממוקם בשני חדרים גדולים (5 X 5 מ') ומחוברים בקומה התחתונה וחדר נוסף בקומה מעל. בחדר הדרומי ישנו בורג ברזל גדול שהיה חלק ממתקן מכבש בורג. במרכז החדר הצפוני נמצא מצע אבן עגול (ים) בקוטר של כ-1.3 מטר עם הרחבה ממלט שנועדה להגדיל את שטח החיכוך עם האבן העליונה. מחוץ למבנה בצמוד לשביל קיים מבנה, מעיין שוקת עמוקה, עשויי בטון, שייתכן ושימש כאגן איחסון ראשוני לזיתים שהובאו לבית הבד. חלל שמור ונגיש מאוד.

ג.2.ב בית בד מס' 2:

שני חללים גדולים מאוד עם קימרון חבית שהינם חלק ממרתף המבנה הצלבני. נמצאו שרידי אבני ים ושני אבני ממל.

על גבי הקיר ישנם שרידי מתקן לקיבוע הקורה ששימשה לאצירת השמן. חללים מרשימים ביותר במצב השתמרות טוב, גישה בעייתית.

ג.2.ג בית בד מס' 3:

ממוקם בקומה תחתונה, במפלס הנמוך במטר ממפלס השביל, בשני חללים גדולים הנתמכים על המבנה הצלבני. בחדר המערבי ממוקם אגן אבן עגול בקוטר 2 מ' ומעליו אבן עליונה הגדולה מידי למידות המתקן. בחלל המערבי הגדול יותר ממוקמים רוב מתקניו של בית הבד כפי שהוצבו במקורם. קיים בו התקן ריסוק זיתים וגם התקן לאצירת שמן כולל קורת העץ. מצב השתמרות מצויין וגישה נוחה.

ג.2.ד בית בד מס' 4:

בית בד חמולתי קטן הנמצא בקצה סמטה צרה. הגישה אליו נמוכה וקשה. מורכב מחלל אחד עם קימרון חבית ובו אבן ים אחת ושני אבני ממל. על הקיר ניתן להבחין בשרידי עיגון לקורה ששימשה לאצירת שמן. מצב השתמרות בינוני וגישה בעייתית.

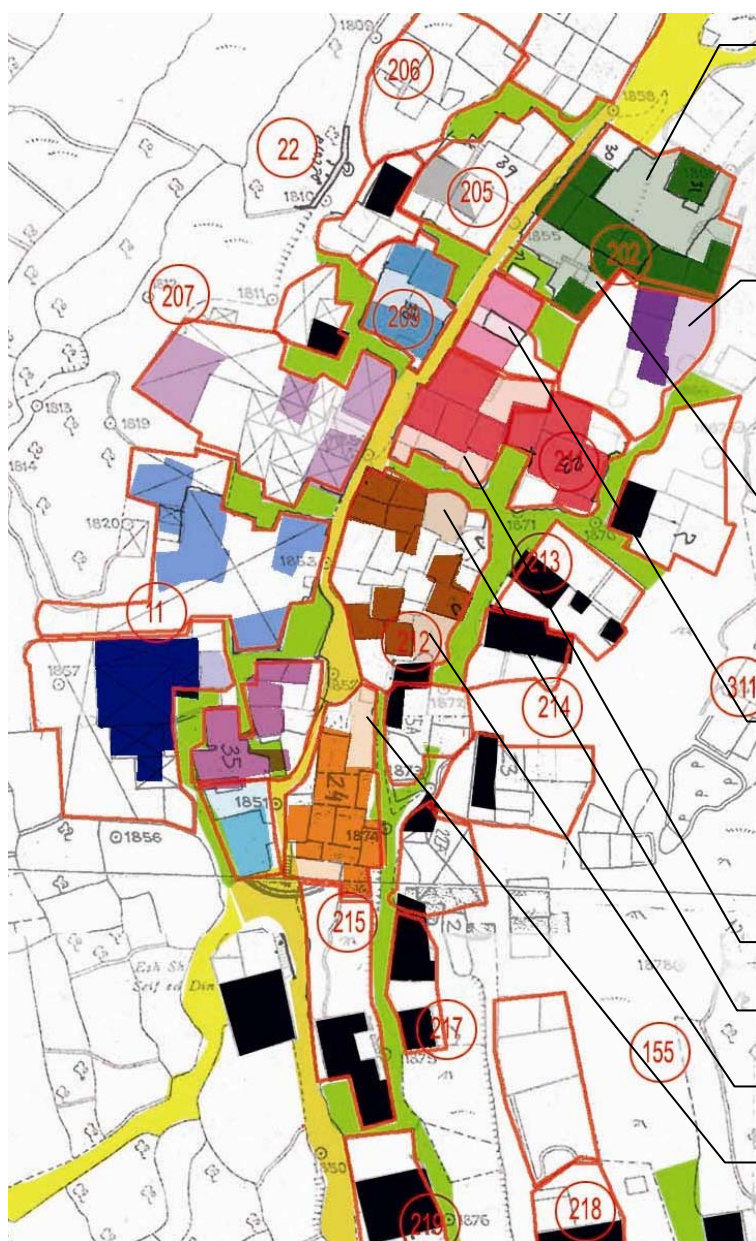

ג.3. מקבצי הבתים;

ג.3.1. חצרות חמולתיות;

בית החמולה היה בנוי מקבץ בתים גדול מוגדר סביב חצר.

בגרעין הכפר ניתן להבחין בחלוקה למקבצים חמולתיים המתאפיינת בחצרות משותפות. בכל מקבץ בנה תחילה אב המשפחה את הכית הראשון אליו נוספו בתי בניו שנבנו בצמוד אליו על אותו שטח אדמה. כך הלך המתחם והתמלא ביחידות נוספות. הבתים היו פתוחים לחצר הבית המשותפת. בתבניתו המסורתית של הכפר קיימת חלוקה למספר גושים ובכל אחד מהם התגוררו בני חמולה אחת עם הפרדה ברורה בין החמולות. כיום עקב ההרס הרב קשה לעיתים להבחין בהפרדה זו או בשיוך של חצר מסוימת למקבץ בנוי. בתכנית זו מסומנים בתי הכפר בחלוקה לחמולות במצבם כיום עם הדגשת חצרות חמולתיות הניתנות להבחנה כיום.

- 1. חצר חמולתית גדולה ושמורה.
- 2. חצר קטנה, תחומה ע"י הסלע.
- 3. חצר מוגבהתכוללת שער וחומה.
- 4. חצר מוגבהת מהדרך ע"י גרם מדרגות.
- 5. חצר מוגבהת מעל הסמטה.
- 6. חצר קטנה, מוגדרת.
- 7. חצר גדולה בקצה סמטה.
- 8. חצר הכוללת טאבון, תחומה בהר.

מס'	הערך האדריכלי של המבנים כפי שנשמר כיום	ערכים היסטוריים / חברתיים	ערכים אומנותיים / אסתטיים / אדריכליים	ערכים מבניים / מדעים
1.	<p>שימור של כל טיפוסי בתי המגורים בכפר שעברו שינויים לאורך השנים:</p> <p>א. הבית הכפרי המסורתי-הבית החד חללי, שהיה נפוץ בכפרי ההר עד שלהי המאה ה-19</p> <p>ב. הרחבת הבית המסורתי, הכוללת שילוב של פרטי אבן וחלוקה למפלסים בסוף המאה ה-19.</p> <p>ג. בתי ה"מבצר", קומת קרקע גבוהה עם פתחים זעירים, קומת מגורים נפרדת עם פתחים מרווחים, כולל מרפסת כניסה. נפוצים בין 1862-1916</p> <p>ד. בתי "ארמונות" עם העלייה בתחושת הביטחון, שימוש בקורות ברזל, מרפסות נוף, פתחים רחבים ואריחים. נפוצים גם כן עד 1916.</p> <p>ה. בתים מהתקופה הבריטית, השפעה עירונית חזקה, בניה בבטון, גגות שטוחים, פתחים מלבניים, נפוץ בין 1916 ל-1936.</p>	X	X	X
2.	<p>חצר הבית על שלל הוריאציות המופיעות בליפתא:</p> <p>א. חצר חמולתית המשותפת למספר בתים ומקושרת לסמטה באופנים מגוונים.</p> <p>ב. חצר בית בודד.</p> <p>ג. חצר מרפסת.</p>	X	X	
3.	<p>הגג והקשר עימו:</p> <p>א. מדרגות עלייה לגג או למרפסת: מדרגות זיזיות מהקיר, מדרגות אבן בנויות, מדרגות כחלק מקיר הבית ומדרגות טרומיות מבטון.</p> <p>ב. סוגי הגגות: קמרונות, שטוח ורעפים.</p>		X	X

כניסה שלמה

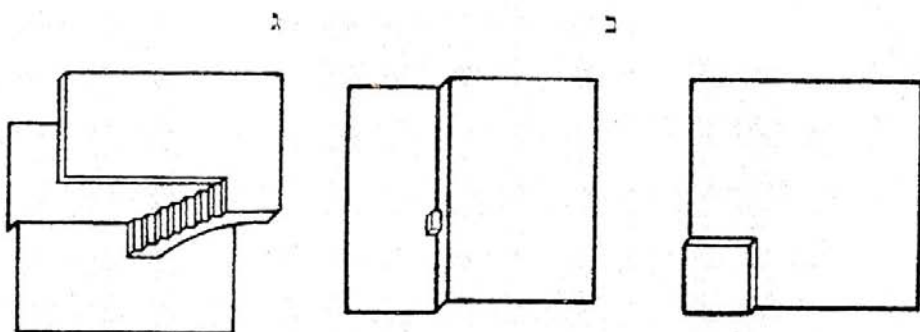
בקיטקסט ביחסו לסביבתו

מס'	הערך האדריכלי כיום	ערכים היסטוריים/ חברתיים	ערכים אומנותיים/ אסתטיים/ אדריכליים	ערכים מבניים/ מדעים
בפרטים המורכבים את המכלול	4.	אלמנטים בחצר הבית: א. החומה. ב. השער. ג. הטאבון. ד. בור המים. ה. המשטח המוגבה (מצטבה). ו. השירותים. ז. שקתות האבן.	X	X
	5.	אלמנטים על גג הבית: א. סוכה. ב. שובך ג. כוורת	X	X
	6.	אלמנטים במעטפת הבית: א. פתח הכניסה אל הבית על התפתחויותיו. ב. הפתחים בקירות: החלונות הקטנים בגרעין הכפר, חלונות התאומים הנפוצים והפתח המשולש המאוחר. ג. רצפת הבית: אדמה כבושה בתקופה המסורתית, מדה, לוחות אבן ואריחים מעוטרים בבתים המאוחרים.	X	X
	7.	אלמנטים בחלל הפנימי של הבית: א. האח והארובה. ב. הגומחות בקירות. ג. עיטורי טיח על הקירות והתקרה. ד. מתקני איחסון ותוצרת חקלאית: ממגורות טין	X	X

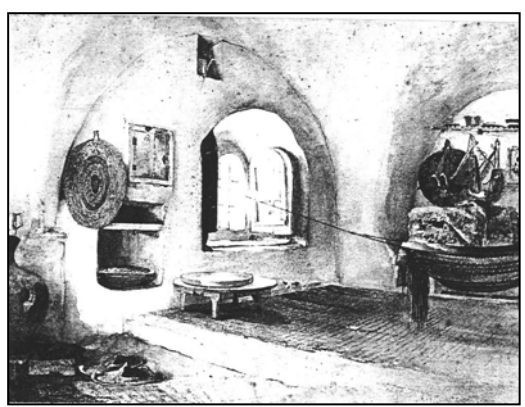
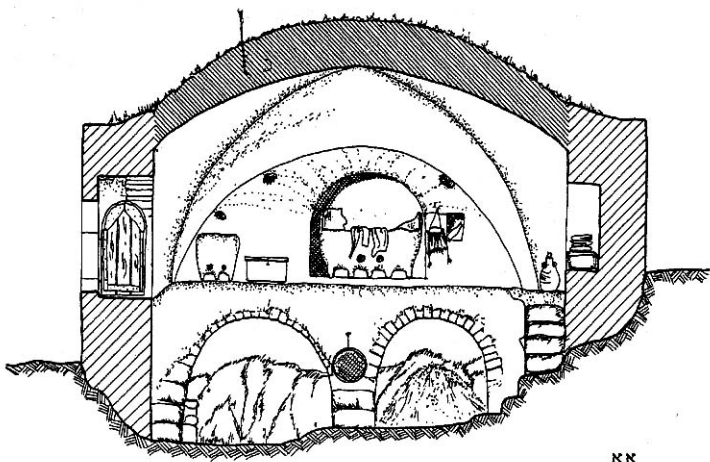
**א. טיפוסי בתי המגורים בכפר ;
א.1.א בית הכפרי המסורתי-הבית החד-חללי ;**

זהו סוג הבית הנפוץ בכפרי ההר עד שלהי המאה ה-19. הוא מורכב מחלל אחד בלבד ללא מחיצות אנכיות, מחולק ע"י מפלסים אופקיים לפי תפקודיהם השונים :

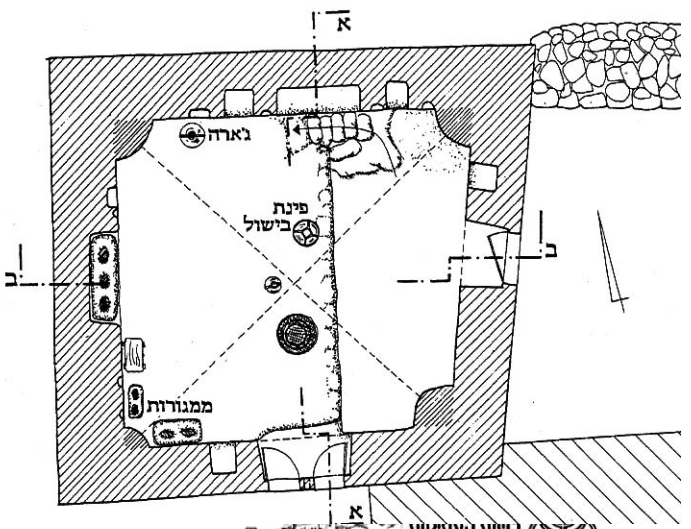
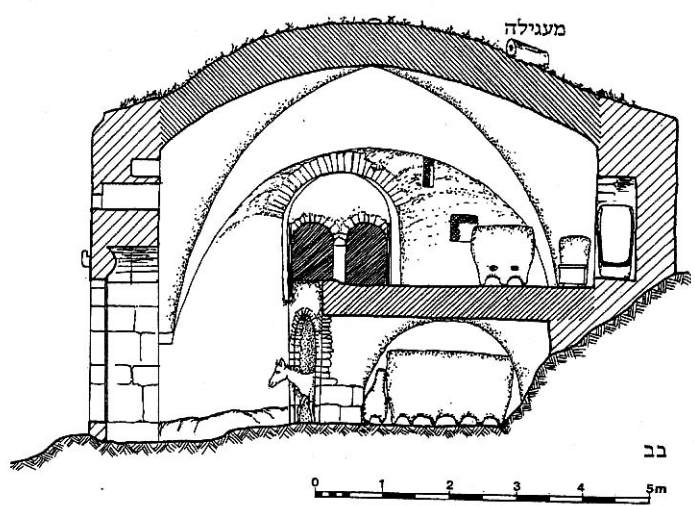
1. **רוויה**: מפלס תחתון בגובה פני החצר שנחשב לאזור ה"מלוכלך" של הבית. משמש לאחסנה והלנת בע"ח.
 2. **מאסטבה**: מפלס מגורים גבוה יותר, בו התנהלו כל פעולות האדם: שינה אכילה אירוח ואחסנה.
 3. **יציע (סידה)**: משטח מגורים נוסף מוגבה מעל המאסטבה המשמש בעיקר לשינה.
- גודל כל מפלס והקשר ביניהם משתנה, בבתם הפשוטים אין יציע והפרש הגובה בין חלקי הבית מסתכם במסי מדרגות ולעיתים היציע מהווה קומה שניה, אין כלל קבוע כך שבכל בית ניתן למצוא צירוף חללי אחר. אך בכל הבתים השלמות האורגנית של הבית, היכולת להקיף את כולו במבט והרכות המאפיינת את קמרונותיו מעניקים איכות אסתטית בלתי רגילה לחלל הפנימי של הבית המסורתי.

הבית החד-חללי:
תיאור סכמטי של האופנים השונים של החלוקה למפלסים.
א. אזור כניסה מינימלי – ריבוע מוגדך מפנים לכניסה
ב. אזור הכניסה הנמוך תופס חלק ניכר משטח הרצפה
ג. החלל מחולק לשלושה מפלסים: אזור כניסה נמוך (קאע אלביט), משטח מוגבה (מצטבה) ויציע (ראוויה)

דוגמא למאסטבה המוגבהת מהרוויה במדרגה אחת

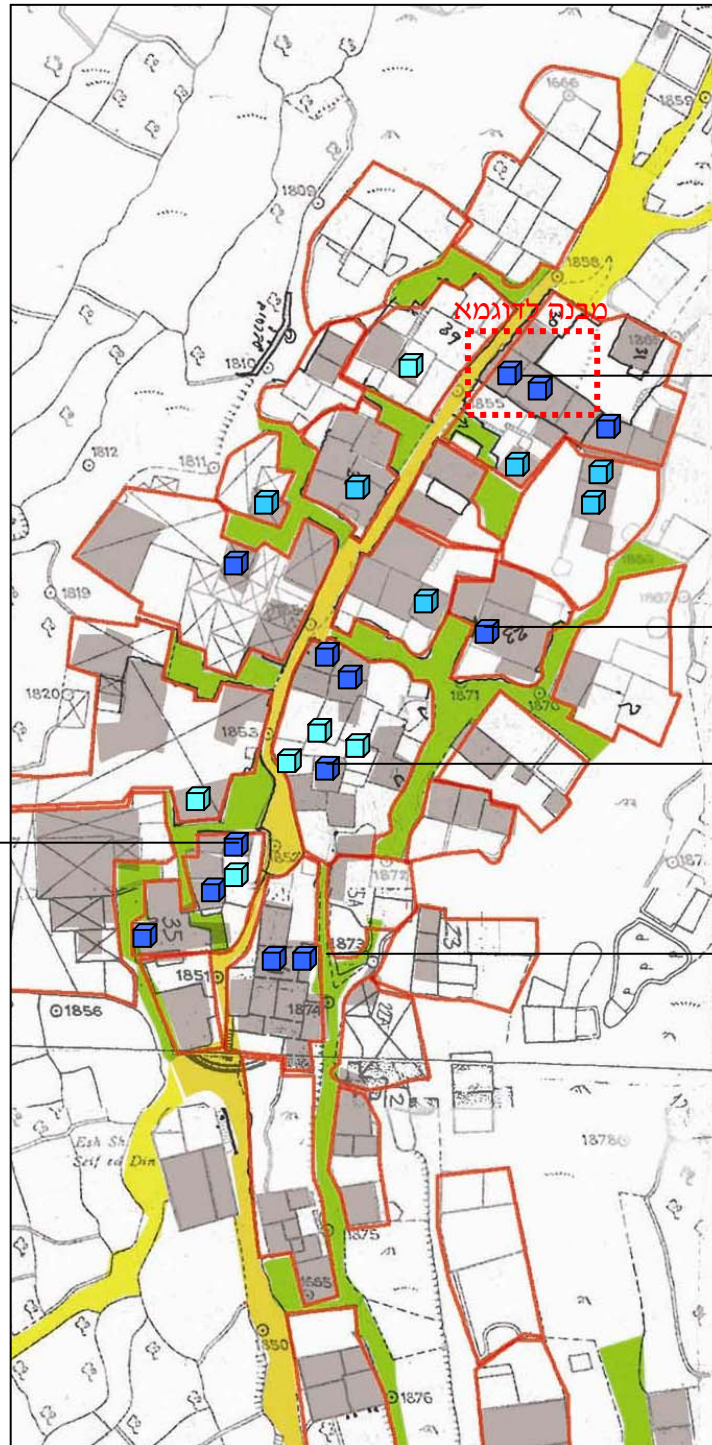

א.1.ב מיקום בתים מסורתיים בגרעין הכפר;

בליפתא קיימים בתים מסורתיים רבית במצב שמור יחסית בגרעין הכפר. בתים אלו שאפיינו את בתי הכפר הערבי במשך מאות בשנים, נמצאים כיום בסכנת היעלמות. מגמת הבנייה הנרחבת בכפרים הערבים בארץ ובכלל והמעבר מבתי אבן לבטון הואף מאוד בשנים האחרונות, כך שאיתור בתים מסורתיים בכפרים כיום הוא נדיר. לרוב הם עומדים כגוש עזוב במרכזי הכפרים ונתונים לתהליך מתמיד של הרס וכליה. בליפתא ישנה הזדמנות אחרונה כמעט לשימור ריכוז בתים מסורתיים רב השומרים על ההקשר האורבאני המקורי שלהם. בית זה מהווה יחידת בנייה המרכיבה את מקבצי החמולה.

מקרא:

- מבנה מסורתי שמור
- מבנה מסורתי שמור (גג מחורר)
- מבנה מסורתי ללא גג

מגרש 202:

ריכוז בתים מסורתיים שמורים, חלקם עם יציע וחלקם עם מסטאבה מוגבהת בלבד.

מגרש 211:

מבנה שמור עם יציע, מעליו מבנה גדול.

מגרש 212:

מבנה אחד אופייני מאוד עם יציע- שמור.

מגרש 215:

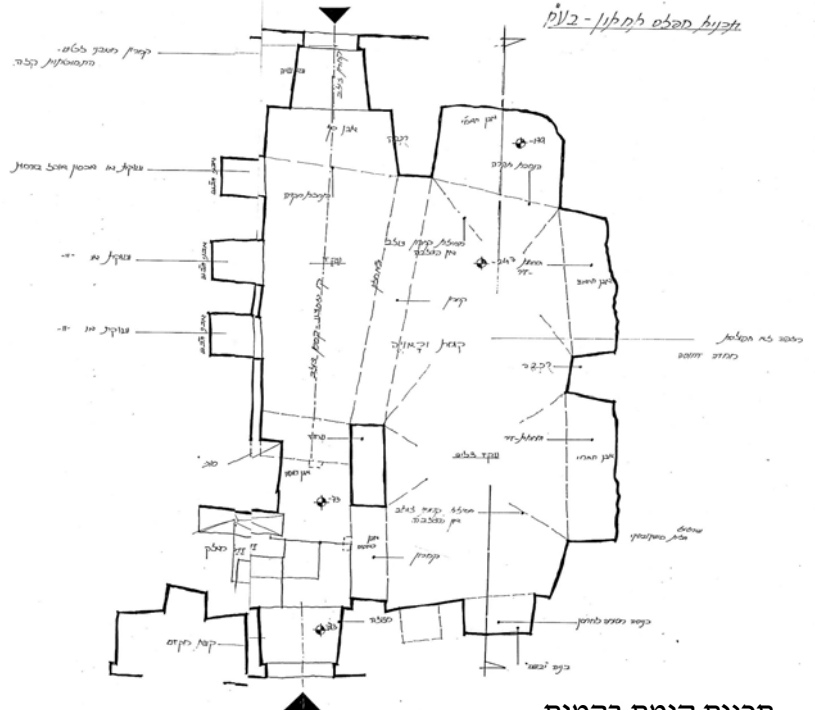
2 מבנים שמורים האחד עם יציע והשני עם מסטאבה בלבד.

מגרש 11:

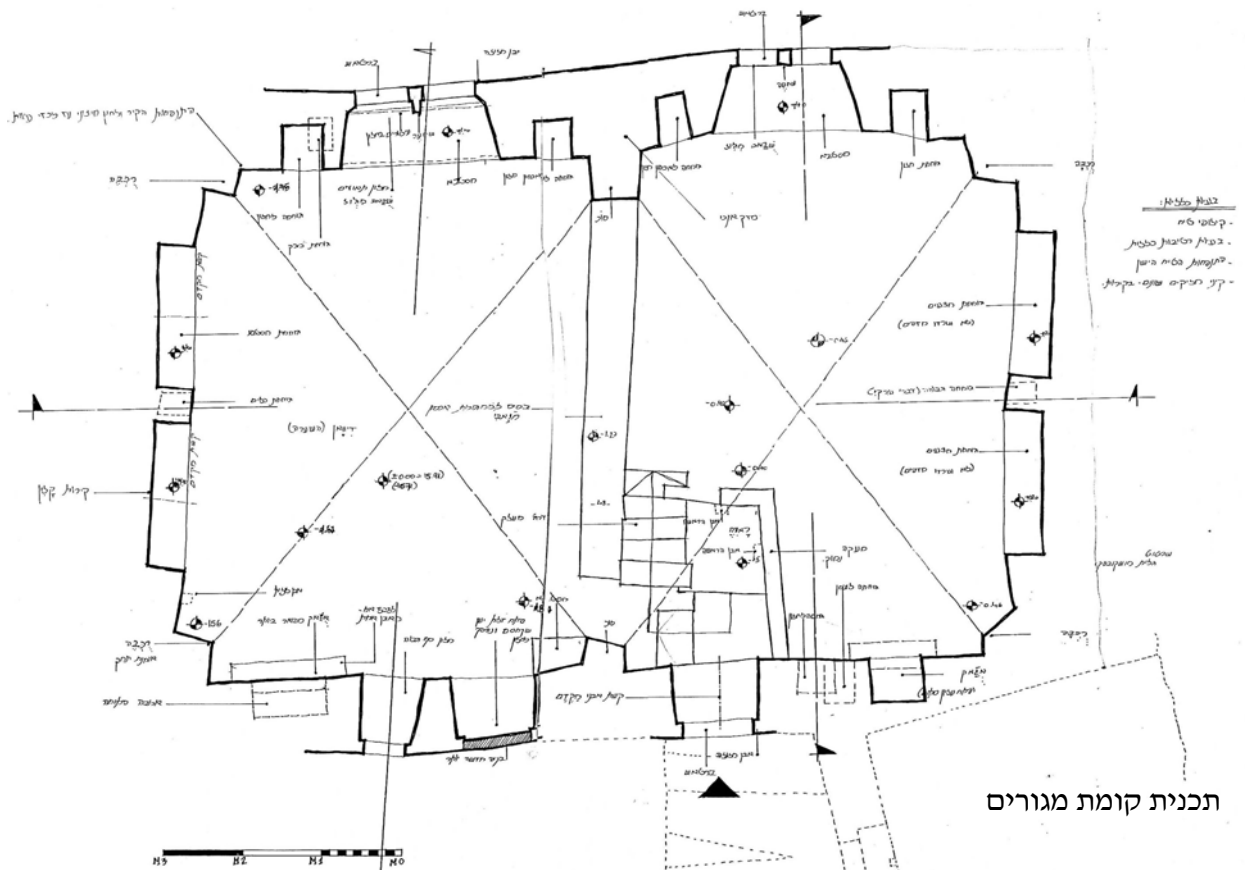
ריכוז של מבני חלל מסורתיים בסיסיים ביותר.

א.1.ג מבנה מסורתי לדוגמא;

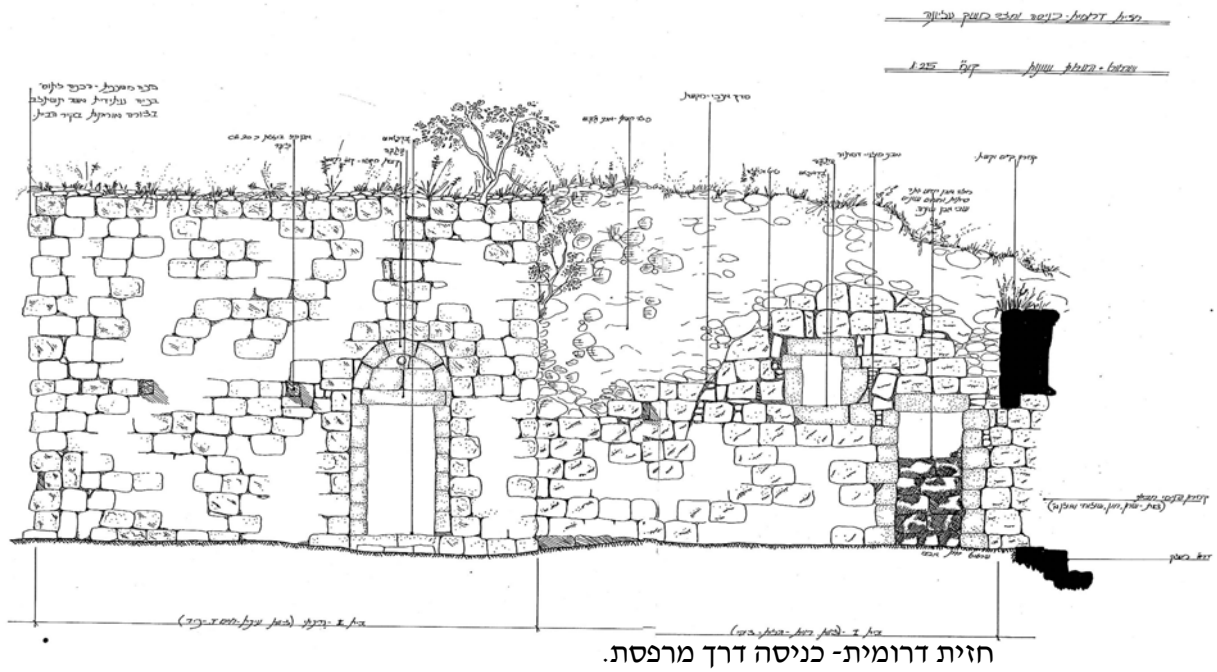
דוגמא לבית מסורתי כפרי גדול ומפותח מאוד ניתן למצוא במבנן הגדול שבמגרש 202, שם ישנם מספר בתים מסורתיים. אל הבית המפורט נכנסים ממרפסת מרחפת. לפנינו גרם מדרגות היורד לקומת הבהמות ומשמאלנו גרם העולה למסטבא רחבה ביותר עם חלונות תאומים, נישות רבות ואת. חצי קומה מעל ישנו יציע רחב ובו אח נוספת, נישות איחסון וחלון תאומים.

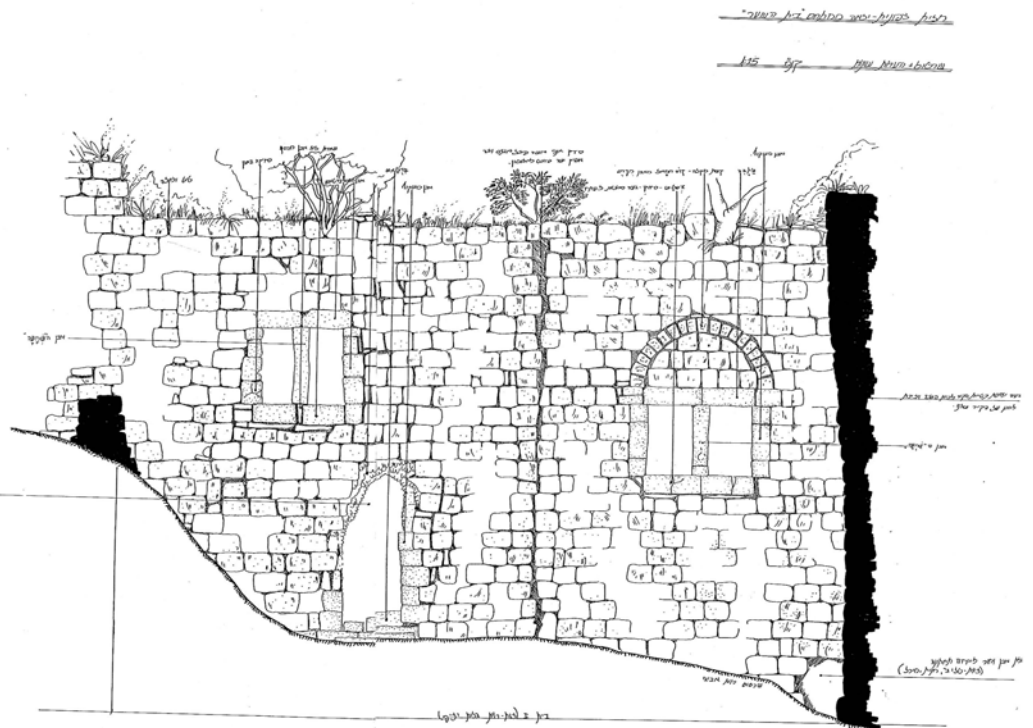
תכנית קומת בהמות

תכנית קומת מגורים

חזית דרומית - כניסה דרך מרפסת.

חזית צפונית הפונה לחצר חמולתית.

האח בליציע

האח בקומת המגורים

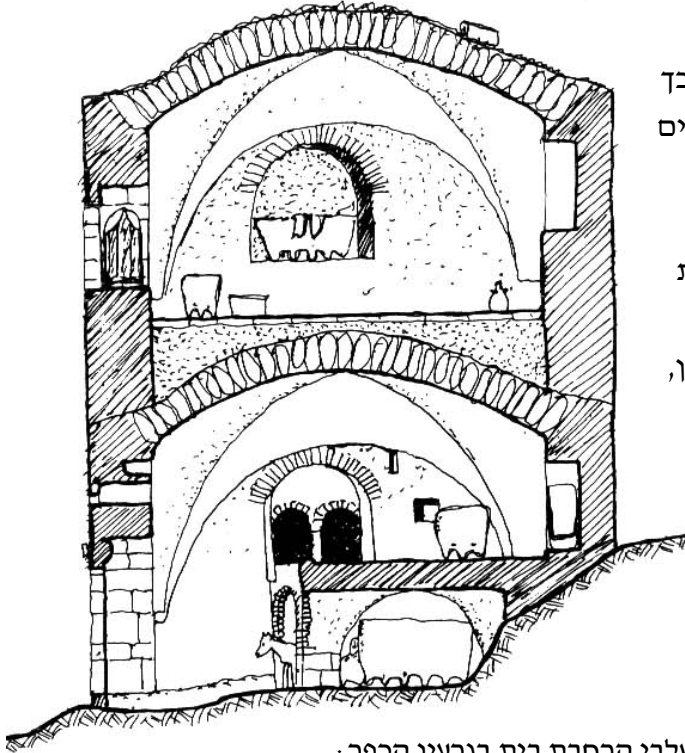
מרפסת הכניסה לבית.

קומת היציע

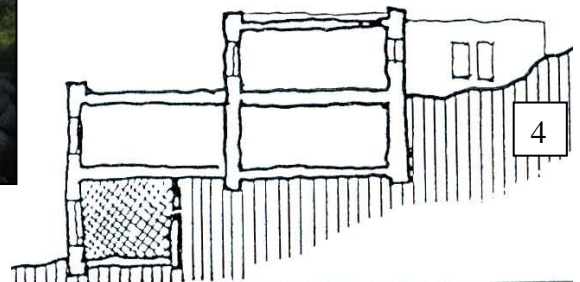
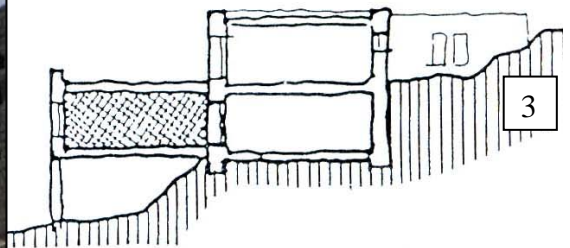
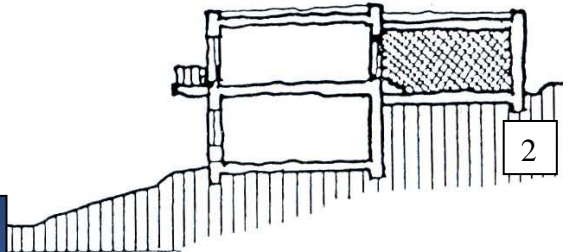
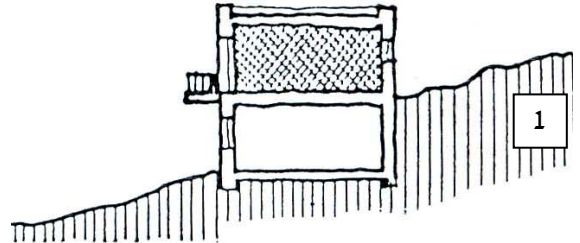
א.2. הרחבת הבית המסורתי

תופעה שמתרחשת בכל גרעין הכפר, בה נבנית קומה נוספת למגורים עם קימרון צלב מעל הבית המסורתי, כך שישנה הפרדה מוחלטת בין קומת בעלי החיים שנשארים החלל המסורתי התחתון ובין קומת מגורי המשפחה. לכל קומה ישנה כניסה נפרדת. הקומה החדה כוללת חלונות תאומים, נישות, ממגורות טיט ואח. כנסי השימוש במרפסת כניסה שנבנתה מעל האגף הישן, אליה עברו חלק מהשימושים של חצר הבית.

שלבי הרחבת בית בגרעין הכפר:

1. תוספת קומה.
2. תוספת בנייה לכיוון ההר.
3. תוספת בנייה לכיוון המדרון על עמודים.
4. סגירת קומת עמודים.

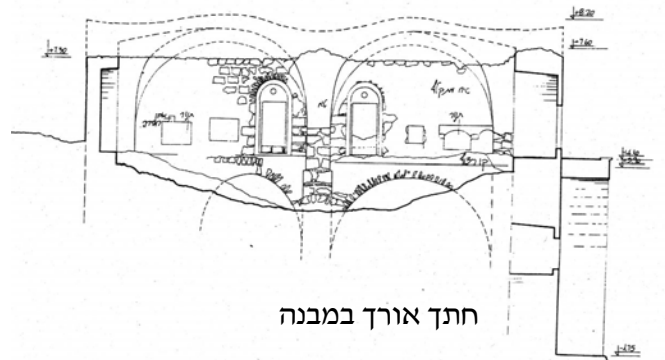
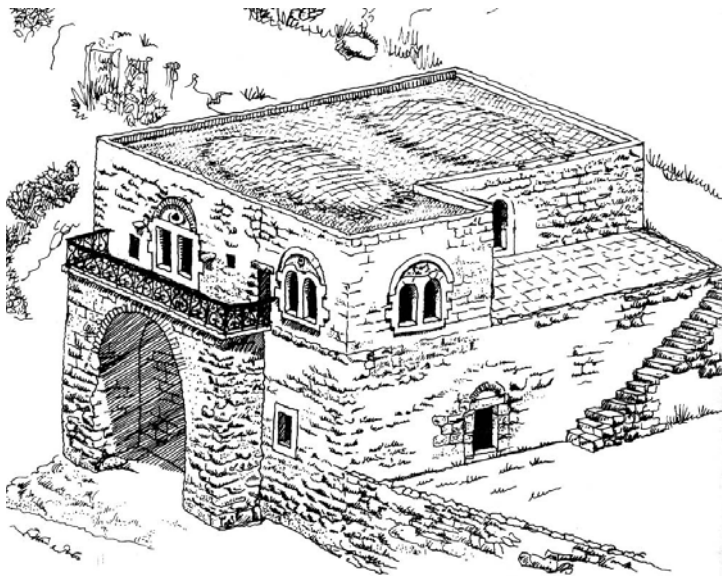

דוגמא לבית חלל מסורתי אשר מעליו נבנתה קומה חדשה עם מרפסת כניסה.

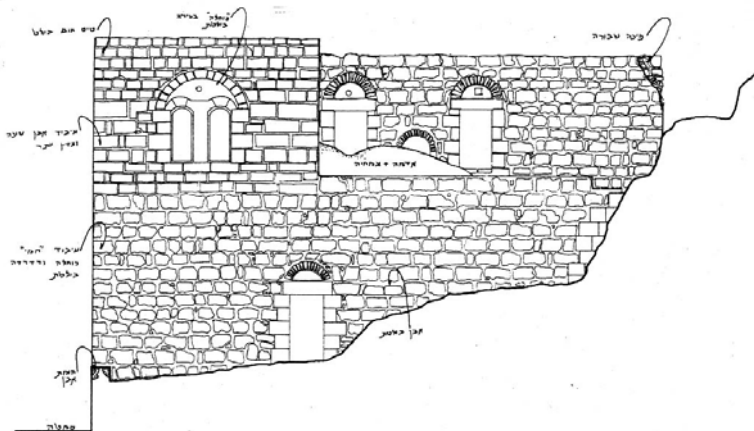
א.3. בתי ה"מבצר"

בתים אלו נבנו בתקופת הפריצה מגרעין הכפר לאורך הדרכים. בבתים אלו ישנה הפרדה מוחלטת בין קומת בע"ח ובין קומת המגורים, כולל כניסות נפרדות ומכיוונים שונים. קומתם הראשונה גבוהה והפתחים בה קטנים מאוד, הקומה השנייה, קומת המגורים מרווחת יותר, בנוייה קימרון כיפה הנשען על קשתות אבן, כמו בניוני המסורת. אלמנט ההגנה בבתים אלו מכתיב את התכנית שלהם ואת צורתם. הבתים בנויים כבית בודד על שטח אדמה נפרד, מוקף חומה הנשענת על מצוק סלע טיבעי. מדרום לכל מבנה ישנה חצר נרחבת ובה מבנה קטן ששימר כנאה לאפיה ולצרכי חקלאות ואיכסון.

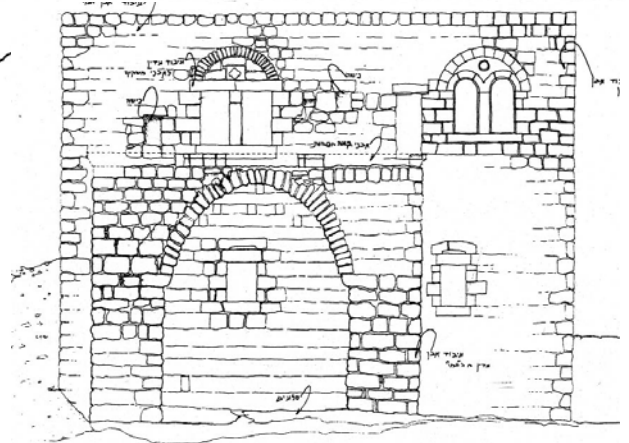
מבנה "מבצר" לדוגמא: מבנה על מגרש 221.

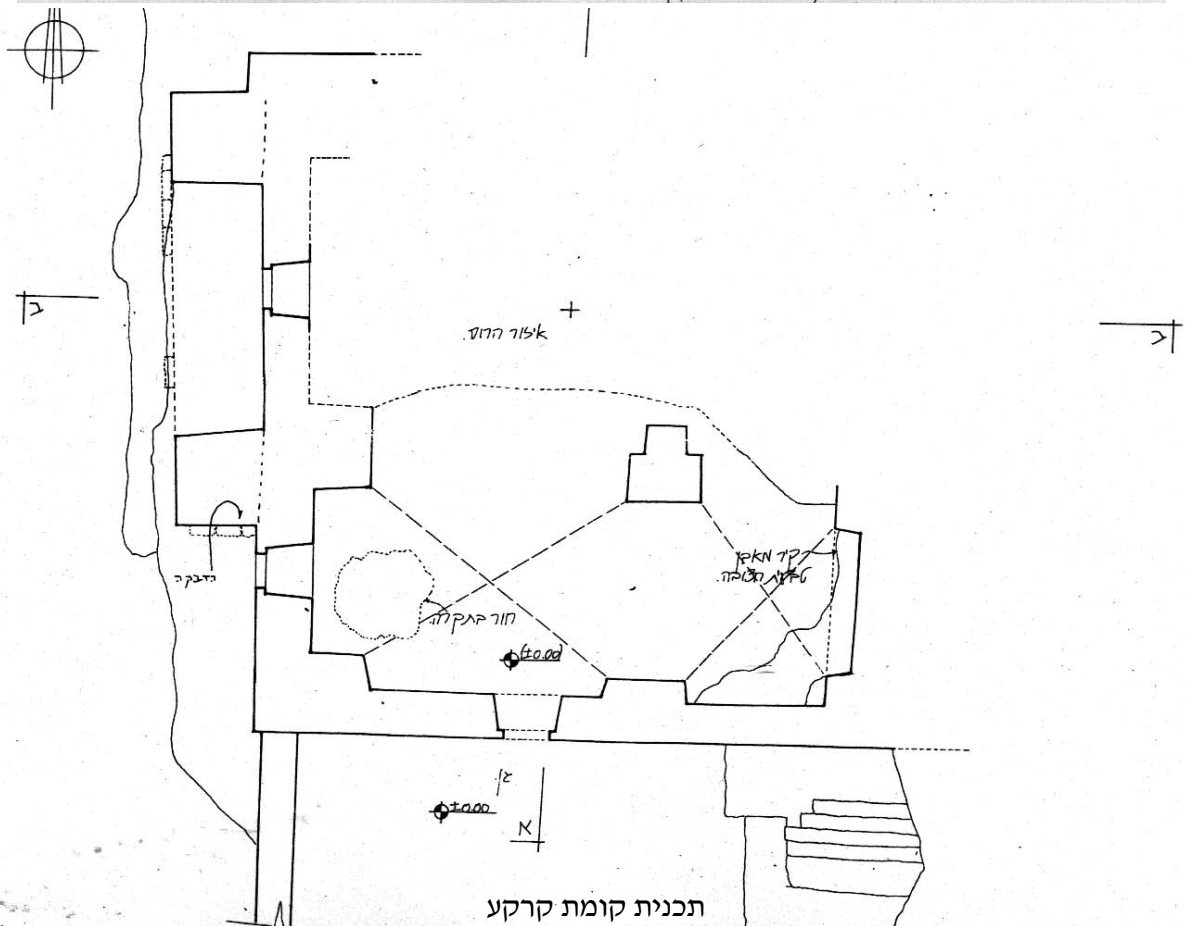
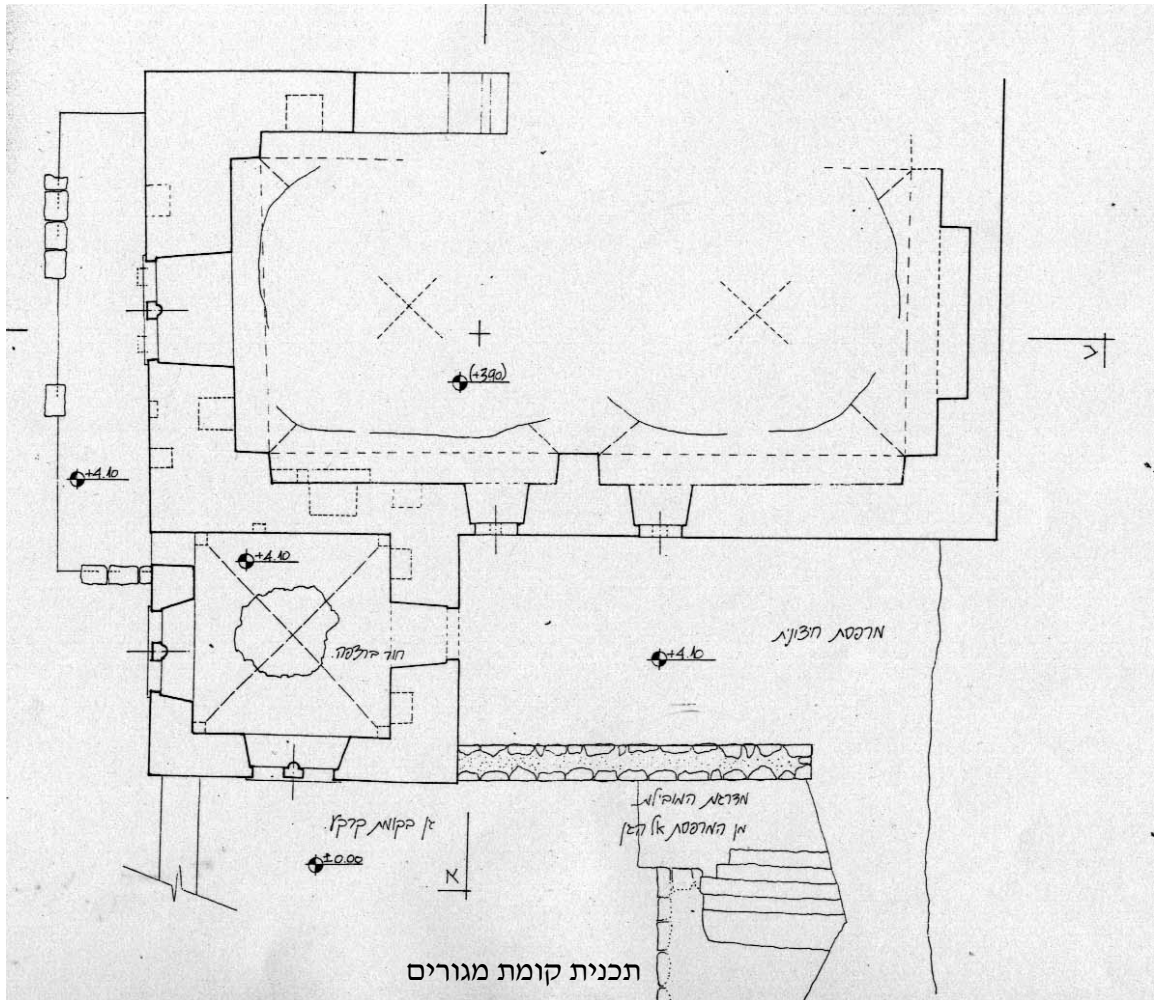
חיתך אורך במבנה

חזית דרומית

חזית מערבית

כניסה לקומת המגורים דרך מרפסת
כניסה ודלת עם משקוף מעוטר.

הטאבון שבקצה הדרומי של החצר.

מבט לבית ולחצר שבצידו הדרומי.

א.4. בית "ארמונות"

בתים אלו מגוונים מאוד, שיקול הביטחון מפסיק להוות שיקול בתכנון הבית ויש דגש על בניה בחומרים חדשים וביטוי אישי.

מבנה על מגרש 220:

מבני חווה שנבנו מעבר הנחל המערבית:

ב. ערכים אדריכליים בקונטקסט של הבית עם סביבתו.

ב.1. חצר הבית

החצר הינה מיקום ביניים בין הרחוב לבית. ומהווה את חדר החוץ של הבית- מקום לעבודות הבית, משחק הילדים ובעיקר מקום מפגש לנשות החמולה.

ישנן ווריאציות רבות לחצר. היא יכולה להיות שייכת לבית אחד או למבני שלם, היא מוגדרת ע"י קירות הבתים. עם השנים ועם התמורות שחלו בכפר שינתה החצר את צורתה ומהותה והפכה להיות שייכת לבית הפרטי בלבד ובהדרגה התנתקה מהקרקע והוסבה למרפסת כניסה לבית השולטת על הסביבה.

חצר חמולתית טיפוסית – מבנן 202.

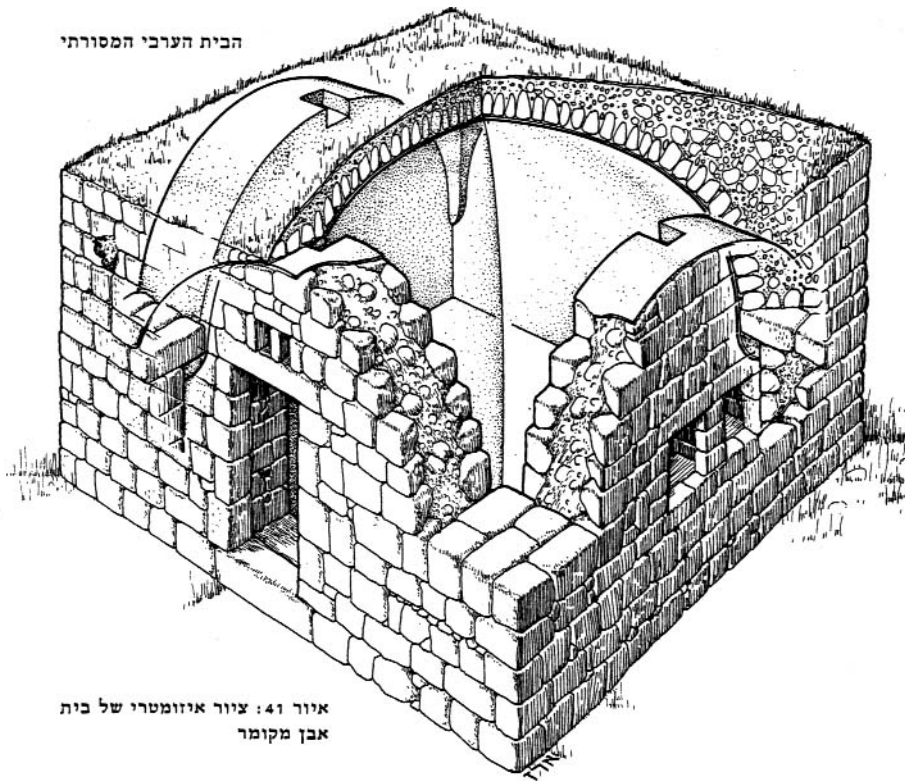
חצר חמולתית קטנה לשני בתים - מבנן 204.

מרפסת כניסה המשמשת כחצר - מבנן 221.

הבית הערבי המסורתי

איור 41: ציור איזומטרי של בית אבן מקומר

מדרגות עלייה לגג;

מדרגות עלייה לגג המשולבות כחלק מקיר הבית ומצריכות סולם לצרכי הגנה.

מדרגות אבן זיזיות

מדרגות אבן טרומיות בבית מתחילת המאה ה-20.

ג. הערך האדריכלי בפרטים המרכיבים את המכלול

ג.1. אלמנטים בחצר הבית.

הטאבון

בור המים

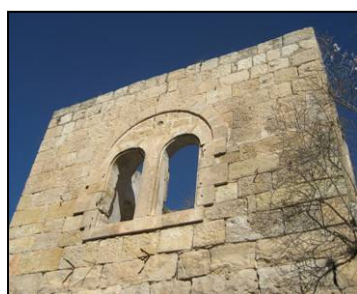
שער החצר.

ג.2. אלמנטים על גג הבית.

שילוב של שובך ומדרגות עלייה לגג.

ג.3. אלמנטים במעטפת הבית.

ג.4. אלמנטים בחלל הפנימי של הבית:

ג.4.1. האח והארובה.

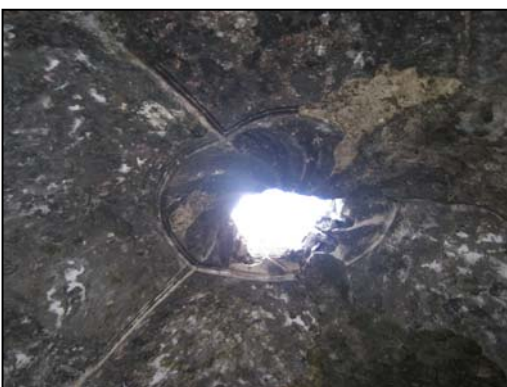

ג.1.5. הגומחות בקירות.

בכל בית מצוי כוך ראשי גדול בו מאוחסנים המצעים במשך היום ולעיתים אף משמש כמיטה בלילה. וגומחות נוספות לרוב בגבהים שונים לשימוש מגוון.

ג.1.6. עיטרי הטיח על הקירות והתקרה.

ד.4. ממגורות טין;

אחד מתפקידיו החשובים של בית הפלאח היה אחסנת תוצרת חקלאית ולכן קיבלו האלמנטים של האחסנה מימד ארכיטקטוני. הממגורות נבנו מטין ועומדות על רגליים קטנות. בבסיסן קים נקב חסום בסמרטוט שנועד להוצאת תוכן הממגורה. הממגורות מחלקות את החלל לחדרים. ברחבי הכפר שרדו אך ורק 3 ממגורות בשלבי הרס שונים.

מבנה 4-211:

מבנה 1-204:

מבנה 1-202:

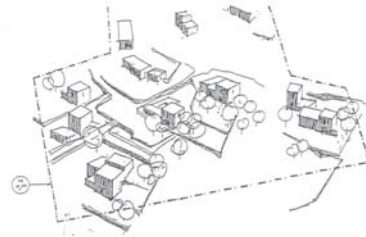
1. תכנית מס' 6036 - התייחסות שימורית.

תב"ע 6036 משלבת בשטח מגורים ומסחר המשולבים בשטח פתוח ושמורת טבע. לצורך גישת רכב לבינוי החדש מתוות דרך חדשה העולה מעמק הארזים ומתפצלת לשני חלקי הכפר, צפונית לגרעין הכפר במקום כיכר הכפר הצפוני ההיסטורי יוקם חניון גדול כאשר גרעין הכפר נתחם מעל ומתחת בדרכים החצובות בהר. בהרחבת הכפר שעל הגדה המערבית של נחל ליפתא חוצים 3 כבישים חדשים את המדרון. הבינוי החדש מחולק לשלושה סוגים:

1. **אזור מגורים מיוחד:** בכל אזור פרט לגרעין הכפר בו לא נותרו שרידים בנויים, תותר בנייה של בנייני מגורים חדשים המשולבים בצימרים ומשרדים. אין הנחיות לגבי אופי הבנייה.
2. **אזור מגורים מיוחד לשימור:** בכל אזור פרט לגרעין הכפר בו נותרו שרידים בנויים, תותר בנייה של בנייני מגורים חדשים המשולבים בצימרים ומשרדים כאשר ישנן הנחיות כלליות המתייחסות לשילוב עם בנייה קיימת- שמירת האופי האדריכלי, קנה המידה והפרטים האדריכליים של המבנים הקיימים. כמו כן ניתנת הנחיה כי 'תוספות הבניה החדשות תתאפשרנה באותם מקרים בהם יוכח כי לא ניתן לממש את זכויות הבניה במסגרת המבנים לשימור ו/או שיחזור ובשטחים בהם יש עדות למבנים שנהרסו ובאותם מקרים בהם יוכח כי לא מתאפשר שימוש ראוי במבנה ללא תוספת שטחים חדשים אלה'.
3. **אזור למסחר ומגורים מיוחד לשימור- גרעין הכפר:** גרעין הכפר על פי התב"ע הינו למעשה כל השטח שמהמעין ועד מגרש החנייה החדש. שטח זה מיועד למגורים ולצימרים וכמו כן ישולבו בו שימושים מסחריים עם זיקה לתיירות: מסעדות, בתי קפה, סדנאות לאומנים, חנויות מזכרות, משרדים לבעלי מקצועות חופשיים, מרכז מבקרים, חנויות ספרים, בגדים ומכשירי כתיבה, מעדניות וחנוות מכולת. הבנייה באזור זה מעבה בצורה משמעותית את גרעין הכפר חלות עליה הגבלות המפורטות בנספח בינוי מס' 7. כמו כן מוקצים שטחים למלונאות, מוסדות ובנייני ציבור.

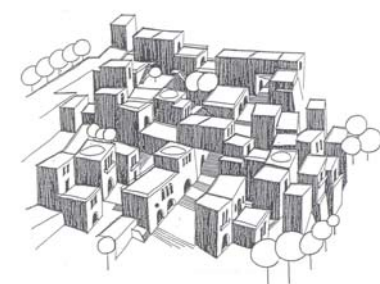

מתחם מס' 16 הצעת בינוי

מתחם מס' 16 מצב קיים

הדגמה של מראה אזור המוגדר כאזור מגורים מיוחד.

מתחם צפוני מס' 3;2 הצעת בינוי

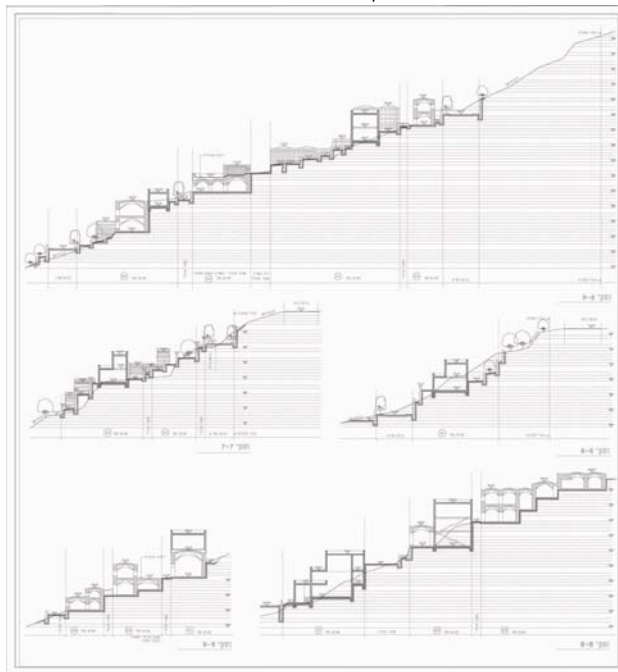
מתחם צפוני מס' 3;2 מצב קיים

הדגמה של עיבוי גרעין הכפר.

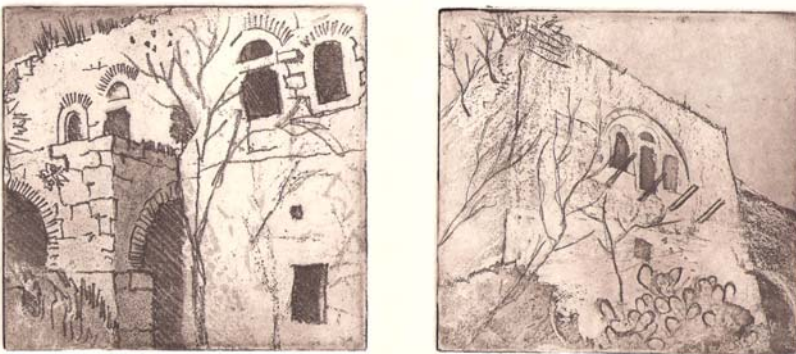
לאור סקר אורבאני זה עלו סוגיות רבות שלא מקבלות התייחסות במסגרת התב"ע:

1. גרעין הכפר מקבל טיפול אחיד - אין הבחנה בתצורות שלבי הבנייה השונים המרכיבים את הגרעין.
2. טשטוש שלבי התפתחות הכפר - אזור המגורים המיוחד "ממלא" שטחים פתוחים סמוך לכל חלקי הכפר באופן אחיד.
3. נוף הכיפות האופייני של הכפר מיטשטש - על פי נספח הבינוי כל תוספות הבנייה יקבלו גגות שטוחים.
4. לא קיימת הפרדה בין בנייה עממית אותנטית לבין הבנייה החדשה השואבת ממנה אלמנטים אך מטמיעה את המקור הספונטאני בתוך המכלול המתוכנן.
5. פגיעה במקצב הקבוע של הכפר - אין הגדרה לגודל יחידה בסיסי כאלמנט חזרתי.
6. היררכיית הדרכים המקורית מיטשטשת - הבהירות הקיימת כיום והשוני בין רחוב ציבורי לסמטה אינו נשמר וכך עושר שלם של קשרים נעלם.
7. המרחבים הציבוריים מאבדים את אופיים - דפנות הכיכר המרכזית נחפרות, הסמטאות החמולתיות הופכות לגרמי מדרגות ארוכים שלא מאפשרים התאספות.
8. חציבת המדרון לצרכי בניית הכבישים, המדרגות והבתים - קו הקרקע הטבעי אינו נשמר - חציבת המערות ופגיעה בסלע הטבעי המשמש כיום כדופן פעילה בבית ובחלל הציבורי.
9. שימוש שגוי במושג טרסות - הטרסות החדשות הינן למעשה קירות תמך המחפים חציבה- נבנות אל תוך ההר ולא עליו.
10. אין התייחסות לקיומם של בתי הבד במקום.
11. חלוקת המגרשים המסורתית על פי החמולות על חצרות החמולה נעלמות - בחלוקה החדשה ישנו איחוד של מספר מגרשים ואין כל התייחסות למיקום החצרות.
12. אין הבחנה בערך שימור הבית הכפרי המסורתי החד חללי שהשתמר ברוב גרעין הכפר.
13. אלמנטים מסורתיים בחצר ובפנים הבית אינם מקבלים התייחסות: הטאבוניס הרבים בחצרות, הפתחים המעוטרים על מגוון הצורות שלהם, האחים השמורים, הגומחאות השונות וממגורות הטין ייעלמו עם פיתוח המקום.

ז. מסקנות והמלצות;

הכפר ליפתא הינו שמורה של אדריכלות וטכנולוגית בנייה כפרית ההולכת ונכחדת. נוף הכפר הינו עדות אחרונה לנוף שהיה נפוץ בארץ לאורך ההיסטוריה עד תחילת המאה ה-20. פיתוח המקום למגורים יפגע קשות במרקם האורבאני העדין ובטיפוסי הבתים הנדירים שהשתמרו במקום. על רשות העתיקות לבצע סקר מקיף שיכלול כרטיסי מבנים מפורטים לכל חלל המרכיב את מבני הכפר על מנת לתעד את תרבות בנייה נעלמת זו ולהעבירה לדורות הבאים. יש לשקול מחדש את יישוב ופיתוח המקום כפי שמוצע בתב"ע.

ח. הנחיות ראשוניות להתערבות במרחב ליפתא;

הנחיות אלו הינן כלי ראשוני הממחיש כיצד יש להפיק כלים מסקר זה על מנת לגבש קווים מנחים להתערבות כלשהיא במרחב הכפר ליפתא.

הנחיות אלו ערוכות בהתאם לסקר מהכלל אל הפרט:

1. מיפוי רמות התערבות אפשריות על פי אזורים.
2. שמירה על חלוקת המגרשים המקורית של הכפר.
3. שימור היררכיית הדרכים והכיכרות: חומרים, קשר לסביבה וקנה המידה.
4. זיהוי מבנים בעלי עניין מיוחד לשימור ברחבי הכפר.
5. הנחיות להתערבות בבנייה המסורתית בכפר:
 - נפח הבנייה החדש.
 - צורת גגות חדשים.
 - שילוב הבנייה החדשה עם הבנייה המסורתית.
 - הנחיות למגע התוספת עם הקרקע.
 - אלמנטים אדריכליים: פתחים, מדרגות, גדרות וכו'.

את ההנחיות ניתן לחלק ל- 3 קבוצות התייחסות :

א. הנחיות כוללניות לכל מרחב הכפר

ב. הנחיות המתייחסות למתחם מובחן בכפר

ג. הנחיות מפורטות לפי מבנה.

כל הנחייה מכילה תחילה תאור קצר של הערך עליו יש לשמר ולאחריו את ההנחיות שייסיעו לשימורו.

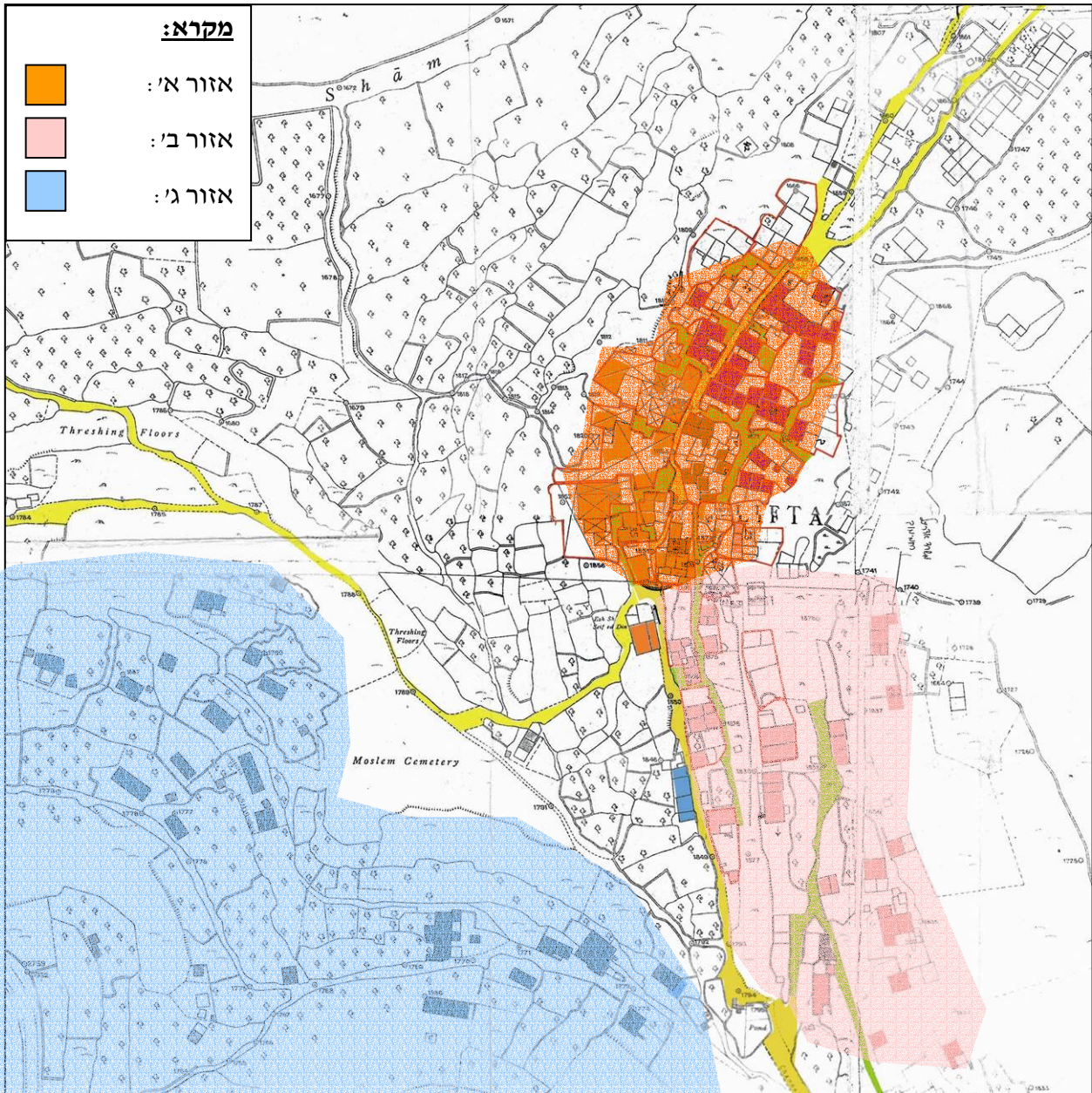
1. מיפוי רמות התערבות אפשריות על גבי מפת התפתחות הכפר.

בכפר כאמור ניתן להבחין ב-3 שלבים עיקריים:

א. גרעין הכפר על שלושת שלבי התפתחות שלו.

ב. פריצת גרעין הכפר לאורך הדרכים המובילות לכפר.

ג. התפשטות הכפר על הגדה המערבית של נחל ליפתא.

רמת ההתערבות האפשרית בכל אזור של שלבי הכפר משתנה כך שקיימת היררכיה בין שלב א' המחמיר לשלב ג' המתיר יותר חופש להתערבות:

א. רמת ההתערבות באזור שלב א': רמת ההתערבות

המחמירה ביותר.

בגרעין הכפר ניתן להבחין בהשתמרות של שלבי התפתחות הכפר, דפוס הנוף המסורתי של הכפר על היררכיית הדרכים והכיכרות שבו, שילוב הבנייה במדרון ומבנים מיוחדים בעלי ערך רב ציבוריים ופרטיים. על מנת לשמר מכלול עדין זה של הגרעין יש לדאוג לפיתוח זהיר וקפדני ביותר של האזור, המותנה בפיקוח שימורי צמוד ומוגבל בפונקציות האפשריות לשילוב. בין היתר יש לשמר את תוואי הקרקע הטבעית והדרכים המקוריות, חלוקת המגרשים על פי בתי אב, שיחזור עד לנפח הבנייה המקורי בלבד המושתת על מידע היסטורי וכו'. פירוט של הנחיות אלו ינתן בהמשך.

ב. רמת ההתערבות באזור שלב ב': רמת ההתערבות

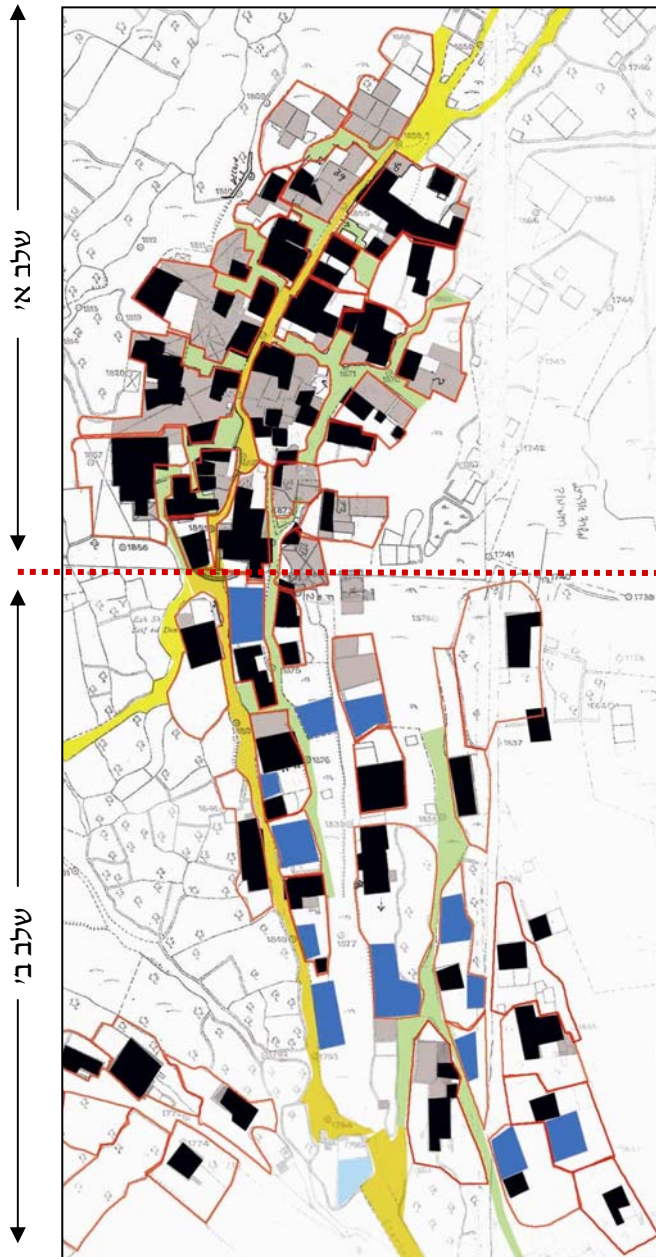
מחמירה עם עיבוי מוגבל של בינוי.

ההנחיות הניתנות לשלב א' תקפות גם כאן למעט האפשרות לעבות את נפחי הבנייה בנוסף לנפחי הבניה המקוריים בכפוף להגבלות השימוריות. אזור זה המהווה למעשה את דרך הגישה לכפר מורכב ממבני "מבצר" גדולים היושבים בחצרות מגודרות מעל הדרך אל הכפר ובעלי מרווחים גדולים ביניהם. האזור לא מאופיין ברקמה אורבאנית יחודית כמו בגרעין ולכן ניתן לעבות אותו בצורה מתונה תוך שימת דגש על שמירת הערכים המקוריים:

1. נפחי בנייה גדולים בעלי קומת קרקע גבוהה עם פתחים קטנים וקומה מרווחת ומוארת מעליה.
2. בנייה מעל הדרך המושתתת על גבי מצוק הסלע הטבעי בלבד.
3. לא תותר כל חציבה או פגיעה בפני הקרקע הטבעית לרבות החדרת כבישים חדשים.
4. חצרות הבתים נמצאות מדרום למבנה.

ג. רמת ההתערבות באזור שלב ג': פיתוח למגורים עם הגבלות שימוריות.

באזור זה שאינו מקיים קשר ויזואלי מובהק עם גרעין הכפר ההיסטורי ניתן לעבות את הבינוי על פי חלוקת הקרקע המקורית והתאמה לאופי הבנייה במקום, כולל הנגשת רכב על סמך דרכים קיימות/ היסטוריות.

ניתוח פוטנציאל עיבוי נפחי בנייה

מקרא:	
■	בינוי מקורי:
■	עיבוי נפח בנייה מקורי:
■	עיבוי נפח חדש:

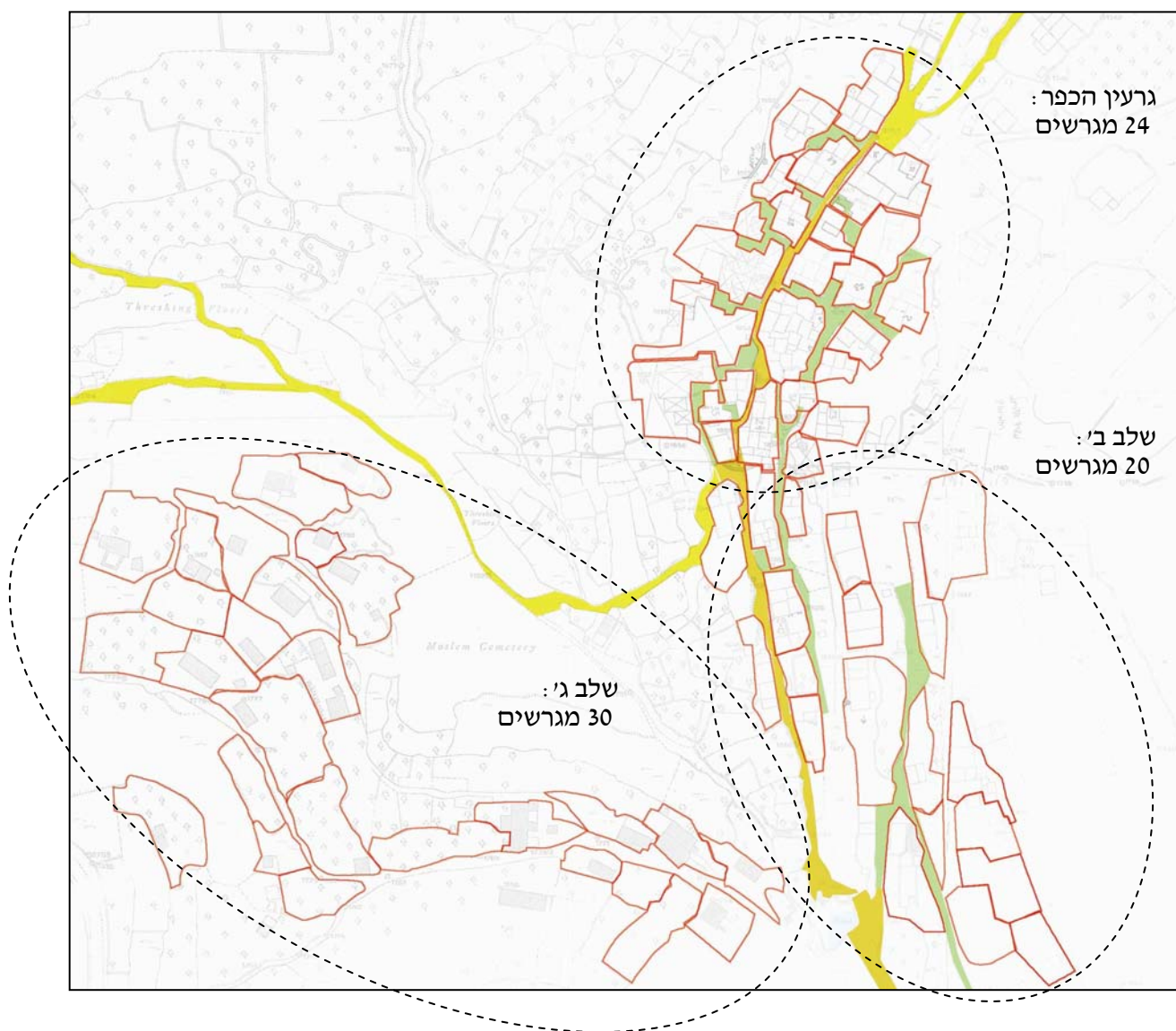
2. שמירה על חלוקת המגרשים המקורית של הכפר

החלוקה המקורית נובעת מפריסת בתי האב בכפר. אבחנה זו בין גבולות בתי האב חשובה מאוד להבנת המרקמים ולשחזור הנפח המקורי של הכפר על סמטאותיו וכיכרותיו וכן לצורך שיוך החצרות שבין הבתים לבית האב הנכון.

כפי שניתן להבחין בתרשים החלוקה המקורית, גודל המגרשים אינו זהה ומשתנה בין דונם לרבע דונם. בגרעין הכפר ישנם כ- 24 מגרשים בשטח ממוצע של 700 מ"ר המרושתים ביניהם ב-7 סימטאות ברוחב משתנה היוצאות מהדרך הראשית.

בשלב ב' של פריצת הגרעין ישנם כ- 20 מגרשים גדולים יותר, בשטח ממוצע של 1 דונם.

בשלב ג של התפשטות הכפר ישנם כ- 30 מגרשים בשטח ממוצע של דונם וחצי באזור שרידי הכפר.

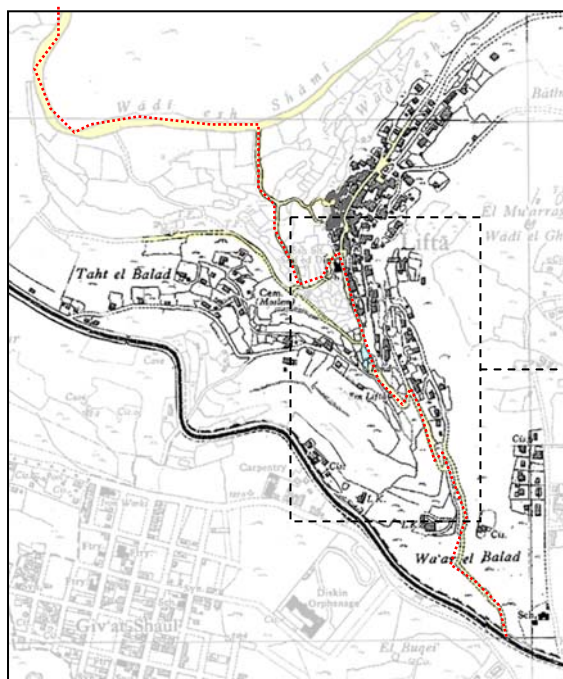
3. שימור היררכיית הדרכים והכיכרות בכפר.

כאמור רשת הדרכים המקורית של הכפר נשתמרה במלואה, הכפר ישב על דרך משנית שהובילה מערבה מירושלים בנחל ליפתא, דרך מעיין ליפתא. בכיכר המסגד פונה דרך ראשית זו מערבה לכיוון הנחל ואילו הרחוב הציבורי של הכפר המקביל לקווי הגובה ממשיך לגרעין הכפר. דרכים אלו ששירתו הולכי רגל ובהמות בלבד, משתמשות בסלע הטבעי ובטרסות כמצע טבעי. ישנה חשיבות רבה לשימור התוואי והחומריות של דרכים אלו כיוון שהן למעשה מחולל הפיתוח של הכפר ונובעות באופן ישיר מתוואי השטח התלול. בבנייה המסורתית לא נהגו לחצוב בהר על מנת להתוות את הדרך במדרון, אלא לבנות על גביו טרסות כבסיס לדרכים ולעצירת הסחף. ולכן על כל הגדה המזרחית של נחל ליפתא לא תותר כל חציבה או פגיעה בפני הקרקע הטבעית לרבות סלילת כבישים חדשים. במידה ומפתחים את הגדה המערבית של הנחל למגורים תותר התווית כבישי גישה למגורים על בסיס צירי תנועה היסטוריים.

הנחיות שימור הדרכים:

א. דרך הגישה הקדומה:

דרך זו טופלה בחלקה על ידי רשות הטבע והגנים ורוצפה בחלקה בסמוך למעיין. בחלקה העליון הדרך סלולה ומשמשת את המבנים הסמוכים לכביש. לאחר מכן הדרך יורדת בתלילות לכיוון הערוץ ורק סמוך לרחבת המעיין הופכת למרוצפת. בדרך זו יותר פיתוח לשם ריצוף הדרך באבנים וריכוך המדרון ע"י שילוב מדרגות, מיתון הדרך וכדומה.

תוואי הדרך הראשית

מצב מוצע: הגדלת הדרך על גבי תצ"א

ב. רחוב הכפר הראשי:

רחוב זה מושתת ברובו על גבי סלע האם ובחלקו על גבי טרסות קדומות. על מנת לשמר את אופיו המיוחד יש להקפיד על ההנחיות הבאות:

1. אין לפגוע בקו הקרקע המקורי: חציבת הסלע, פינוי אדמה, פירוק טרסה קיימת.
2. יש לשמר עד כמה שניתן את פני הסלע כמשטח הדריכה של הרחוב.
3. כיווניות הרחוב המשתנה בעלת ערך ואין לבטלה.
4. רוחבו המשתנה מייצר בו רב גוניות של חללים, אין לייצר חתך סכימטי בעל רוחב זהה.
5. מכיכר המסגד, קיים רצף בנוי משני צידי הרחוב המעניק תחושת הגנה להולך ומצל עליו. הפסקות הבינוי לטובת הסימטאות יוצר עושר ומצבים תלת מימדיים מעניינים המעודדים מפגש אך עדיין לא חושפים את הרחוב לנוף הפתוח.

ג. כיכרות הכפר:

לכפר היו 4 כיכרות מובחנות בעלות אופי שונה ולשימושים מגוונים, מתוכן שרדו 3 כאשר הכיכר הצפונית של הכפר ששימשה כפרשת דרכים וכאזור פריקה אינה תחומה בבינוי ואיבדה למעשה את תיפקודה:

א. כיכר המעיין:

נמצאת למעשה מחוץ לגרעין הכפר על הדרך הראשית מערבה. הבריכה שימשה כמקום המפגש של הנשים והילדים ובניגוד לגרעין הכפר, יש בה מרחב רב והיא אינה נתחמת על ידי שום מבנה. הנחיות לשימור:

1. אין לבנות בסמוך לרחבת הבריכה. יש להשאיר את הכיכר כחלק משטחו הפתוח של נחל ליפתא.
2. סביר להניח שסמוך לבריכה היו עצי תועלת שונים אשר הצלו על השוהים בכיכר. כיום עץ השקד הוותיק שהצל על הרחבה הוצת, יש לחדש את הצללת המקום בנטיעות עצים מתאימים.
3. הבריכה התחתונה, ממנה יצאו תעלות ההשקיה, במצב של הזנחה קשה ויש לשקמה.
4. קיר התמך היוצר את פתח הנקבה במצב של בלייה מתקדמת ויש לייצבו.

ב. כיכר המסגד:

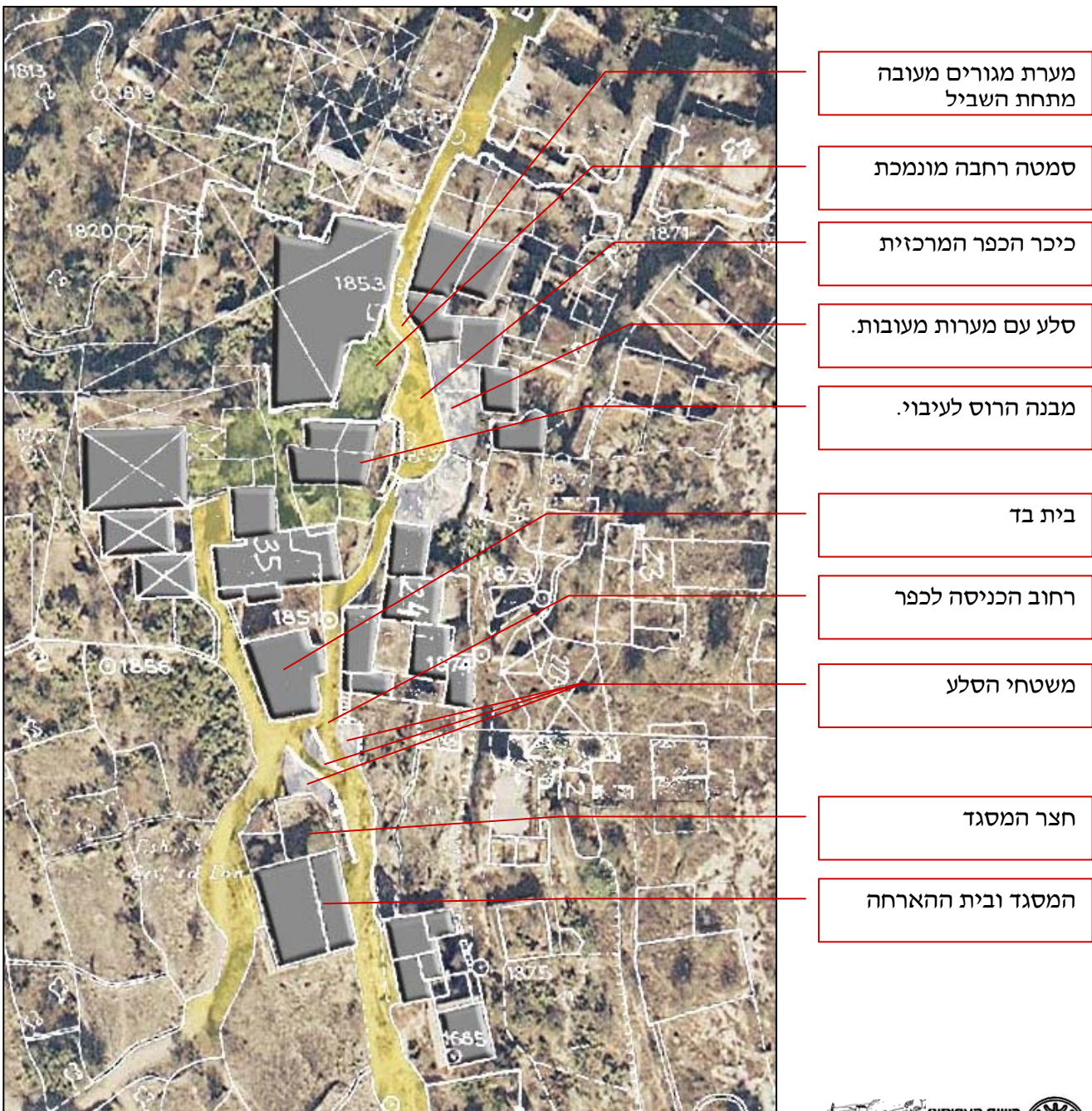
כיכר זו הינה בצומת הכניסה לגרעין הכפר ושימשה כרחבת התקהלות לבאי המסגד ובית ההארכה. יש בה 3 משטחי ישיבה על גבי סלעים רחבים וביניהם פיצול של הדרך מערבה לעבר ערוץ הנחל ולגרעין הכפר. כיכר זו מאופיינת בתחומת המרחב מ-3 כיוונים ופתיחות לעבר הנוף. הנחיות שימור:

1. שימור שלושת משטחי הסלע הגדולים. ניתן לרצף ביניהם את הדרך הראשית החוצה במידת הצורך.
2. שימור הטרסה אשר תומכת את הדרך העולה לגרעין הכפר.
3. אין לחסום את קו המבט הפתוח מערבה מהכיכר.
4. הכיכר תחומה ע"י 2 מבני ציבור: המסגד ובית ההארכה מדרום ובית הבה מצפון, יש לשמר את שימושם הציבורי על מנת להחיות את הרחבה.

ג. כיכר הכפר המרכזית:

כיכר זו הינה מרחב מוגן ותחום. אחד הערכים החשובים שבו הינו המיגוון באמצעי התחימה הסובבים את הכיכר: סלע טבעי חצוב במערות מגורים בבנייה מגובבת ממזרח, חצר מבנה מגורים ממערב וסמטה רחבה מונמכת מצפון מערב. גם כאן משטחי הסלע שממזרח יוצרים את "ריהוט הרחוב". חלקה הצפוני של הכיכר בנוי מעל מערת מגורים מעובה, כך שישנו עושר תלת מימדי רב בכיכר קטנה יחסית. הנחיות שימור:

1. שימור פני הסלע הטבעי ומערות החצובות בו. כיום סלע זה מוסתר ברובו ע"י שיחי צבר. סביר להניח שכאשר תפקד המקום לא היה הדבר כך והיה בו מרחב רחב יותר לפעילות.
2. שימור עצי האזדרכת המייצרים צל בקיץ ועומדים בשלכת בחורף.
3. עיבוי הדופן ההרוסה המערבית של הכיכר.
4. שמירת מפלס הסמטה הנמוך שמצפון מערב.

ד. סמטאות הכפר ;

לסמטאות הכפר ליפתא נותר עושר מרחבי רב מאוד. כמו כיכרות הכפר עבור הגברים, היוו הסמטאות את מקום המפגש של הנשים והילדים וככאלה הם מגוננים מאוד, יוצרים מגוון חללי בקני מידה משתנים ובמפלסים משתנים. יש לנהוג ברגישות רבה על מנת לא לטשטש את המרקם העדין הזה שנוצר בצורה אורגאנית עם התפתחות המבנים, ואת החללים המפתיעים לעיתים שלא יכלו להיווצר באופן מתוכנן כלשהוא. הנחיות לשימור :

1. יש לשמר עד כמה שניתן את מפלס הסימאות המקוריות.
2. יש לשמר את חומריות הסמטאות שלרוב הושתתו על גבי הסלע הטבעי כולל מדרגות בנויות על גבי הסלע ולעיתים על גבי אדמה כבושה או טרסות.
3. יש לשמר את רוחבן המשתנה של הסמטאות שלרוב היו צרות יוצר סמוך לדרך הראשית וכללו התרחבויות סמוך לחצרות הבתים.
4. במספר סמטאות ישנו הרס רב שמטשטש את תוואי הסמטה, ניתן לשחזרו על פי תכניות היסטוריות.
5. ניתן לשחזר את גדרות החצרות שנהרסו לעיתים ותחמו בין הבית לסמטה.

4. זיהוי מבנים בעלי עניין מיוחד לשימור בגרעין הכפר;

לפני כל התערבות בכפר יש למפות תחילה את אותם מבנים בעלי ערך שימורי מיוחד אשר את הטיפול בהם יש לבצע בזהירות יתר על מנת לא לטשטש את השרידים. מומלץ לפתוח את מבנים אלו לביקורי קהל ע"י השמשה ציבורית של המבנים.

מבנים בעלי אופי ציבורי במקור:

1. בית המסגד ובית ההארה: נמצא כאמור בכניסה לגרעין הכפר. מצב השתמרות טוב- גג וקירות שלמים.
2. שרידי מבנה צלבני בו משולבים 2 בתי בד.
3. בתי בד: ישנם 4 בתי בד בכפר שרובם במצב השתמרות טוב.

מבנים פרטיים גדולים בעלי פוטנציאל לשימוש ציבורי:

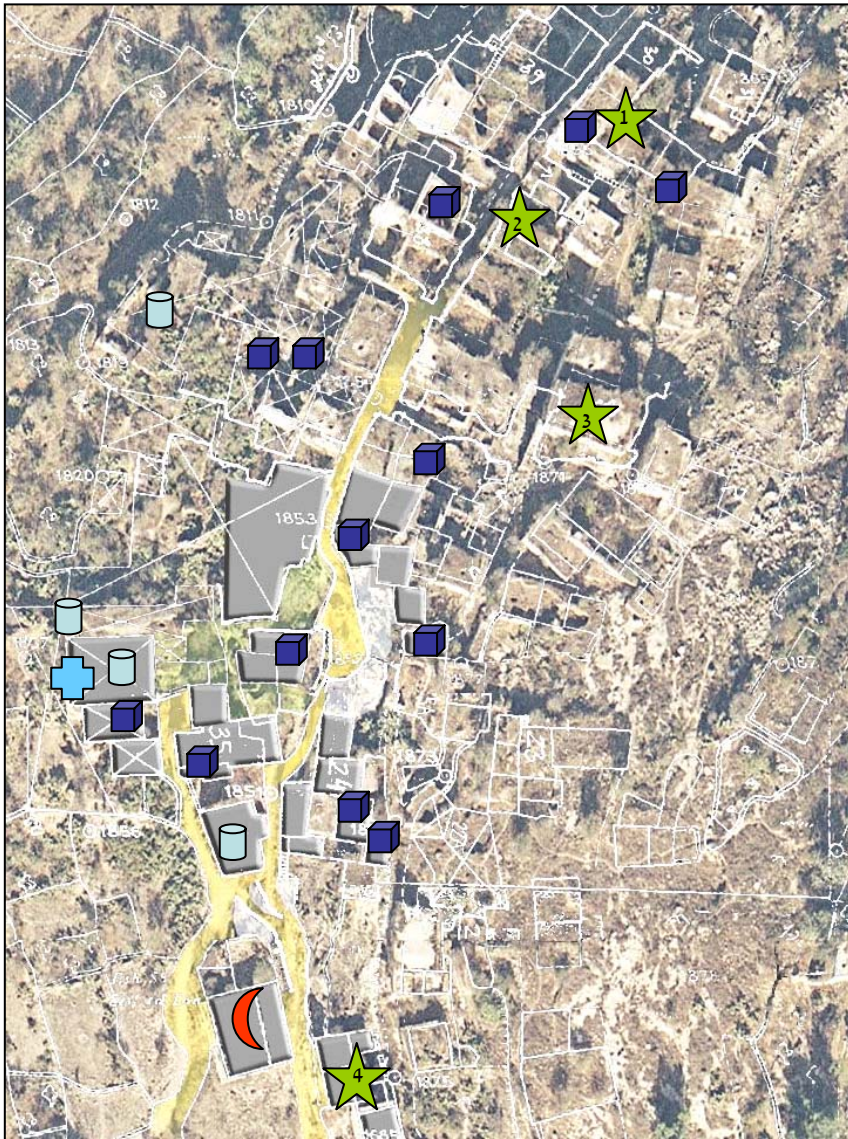
1. 2 מבנים מאפיינים הכוללים את כל שלבי התפתחות הבנייה בכפר הניכרים בבתי חלל מרכזי בחלקם התחתון הגובלים בחצרות חמולתיות, ובמרפסת כניסה בקומה מעל ממנה נכנסים לחדרים מרווחים החולשים על נוף הכפר כולל יציאה למרפסת.
2. מבנה ייחודי בעל תכנון סימטרי מוקפד הכולל חצר מוגבהת ושני בתים מרווחים ובהם השתמרו ממגורות טיך גדולות.
3. בית מבצר אופייני במצב השתמרות מצויין בו ישנם בתי חלל שהוסבו לאחסון בהמות ומעליהם חללים מרווחים ומוארים בנפח גדול.

בתי חלל מרכזי במצב השתמרות טוב:

בליפתא השתמרו בתי חלל מרכזי רבים ומגוונים אשר כיום הינם ממצא נדיר בשל תהליך הפיתוח המואץ שעברו הכפרים הערבים בעשרות השנים האחרונות. סה"כ ישנם כ- 30 בתי חלל מרכזי מקורים ושמורים אשר שומרים על מכנה משותף בשל זיהוי האלמנטים המשותפים להם אשר מקבלים ביטויים שונים ומגוונים בכל חלל וחלל.

מבנים בעלי אלמנטים אדריכליים בעלי ערך שימורי:

כמעט בכל מבנה בליפתא נמצאים שרידי עיטורים, גומחות בקירות, אח, טאבון, שערים וחומות במצבי השתמרות שונים. ישנם מבנים אשר אלמנטים אלו זכו לביטוי מיוחד ויש לדאוג לשמורם.

- מקרא :
- מסגד ובית הארחה.
 - מבנה צלבני
 - בית בד
 - מבנים פרטיים גדולים בעלי פטנציאל לשימוש ציבורי.
 - בתי חלל מרכזי במצב השתמרות טוב.

מיפוי מבנים בעלי עננין מיוחד בגרעין הכפר.

מבנים פרטיים גדולים בעלי פטנציאל לשימוש ציבורי .:

בתי חלל מרכזי במצב השתמרות טוב :

5. הנחיות להתערבות בבנייה המסורתית בכפר;

א. נפח הבנייה.

בעיקרון נפחי הבנייה של היחידה הבסיסית בגרעין הכפר הינם אחידים והם אלו אשר משווים לכפר את מקצבו. נפח זה נובע מגודל הקימרון שהוגבל מבחינה הנדסית ועומד בד"כ על כ- 5X5 מטר.

כאמור גרעין הכפר מורכב למעשה משלושה שלבים של בנייה כאשר בכל אחד מהם נפח היחידה משתנה:

1. **בבסיס ההתיישבות הראשון שבגרעין הקדום** של הכפר הבתים קטנים מאוד ומגובבים חלקם בנויים מעל מערה ולכן נפחם מותאם לגודל המערה וחלקם בנויים בשיטת קימרון החבית ולכן הם מלבניים וצרים יותר וגובהם נמוך. בכל התערבות באזור יש להתאים את נפח הבנייה לנפח המקורי ע"פ המפה המנדטורית
2. **בלב הגרעין** נפח הבנייה גדל, רובו בנוי קימרונות צלב כך שרוב יחידות הבנייה הינן קוביות בגודל של כ- 5-6 מטר לפאה, חלק נרחב של אזור זה הרוס, אך ניתן להבחין בשטח בקונטור המבנה ולהשלימו בהתאם..
3. **בבנייה של עיבוי הגרעין** נפח היחידה גדל שוב. חלק זה שמור יותר ואת רוב ההשלמות לצורך עיבוי הגרעין לנפחו המקורי ניתן לבצע על פי השרידים בשטח. הנפחים באזור זה נבנו בצורה מתוכננת יותר כך שלעיתים קשה להבחין בין קוביות הבנייה כך ששני קימרונות צמודים יוצרים נפח אחד ארוך.

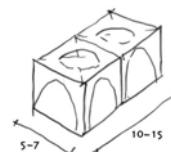

**•בסיס ההתיישבות הראשון
שבגרעין הקדום של הכפר :**
הבתים קטנים מאוד
ומגובבים, נפח משתנה.

•לב הגרעין:
נפחי קובייה בגודל של 5-6 מ'
לפאה.

•עיבוי הגרעין:
נפח גדול יותר, איחוד קוביות.

ב. צורת הגג.

- השלמת קמרונות הרוסים עד 50% תכסית.
- גגות חדשים שטוחים ללא אלמנטים על הגג- דודים, אנטנות, צלחות.

ג. שילוב בנייה חדשה עם בנייה מסורתית.

- חוסר התערבות חדשה בגרעין הקדום שבלב הגרעין, השארתו כשטח פתוח משופע.
- השלמת קומה שנייה על גבי קיים בגרעין בחומר המזוהה כחדש (גמר טיח וכד').
- בנייה חדשה בדרך לגרעין באבן על פי הנחיות .

ד. הנחיות למגע התוספת עם הקרקע.

- אין לחצוב מרתפים או קומה חפורה בשטח בגרעין ובשלב ב'.
- במידה של שטח תלול ניתן ליישר את הקרקע ע"י טרסות הבנויות על גבי השיפוע תוך קדיחת קלונסים בלבד.
- הסלע הטבעי ישולב בקומת הקרקע במידת הצורך.

ה. אלמנטים אדריכליים:

1. פתחים.

- אין לקבוע גודל או פרופורצייה אחידה לכל הכפר. יש להתאים את סוג הפתח למיקומו בגלעין או במפלס הבית.
- לרוב בקומת הקרקע יש לשלב פתחים קטנים ובודדים.
- בקומה העליונה ישנם לרוב חלונות כפולים או משולשים.
- לרוב אין יותר ממקבץ חלונות אחד לחזית.

2. עלייה לגג:

- מדרגות העלייה לגג אינן בולטות מחזית המבנה.

3. יחסים עם החצר:

- זיהוי הערך הייחודי לכל חצר והגדרת הנחיות לשמירה עליו.
- שמירה על זיהוי הגדר: הגבול בין הסמטה לחצר.
- שיחזור מיקום השער בגדר .
- שימור אלמנטים בחצר: בור המים, הטאבון, הספסל, משטחי העבודה על הסלע וכו'.
- 4. שימור אלמנטים בבתים לפי בניין: אח, גומחות, עיטורים, ממגורות טין, מרפסות, ריצוף וכו'.

שלבי התקדמות להמשך:

א. השלמת הסקר:

1. הכנת כרטיסי מבנים לכל מבנני הכפר.
2. הכנת כרטיסים עבור סמטאות וכיכרות הכפר, כולל מדידה וחתכים.
3. מיפוי מבנים בעלי עניין מיוחד בכפר: מבני ציבור, בתי בד, בתי חלל שמורים וכו'.
4. סקר אלמנטים כולל לכפר: פתחים, עיטורים, ריהוט פנים/חוץ וטכנולוגיית בנייה.
5. סקר פיזי ראשוני כולל מיפוי היררכי של יציבות המבנים.

ב. פיתוח קווים לתכנון על פי הסקר השלם.

ט. בבליוגרפיה;

1. אביצור שמואל, **חיי יום יום בארץ ישראל במאה התשע עשרה**, תל אביב, הוצ' עם הספר, תשל"ג (1973).
2. אביצור שמואל, **אדם ועמלו - אטלס לתולדות כלי עבודה ומתקני יצור בא"י**, ירושלים, תשל"ו.
3. הירשפלד יזהר, **בית המגורים הארץ ישראלי בתקופה הרומית ביזנטית**, ירושלים, הוצ' יד בן צבי והחברה לחקירת א"י, תשמ"ז.
4. משה מיכל, **הכפר והבית בליפתא - התפתחות אדריכלית ותהליכי שינויף מחנה מחקר**, האוני' העיברית בירושלים, 2000.
5. משה מיכל, **תבניות אדריכליות בכפר ובבית הכפרי הערבי בהרי יהודה - מקרה לימוד ליפתא**, האוני' העיברית בירושלים, 2002.
6. קרויאנקר דוד, **אדריכלות בירושלים - הבנייה הערבית מחוץ לחומות**, ירושלים, הוצ' כתר ומכון ירושלים לחקר ישראל, 1985.
7. פוקס רוך, **הבית הערבי הארץ ישראלי: עיון מחדש - חלק א'**, בתוך קתדרה 89, (תשרי, תשנ"ט).
8. קרטס גובי, **תכנית מס' 6036**, מרחב תכנון מקומי ירושלים, 2004.
9. משיח אבי, **הבית המסורתי של האיכר הערבי בישראל - עבודה סימנריונית**, הפקולטה לאדריכלות-הטכניון, 1998.
10. Canaan Taufik, **The Palestinian Arab House, Its Architecture and Folklore**, Jerusalem, 1933
11. Amiry Suad, Tamari Vera, **The Palestinian Village Home**, London, British Museum Pub. 1989.